

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERKEKLİK, MİLLİYETÇİLİK, ASKERLİK:
EKŞİ SÖZLÜK ÖRNEĞİ

Doğa Melis ZEYBEK

2501180517

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Serpil ÇAKIR

İSTANBUL- 2022

ÖZ

ERKEKLİK, MİLLİYETÇİLİK, ASKERLİK:

EKŞİ SÖZLÜK ÖRNEĞİ

DOĞA MELİS ZEYBEK

Erkeklikler büyük ölçüde geçmişten gelen ataerkil pratikler ile hakim söylem ve ideolojiler ekseninde inşa edilir. Doğumla geldiği ve sabit olduğu düşünülen erkeklik ve erkekliğe atfedilen özellikler, milliyetçilik söylemi ile benzerlik gösterir. Modern devletlerin kurucu ideolojisi milliyetçilik, ataerkil erkeklik ile karşılıklı örülür. Zorunlu askerlik hizmeti ise Türkiye’de erkek vatandaşları göreve çağıran milliyetçi bir pratiktir. Ataerkiden ayrı düşünülemeyecek milliyetçi pratikler ve erkekliklerin inşasında askerlik hizmeti kritik önemdedir. İktisadi-toplumsal koşullar askerlik hizmetinin çeşitlenmesine yol açmıştır. Erkek olmanın ve milliyetçiliğin aynı anda yüceltildiği askerlik deneyimi, kişilerin cinsiyet ve milliyet bağlamında kimliklenme süreçlerini hem pekiştiren hem de sorgulatan güçlü bir deneyimdir. Ekşi Sözlük 1999 yılında kurulmuştur ve günümüzde en çok ziyaret edilen internet sitelerinden biridir. Her ay milyonlarca ziyaretçiye ulaşan Ekşi Sözlük’ü, toplumsal kabullerin ve kalıpyargıların gözlemlenebildiği, iktisadi-toplumsal değişimlerin izlerini sürebileceğimiz dijital bir yansıma olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmada 2015-2021 yılları arasında Ekşi Sözlük’ün “Erkeklik”, “Milliyetçilik” ve “Askerlik” başlıklarına yazılmış alıntılar incelenmiştir. Erkeklik ve milliyetçilik söylemi arasındaki benzerlikleri ve söylem ile pratik arasındaki çelişkileri askerlik deneyimi ile ilişkilendirerek açıklamayı hedefler. Bu amaçla, ilgili Ekşi Sözlük başlıklarında öne çıkan temalar, aralarında bulunan benzerlikler ve çelişkiler eleştirel söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Erkeklik, Milliyetçilik, Askerlik

ABSTRACT

MASCULINITY, NATIONALISM, MILITARY SERVICE:

THE EXAMPLE OF EKŞİ SOZLUK

DOGA MELİS ZEYBEK

Masculinities are largely built on the axis of patriarchal practices from the past and dominant discourses and ideologies. The characteristic of masculinity said to come by birth and is fixed resembles the nationalist discourse. The founding ideology of modern states is intertwined with nationalism and patriarchal masculinity. Compulsory military service, on the other hand, is a nationalist practice that calls male citizens to duty in Turkey. Military service is of critical importance in the construction of nationalist practices and masculinities that cannot be considered separately from patriarchy. Economic and social conditions have led to the diversification of military service. The experience of military service, in which being a man and nationalism are glorified at the same time, is a powerful experience that both reinforces and questions the identity processes of people in the context of gender and nationality. Ekşi Sözlük was founded in 1999 and is one of the most visited websites today. It would not be wrong to evaluate the Ekşi Sözlük, which reaches millions of visitors every month, as a digital reflection where social acceptances and stereotypes can be observed and where we can trace the economic-social changes. In this study, excerpts written under the headings of “Masculinity”, “Nationalism” and “Military Service” of Ekşi Sözlük between the years 2015-2021 were examined. For this purpose, the prominent themes in the related Ekşi Sözlük headings, the similarities and contradictions between them were examined with the method of critical discourse analysis.

Keywords: Masculinity, Nationalism, Military Service

ÖNSÖZ

Erkeklik kavramı bir cinsiyet belirtecinden çok, cinsiyet temelli toplumsal statüyü işaret etmektedir. Erkekliğe atfedilen ataerkil özelliklerle birlikte erkeklik geçmişten günümüze hakim ideoloji ve söylemler etrafında inşa edilir. Modern toplumların, özellikle de ulus devletin, kurucu anlayışı milliyetçilik ataerkil cinsiyet ilişkilerinden bağımsız değildir. Milliyet ve cinsiyet üzerine yaygın kanı doğumla geldiği ve böylece sabit olduğudur. Oysa hem erkeklikler hem de milliyetçilik iktisadi toplumsal değişimlere bağlı olarak sürekli yeniden inşa edilir. Söylem ve pratik arasındaki çelişkiler neoliberal politikalar altında gittikçe daha görünür hale gelmiştir. Erkekliğin ve milliyetçiliğin en net gözlemlenebileceği pratiklerden biri olan askerlik hizmeti; bir erkeklik basamağı olarak da değerlendirilir. Toplumsal hayatın ve bu bağlamda cinsiyet ilişkilerinin nasıl yaşandığı ve yaşanması gerektiği konusundaki kabuller; ideolojiler ve ideolojik pratikler etrafında şekillenir, yaygınlaşır. Buna göre Ekşi Sözlük, ulaştığı kitle ve yazar profili göz önünde bulundurularak; Erkeklik, Milliyetçilik ve Askerlik ilişkisini incelerken ataerkil anlayışın projeksiyonlarını görebileceğimiz dijital bir alandır. Bu çalışmada Ekşi Sözlük'te açılmış “Erkeklik”, “Milliyetçilik” ve “Askerlik” başlıklarına 2015-2021 yıllarında yazılan alıntılar eleştirel söylem analizi yöntemiyle inceledim. Ekşi Sözlük'te ilgili üç başlığı kendi içinde ve kendi aralarında değerlendirerek; öne çıkan ortaklıkları ve çelişkileri tespit etmeyi ve erkek vatandaş olma koşuluna bağlı milliyetçi bir pratik olan askerlik hizmetinin söylem ile pratik arasındaki çelişkilerini göstermeyi amaçladım.

Bu alanda çalışmaya karar verdikten sonra akademik ve feminist desteğini üzerimden eksik etmeyen, kıymetli danışmanım Prof. Dr. Serpil Çakır'a,

Tez yazma sürecimde moral destekleri için Niyaz, Nilüfer, Gonca ve Batıkan'a,

Tartışma gerektiren konularda çatışmaktan çekinmediğim, özenli samimiyeti ve zihin açan görüşleri için Cenk'e,

Sınıfsız ve sömürsüz dünya hayaliyle yürüyen, mücadelesini kendi hayatından başlatarak ören, yolumun kesiştiği tüm kadınlara ve kuirlere verdikleri ilham ve arzu için gönülden teşekkür ederim.

Doğa Melis Zeybek

İstanbul, 2022.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	
ABSTRACT.....	
ÖNSÖZ	
İÇİNDEKİLER.....	
GİRİŞ	

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARI VE HEGEMONİK ERKEKLİKLER KURAMI

1. ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARI.....	4
1.1. HEGEMONİK ERKEKLİKLER KURAMI VE BAZI ELEŞTİRİLER	6
1.2. CINSİYETE ATFEDİLEN ÖZELLİKLERİN İNŞASI.....	11
2. ZORUNLU ASKERLİK HİZMETİ.....	13
3. NEOLİBERAL POLİTİKALAR ALTINDA CINSİYET EŞİTSİZLİĞİ.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİK, ERKEK EGEMENLİĞİ VE MİLİTARİZM

1. MİLLİYETÇİLİK KAVRAMI	20
1.1. MİLLİYETÇİLİK VE KADINLAR	23
2. TÜRKİYE’DE MİLLİYETÇİ SİYASET VE MİLİTARİZM	26
3. ERKEKLİK İNŞASINDA ZORUNLU ASKERLİK HİZMETİ.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEKLİK, MİLLİYETÇİLİK, ASKERLİK: EKŞİ SÖZLÜK ÖRNEĞİ

1.	EKŞİ SÖZLÜK	38
2.	ÇALIŞMA EVRENİ VE YÖNTEM.....	40
3.	EKŞİ SÖZLÜK’TE “ERKEKLİK” BAŞLIĞI.....	41
3.1.	ERKEKLERE ÖZGÜ KABUL EDİLEN ÖZELLİKLER VE DAVRANIŞLAR.....	43
3.2.	ANNE FIGÜRÜ VE ERKEKLİK-ŞİDDET İLİŞKİSİ.....	44
3.3.	GÜNÜMÜZDEN ŞİKAYET, GEÇMİŞE ÖZLEM.....	46
4.	ORTAK KİMLİK: MİLLİYETÇİLİK	48
4.1.	MİLLİYETÇİLİK ÇEŞİTLERİ	53
4.2.	MİLLİYETÇİLİK ELEŞTİRİLERİ VE TARTIŞMALARI.....	55
4.3.	MİLLİYETÇİLİK VE KAPİTALİZM.....	60
4.4.	DUYGULARLA TARIFLENEN MİLLİYETÇİLİK.....	61
5.	EKŞİ SÖZLÜK’TE “ASKERLİK” BAŞLIĞI.....	62
5.1.	ASKERLİK HİZMETİNİN ÇAĞRIŞIMLARI.....	64
5.2.	ASKERLİKTE HİJYEN, SAĞLIK VE KOVID-19 PANDEMİSİ	66
5.3.	ASKERLİK VE ZAMAN	67
5.4.	ZORLU BİR YAŞANTI OLARAK ASKERLİK	68
5.5.	BEDELLİ ASKERLİK	74
5.6.	ZORUNLU ASKERLİK	75
5.7.	DIJİTAL DAYANIŞMA.....	76

5.8. FARKLILAŞAN ASKERLİK DENEYİMLERİ	78
SONUÇ	81
KAYNAKÇA	83

GİRİŞ

İkinci dalga feminist akademisyenlerin ortaya koyduğu önemli tespitlerden biri, ulus devlete dair yapılan çalışmaların ortak noktasının vatandaşlık konusunda maskülenist (erkekçi) bir dışlayıcılık içerdiğidir. Modern devletlerde siyasi hareketlere lider, eylemci, yurttaş gibi çeşitli rollerde kadınların katılımı olmakla birlikte vatandaşlıktan dışlanmışlığın mirası, devletlerin ve ideolojilerin tarihsel izleri sürülerek anlaşılabilir.

Bu çalışma kapsamında, ulus devletlerin kuruluşu ve modernleşme süreçlerindeki cinsiyetçiliğe bakılmış; geçmişten bugüne erkekliklerin inşasında milliyetçiliğin önemi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Toplumsal yapılar ve yapıların cinsiyet ilişkilerini anlayabilmek için milliyetçi anlayışın tarihsel rolleri incelenmelidir. Milliyetçilik, ulus devletler düzeninde kişilerin devletle ilişkisini belirleyen ve pekiştiren maskülenist bir yaklaşımdır. Bu noktada milliyetçilik, devletin iktidarını kullanmasını sağlayacak söylemsel ve durumsal olanakları ataerki çerçevesinde yaratır. Devletlerin uluslararası iktidar kullanma yöntemlerinden birinin savaş olduğu düşünüldüğünde, milliyetçiliğin militarizm ile yan yana düşünülebileceğini söylemek mümkündür (Nagel, 1998: 67-74).

Toplumsal ilişkiler zamandan zamana farklılıklar barındırmakla birlikte; erkekliğin baskı mekanizması olarak kullanıldığı bir güç ilişkisini gösterir. Ulus devletlerin kurulmasıyla birlikte yönetim anlayışında değişimler meydana gelmiştir. Toplumsal değişimler ve sonuçları, düz bir çizgide birbirini takip etmez. Çelişkiler barındırır ve çelişkileriyle birlikte birbiriyle ilişki içinde birbirini yeniden ören dinamik yapılardır. Toplumsal yapıyı toplumsal cinsiyet pratikleriyle düzenleyen erkeklik; doğrudan, dolaylı ya da sembolik olarak erkek bedenine atfedilmiştir. Erkeklik kodlarının biyolojikleştirilerek doğuştan ve sabit değerlendirilmesi erkekliğin kurumsallaşmasına katkı sağlar. Ordu, okullar ya da şirketlerin toplumsal cinsiyet rejimlerine gömülü ve belirlenmiş erkekliklerinden bahsetmek bu anlamda gereklidir (Connell, 1998: 140). Erkeklik rolü olarak tarif edilen özellikleri anlamak, erkeklik örüntülerini anlamaktan geçer fakat tek bir erkeklik yoktur. Daha kapsamlı bir kavrayış için farklı erkekliklerin örüntülerine bakılmalı, aralarındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya çıkarılmalıdır.

“Milliyetçiliğin iç dinamiklerinin ve sonuçlarının feminist eleştirisini yapmadan milliyetçiliğe şüphe ile yaklaşmak postmodernleşmiş, militarize bir ataerkiye ister istemez teslim olacaktır” (Enloe, 2013: 225).

Modern çağ insanların kimlik edindiği bir dönemdir. Bu kimlik edinme hallerinden biri olan erkek kimliğinin ulus devlet içinde inşasına değinen sosyolog Pınar Selek’e göre (2014:59):

“Ulusal, kültürel, cinsel, sınıfsal, dinsel vb. farklılıkları ifade eden bu kimlikler, modernleşmeyle birlikte birdenbire ortaya çıkmadı, geçmiş ve güncel iktidar ilişkilerinin belirleniminde ve bunun karşısında geliştirilen dirençlerle iç içe oluştu”.

Ulusların ve devletlerin cinsiyet ilişkileri *hala* erkek egemenliğinden kurtulamamıştır. Demokrasi ve eşit vatandaşlık cinsiyet ayrımcılığını esnetmekle birlikte, ataerkil bir teamül olarak kadınları ya da kadınsı kabul ettiklerini ötekileştirmeye ve ikili ayrımlarla güç hiyerarşilerini kurumsallaştırmaya devam eder. Cinsiyet ilişkilerinin erkek iktidarıyla uyumlu görünen modernist yaklaşımlarından biri milliyetçiliktir. Milliyetçi bakış açısını anlamak erkekliğin kavranış biçimlerini anlamayı kolaylaştırır. Milliyetçilikle birlikte yaygınlaşan vatandaş orduları cinsiyet ilişkilerinin kurumsallaşması adına kritik önemdedir.

Zorunlu askerlik görevi, 1990’lara kadar Soğuk Savaş döneminin etkisiyle ülkeler için yaşamsal önemde kabul edilir. Askerlik hizmeti yapmayı reddedenler, “vicdani red”, ise yeni değildir. Önceleri çoğunlukla dini gerekçeler gösterilmiştir. Siyasi gerekçeler, yayılmacı ve işgalci savaşlar, burjuva savaşlarında ölmeyi reddeden sosyalist ve anarşist hareketlerle birlikte 20. yüzyılın sonlarında askerlik görevini reddetme gerekçeleri çeşitlenmiştir. Vicdani red hareketleri her ülkede farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Devletler başlangıçta askerlik yapmayı reddedenlere sert biçimde karşı çıkmıştır. Akıl hastanelerine kapatılma, uzun süreli hapis cezaları gibi yöntemler kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası 1960’lara gelindiğinde ise Avrupa’da askerlik görevi yapmak yerine kamu hizmeti verme seçeneği getirilmeye başlanmıştır. Günümüzde ordusu olan 141 ülkenin 68’inde ise profesyonel ordu bulunur. Zorunlu askerlik ve hizmetin ana gerekçeleri tüm dünyada dönüşüm geçirmiştir ve dönüşümler devam etmektedir. Zorunlu askerliğin gerekliliği de yapılan tartışmalar arasındadır. Bazı ülkelerde askerlik görev süresi azalmakta, profesyonel askerliğe geçişler yapılmakta ve sözleşmeli askerlerin sayısı göreceli olarak artmaktadır (Sevinç, 2006: 297-319).

“Savaşların arttığı dönemlerde artmakla birlikte her dönem insanların askere gitmekten kaçınması, kaçması, başka ülkelere gitmesi, vicdani ret ve total retçilik gibi olgular zorunlu askerliğe dair hoşnutsuzluk olduğunu gösterir” (Sevinç, 2006: 299).

Türkiye’de askerlik hizmetinin erkeklere zorunlu olduğu düşünüldüğünde, kişilerin erkekliklerini önemli düzeyde askerlik deneyimi içinde konumladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada askerlikle kurulan ilişki milliyetçi öğrenmelerin izlerini taşıırken milliyetçi çelişkileri de barındırır. Askerlik hizmete kişilere erkek olduklarını söyler, öğretir, hatırlatır. Askerlik görevinin nasıl anlamlandırıldığı ve aktarıldığı milliyetçi öğrenmelerle yakından ilişkilidir.

Bu araştırma, Ekşi Sözlük ortamında erkekliğin, milliyetçiliğin ve askerlik hizmetinin Ekşi Sözlük kullanıcıları tarafından nasıl anlamlandırıldığı göstermeyi hedeflenmiştir. Türkiye’nin en çok ziyaret edilen internet siteleri arasında olan Ekşi Sözlük’ün kullanıcı sayısı, kullanıcı profili ve etki alanı düşünüldüğünde bu araştırmanın sahası olarak uygun görünmektedir. Ekşi Sözlük kullanıcılarının “yazar” statüsü aldıktan sonra sitede açılan başlıklara alıntı (“entry”) yazarak katılım sağladıkları ya da kendi başlıklarını açabildikleri ve böylece çeşitli konular hakkında sayfalarca tanım, fikir, bilgi bulunabilecek sanal bir topluluktur. Ekşi Sözlük’e açılan “Erkeklik” başlığına yazılan alıntıların sayısı incelenen diğer başlıklardan belirgin biçimde azdır. Başlıktaki alıntıların sayısı özelliklerle son yıllarda artmıştır. “Erkeklik”, “Milliyetçilik” (622 alıntı) ve “Askerlik” (596 alıntı) başlıklarına 2015-2021 yıllarında yazılan alıntılar incelenmiştir. 2016 sonrası Türkiye’nin belirgin biçimde otoriterleşen yönetimi ve neoliberal politikaların etkisini ortaya çıkarmak üzere, araştırılan yıllar 2015-2021 olarak belirlenmiştir. İncelenen başlıkla ilgisi anlaşılamayan alıntılar, aynı yazarlar arasında odağı anlaşılamayan tartışmalar ve başka bir internet adresine yönlendiren alıntılar çalışmaya dahil edilmemiştir. Ekşi Sözlük yazarlarının tanım ve açıklamalarından hareketle, erkekliklerin inşası ve milliyetçilik arasındaki ilişkiselliği ve benzerlikleri anlamayı, erkeklik ve milliyetçilik söyleminin aynı anda yükseldiği bir görev olan askerlik hizmeti üzerinden de söylemler ve davranışlar arasındaki çelişkileri ortaya koymayı amaçlar.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ELEŞTİREL ERKEKLİK ÇALIŞMALARI VE HEGEMONİK ERKEKLİKLER KURAMI

1. Eleştirel Erkeklik Çalışmaları

Cinsiyetler arası ilişkiler ve buna bağlı olarak cinsiyet ilişkilerinin dahil olduğu her alan ataerkildir. Feminist düşüncenin odağında kadının ikincilleştirildiği ataerki kurgunun her alana tezahür ettiğini bilmek ve buna karşı gelmek bulunur. Toplumsal cinsiyet ise cinsiyetleri hem de aralarındaki ilişkiselliği işaret eder. Cinsiyet ilişkilerine bağlı ezilen bir kategori olarak yalnızca kadını konuşmak yerine hiyerarşik bir cinsiyet düzeni olduğunu kabul ederken bunun yanı sıra cinsiyet düzeni içinde erkeğin konumunu da konu edinen toplumsal cinsiyet anlayışı, eşitsizliklerin biyoloji kaynaklı olduğu fikrine karşı çıkar (Sayer, 2011: 14).

1970’lerin rol teorisinden hareketle biyolojik ayırım noktalarından hareketle davranışçı teoriler cinsiyeti anlamak üzere kullanılmaya çalışılır. Buna göre cinsiyetçiliğin ve erkek şiddetinin temelinde cinsel rollerin öğrenilmesi vardır. Bu tür tezler derinleşir ve 1972’de Ann Oakley tarafından cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı ortaya atılır. Saldırganlık ve şiddet erkeğe öğretilen ve erkekte olumlu veya en azından doğal görülen özellikler olarak kodlanır. Toplumsal cinsiyet anlayışına göre kültür ve eğitim, biyolojik olana baskın çıkar. Belirleyici olan toplumsal cinsiyet rollerinin benimsenmesi durumudur (Savran-Acar, 1994:46).

Toplumsal olan ve doğal olan arasındaki ayırım ise sabit değildir. Çünkü doğa insanlar tarafından dönüştürülür. Toplumsal ve tarihsel bağlamın dışında bir öz ya da doğayı temel alan biyolojik bir belirlenim sabit ve önceden verili değildir. Bu halde toplumsal cinsiyet (gender) olarak ifade edilenle, cinsiyet (sex) arasında çizginin nereden çizileceği de muğlaktır. Bu sebeple toplumsal cinsiyet kavramına ihtiyaç duymadan cinsiyet ilişkilerini konuşmak yerinde olabilir. Cinsiyet çoğunlukla kadın ve erkek olarak iki kategori üzerinden konuşulmakla birlikte cinsiyet kategorilerinin anlam dağarcığının belirleyeni toplumsaldır (Alkan ve Çakır, 2012: 230).

Toplumsal cinsiyet hiyerarşilerinin oluşturulması ve üretilmesinde bütün toplumsal kurum ve pratiklerin rolü vardır. Çünkü biyolojik farklılıkları veri olarak tanımlamak amacıyla hem ideolojiler hem de söylemler devreye girer. İkili cinsiyet sisteminde kadınlar ve erkekler için yurttaşlık haklarının yaşamdaki karşılıkları eşitsizdir. Aile, cinsellik, istihdam, eğitim ve kamusal alan deneyimlerinde kadınlar, kendilerini ikincil gören cinsiyet rejimlerinin baskısı

altındadır. Sosyalleşme süreçleri de böylece kişiler için henüz doğumlarından önce bu çerçeveye cinsiyetçi bir yaklaşımla başlatılır¹. Henüz doğumdan önce başlayan cinsiyetçi sosyalleşme süreçleri, cinsiyet temelli tahakküm ilişkileri yaratır, farklı cinsel yönelim ve temsillere karşı ayrımcı tutum ve pratikler çıkmasını körükler. “Tüm bu ideoloji ve yapılar; devlet, ordu, işgücü piyasası, siyasal parti ve diğer kurumlarda izlerini bırakır, onları etkiler” (Alkan ve Çakır, 2012: 267- 269).

Eleştirel erkeklik çalışmaları Feminist Hareketten ve Feminist Akademiden oldukça etkilenir. 1950’ler itibariyle ikinci dalga feminizmin yükselişe geçer, 1970’lere gelindiğinde feminist kadınların sadece hak taleplerini dile getirmesinden fazlası bir konuma ulaşır. Nesnel ve tarafsız bilgi üretimi iddiası bulunan pozitivist sosyal bilimi eleştirerek, kadının ikincilleştirilmesinin karşısında; politika ve kuramlar ortaya koymaya, araştırma yapmaya başlar. 1960’larda erkeklerin de dikkatini çeken bir alan haline gelen feminist hareket, 1970’lerin ortasından sonra akademi ve diğer çevreler tarafından desteklenmesiyle kurumsallaşır. Bu durum kendi iktidar alanını sorgulayan, yüzleşmeler yaşayan erkekler ve eleştirel erkeklik araştırmaları alanı için de önemli bir adım olur (Bozok, 2009: 269).

Eleştirel erkeklik çalışmaları son 50 yılda giderek genişlemiştir. Bununla birlikte kadın çalışmaları ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının bir parçası olarak değerlendirilir. Eleştirel erkeklik çalışmalarında çeşitli disiplinlerden araştırmacıların yaptığı çalışmalar uluslararası ataerkil sistemler ve geçirdiği dönüşümleri anlamak adına kritiktir. (Hearn ve Howson, 2019). Cinsiyetlerin güç ilişkileri hem toplumda hem de kurumlarda araştırılmalıdır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri kadınla eş anlamlı değildir. Bu sebeple cinsiyet ilişkileri bağlamında toplumsal cinsiyet; erkeklerin, LGBTIQ+ kişilerin, ikili cinsiyet sisteminin dışında kalan *non-binary* kişilerin de meselesidir. Güç ilişkilerinden bağımsız değerlendirilemeyecek toplumsal ilişkilerden akademi de azade değildir. Erkekler ve erkeklikler çalışmaları değil eleştirel erkeklikler çalışmaları görece yeni olan alandır. Bununla birlikte bir çalışmanın erkekler veya erkeklikler alanında yazılması bu çalışmayı zorunlu olarak eleştirel kılmaz (Hearn, 2020: 97- 98).

2000’lerden sonra Türkiye’de yapılan çalışmalar da belirgin biçimde artmıştır. Bu tarihten sonra çeşitli disiplinlerde çeşitli konuların erkekliklerle ilişkisini inceleyen çalışmalar

---

¹ Ebeveynlerin doğacak bebekleri için yaptığı cinsiyet öğrenme partileri cinsiyet rejimiyle el ele giden kapitalist tüketimle ilişkilidir. Bkz. Jack, 2020, “**The Gender Reveal Party: A New Means of Performing Parenthood and Reifying Gender Under Capitalism**”. International Journal of Child, Youth and Family Studies.

yapılmıştır. Sümbüloğlu (2013), asker-millet mitinin ulusal kimlik inşasında oynadığı merkezi rolü incelemiş ve militarizmin erkeklikle doğrudan alakalı toplumsal karşılıklarını ortaya koymuştur. Selek (2011), Türkiye’de erkekliğin inşa sürecinde etkili olan deneyimlerden askerliği ve kişilerin bu süreci nasıl algıladığını araştırmıştır.

Bozok (2011), eleştirel erkeklik çalışmalarının temel kavramları, konuları ve tartışmaları açıklar. Türkiye’de erkeklik çalışmalarında yapılan akademik araştırmalara bakıldığında yıllar içerisinde gelişen ve henüz yeni sayılabilecek bir alan olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu alanda Türkiye’de önemli katkılardan biri 2013 yılında kurulan Eleştirel Erkeklik alışmaları İnişiyatifi’dir. İnişiyatif, Erkeklikler Dergisi: “Bir Kültür ve Kimlik Dergisi” isimli hakemli akademik bir dergi çıkarmaktadır.

2017 yılında Hollywood sinemasında oyuncu, yapımcı, yönetmen... erkeklerin sistematik cinsel şiddetleri ilk kez bu kadar yüksek sesle kitlesel olarak konuşulmuş ve #MeToo etiketiyle sosyal medya aracılığıyla yaygınlaşmıştır. Bu hareketle birlikte erkeklik, şiddet konuları daha görünür olmaya başlamıştır. 2018 yılında Türkiye’de de Bianet “52 Hafta 52 Erkek” isimli yazı dizisi başlatmıştır. Bu yazı dizisinde 52 Hafta boyunca “medya, edebiyat, akademi, spor, sinema, müzik, hak mücadelesi gibi alandan erkekler ‘erkekliklerini ve ‘erkeklerin ürettiği şiddete dair düşüncelerini, kişisel deneyimlerini” paylaşan erkekler, erkeklik meselesini özne olarak sorgulamayı, değişime neden direndiklerini anlamayı hedeflemiştir.

1.1. Hegemonik Erkeklikler Kuramı ve Bazı Eleştiriler

Hegemoni kavramı ilk olarak Gramsci tarafından sınıf ilişkilerinin devamlılığını sağlayan dinamikleri anlamak için kullanılmıştır. Kavram daha sonra R. W. Connell (1977) tarafından cinsiyet ilişkilerini üzerinden tekrar ele alınmıştır. Erkeklik araştırmalarında R.W. Connell’ın çalışmaları önemli bir yere sahiptir.

Hegemonik erkeklik en yaygın erkeklik biçimi demek değildir. Diğer erkeklikler bir arada bulunur ve çoğunlukla aynı anda üretilirler. Erkekliklerin kadının ikincilleştirilmesi üzerine kurulu olması itibariyle cinsiyetler ataerkiden pay alacak şekilde hareket eder. Fakat erkeklerin çıkarları bölünmüş durumdadır. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sınıf, ırk ve milliyet ile etkileşimiyle birlikte madun erkekliklerin olması, erkeklerin çıkarlarını bölmektedir. Tüm bu durumlar erkeklerin ortak yararını tutarsız ve rekabete açık hale getirir. (Connell, 2000:29-32).

Connell, “ataerkil iktidar”, “emek ve üretim ilişkileri” ve “kateksis” olarak adlandırılan duygusal ve cinsel bağlanım üzerinden erkeklikleri değerlendirir. Bu değerlendirmeye göre erkeklikler; “hegemonik erkeklikler”, “suç ortağı erkeklik”, “madun erkeklikler” ve “marjinal erkeklikler” olarak belirlenmiştir. Bu erkekliklerden üzerinde en çok durulanı hegemonik erkekliklerdir. Hegemonik erkeklikler, kadınlarla ve diğer erkekliklerle bir anlaşma içindedir ve erkeklik idealleri ortaya koyar. Kişiler hegemonik erkekliklere yaklaştıkça ataerkiden aldığı pay artar. Kimi zaman bir siyasetçide, bir askeri figürde hegemonik erkeklik bedenselleşir ve kitleleri etkileyecek hale gelir. Hegemonik erkeklik nicelik olarak kalabalık bir gruba değil aksine çok az durumda erişilebilen bir erkekliği işaret etmektedir. Makbul erkeklik kurgusu karşısında erkeklerin bu makbul erkekliğe göre konum almaları gerekir. Böylece ideolojik olarak meşrulaşmış erkeğin kadınlara karşı üstün olduğu kabul edilir. Buradaki hegemoni her zaman gözlemlenebilir şiddet içermemekle birlikte her zaman güç kullanımıyla inşa edilir. Bu güç kullanımı; kültürle, kurumlarla ve ikna yoluyla yapılır. Hegemonik erkekliğin uygulamalarını, eğitimde, kriminolojide, medyada, sporda ve askeri kurumlarda belirgin biçimde görülür. Bununla birlikte hukuk, sanat gibi alanlarda da çoklu erkeklikler ve hegemonik erkeklik kurgusundan azade değildir. Hem kültürden kültüre hem de tarihten tarihe hegemonik erkeklikler farklılıklar içerir (Connell, 2005).

Hegemonik erkekliklere dönük ampirik araştırmalara göre hegemoni üç boyutta incelenmelidir. Bunlardan ilki “yerel hegemonik erkeklikler”dir. Burada işaret edilen etnografik ve yaşam öyküsü araştırmalarında karşılaşılan aile, örgütler ve yakın çevre bağlamında oluşan erkekliklerdir. İkinci olarak “bölgesel hegemonik erkeklikler” yani söylemsel, politik ve demografik araştırmalarda ortaya çıkarılan “kültür” ya da ulus-devlet düzlemindeki erkekliklerdir. “Küresel hegemonik erkeklikler” ise dünya siyaseti, uluslararası ticaret ve medya düzleminde oluşan erkekliklerdir.

Üç boyutun da birbiriyle ilişkili olduğunu belirten (Messerschmidt, 2019a), küresel hegemonik erkekliklerin diğer iki boyut üzerinde baskı oluşturduğundan bahseder. Bu noktada bölgesel hegemonik erkeklik kendini düzenlemek zorunda kalır. Uluslararası pozisyonu itibariyle yeniden benimsenmek ya da biçimlendirmek üzere “kültürel malzeme sağlar ve yerel toplumsal cinsiyet dinamikleri için önemli olabilecek erkeklik modelleri sunar” (Connell& Messerschmidt, 2005; aktaran: Messerschmidt, 2019a: 97-98). Neoliberal politikalar altında erkekliklerin inşası, bu üç boyut adına da hegemonik gerilimler içerir.

Hegemonik erkekliklere getirilen kimi eleştiriler de bulunur. Eleştirilerden biri kavramın işaret ettiği erkeklik biçiminin muğlaklığıdır. Bu kavramsal muğlaklığı gidermek üzere, baskın (başat) erkeklikler ve hegemonik erkeklikler arasındaki farkı Messerschmidt (2019b) çalışmasında açıklamayı dener. Messerschmidt (2019b) hegemonik erkeklikleri; yerel, bölgesel, küresel ölçekte inşa edilen; kadınlar-erkekler, kadınlık-erkeklik ve erkeklikler arasında eşitsizlik ilişkilerinin kabul edilir hale getiren erkeklikler olarak tanımlar. Hegemonik erkeklikler, rıza ve uyum yoluyla sosyal eylemleri kültürel olarak gerekçelendirerek güçlenir. Hegemonik erkeklikler (yerel, bölgesel, küresel) etki konumunu yükseltir ve bunu takiben kişilerin davranışları için rehber olan kültürel bilgiyi oluşturur (Messerschmidt, 2019b:17-23). Baskın/başat erkeklikler ise yerel, bölgesel ve küresel ölçekte en ünlü, en paylaşılabilen veya belirli sosyal yapılarda güncel olan erkekliklerdir. Messerschmidt (2019b) okul ortamında baskın kabul edilen ergenlerle görüşmeler yaptığı araştırmasında, baskın olarak tanımlanmaları popülerlikleri, spora düşkünlükleri, heteroseksüel ilişkileri, çokça arkadaşları olması gibi özelliklerle açıklandığını belirtir. Bu durumun onları aniden tümüyle hegemonik erkekliğin temsilcisi haline getirmediğini vurgular. İçlerinden bazıları diğerlerine zorbalık yaparak okul içinde yerleşmiş bir hegemonya inşa etmektedir. Buradaki tespitini “yerleşmiş geçici hegemonik erkeklik” olarak tanımlar. Fiziksel şiddete angaje olabilmeyi eril, ol(a)mamayı ise dişil kabul eden kültürel özellikler bu zorbalık anında somutlaşır. Zorbalığa uğramak feminen özelliklerle açıklanır. Okulun kültürü böyle durumlarda karşılık verilmesi gerektiğini buyurur. Karşılık verilmediğinde sözel ve fiziksel şiddet ve feminenlikle suçlama devam eder. Burada bir anlığına eşitsiz kadın-erkek ilişkisi kurulur. Hegemonik erkeklik, eşitsizliği yaratacak materyali ve söylemsel mazeretini böylece dolaşıma sokmuş olur. Burada kısa zaman için baskın/başat erkeklikten hegemonik erkekliğe gidip gelme söz konusudur (Messerschmidt, 2019b: 18).

Zorbalığın yanı sıra söylemin hegemonik erkeklikleri kurma imkanı konusunda ABD’nin eski devlet başkanları örnek verilebilir. Başkanlık yoluyla ortaya konan hegemonik erkekliklerin eşitsiz cinsiyet ilişkilerini, söylemle aynı anda hem dilsel hem imgesel hem de sembolik boyutta meşrulaştırdığını söyleyen Messerschmidt (2019b)’ye göre, hegemonik erkeklikler belirli bir tip erkeği temsil etmez. Aksine cinsiyetlendirilmiş eşitsizlik ilişkisini ete kemiğe büründüren ve simgeselleştiren hegemonik erkeklikler; ulus, yaş, sınıf, etnisite ve cinsellikler ayırt etmeksizin temsil edilir (Messerschmidt, 2019b: 21-23).

Türkiye’de hegemonik erkeklik araştırmaları da çeşitli boyutlarıyla konuyu ele almaktadır. Askerlik yapmış olmak, sünnet olmak gibi pratikler toplumsal kabul getiren erkeklik deneyimleridir. Siyaset, Türkiye’deki hegemonik erkekliğin şekillenmesinde en önemli etkiye sahiptir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kentli, eğitilmiş, milli değerleri olan elit bir erkekliğin örneği olduğu dönem bir grup erkek için önemli bir temsiliyet olmakla beraber bu makbul erkeklik kırsala ve orada yaşayan erkeklere pek ulaşmamıştır. Fakat hegemonik erkeklik zaten toplumun her kesimi tarafından taklit edilen bir yapıda değildir. Hegemonik erkeklik iktidarla ilişkili bir biçimde inşa edilir ve toplumdaki erkeklerin bu yolu takip etmesi beklenir. Bu idealize edilmiş erkekliğin çizdiği çerçeveye yaklaşıldıkça kişilerin toplumdaki değerleri artar (Özbay, 2013:197) “Spor” ise erkeklikler çalışmalarının başından beri önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de sporun toplumun yaşam pratiklerine yerleşik bir alışkanlık olmadığını bilmekle birlikte futbol önemli bir erkek alandır. Futbolun Türkiye’de sınıflar arası bir diyalog alanı olduğu, futbolla ilgisi olmayan erkeğin şaşkınlık yaratması, hakim görüş olarak düşünülmektedir (Özbay, 2013: 199) Tüm bunlar ışığında hegemonik erkeklikler neoliberalleşen düzenden oldukça etkilenir. Ekonomik ilişkiler, cinsiyet ilişkilerinden bağımsız değildir. Tüm beklenti ve normların karşılandığı bireysel bir kurgu mümkün olmamakla birlikte bu kurgu sabit de değildir. Yeni hegemonik erkeklik neoliberal düzenle uyumlu neoliberal erkekliklerdir (Özbay: 201-203).

Hegemonik erkeklik hakkında yazılanlara bakıldığında siyasetçilerin tartışmasız bir etki alanı ve belirleyici gücü bulunmaktadır. Türkiye bağlamına bakıldığında da yerel, bölgesel ve uluslararası ölçekte erkeklikler farklı güç ilişkilerine sahiptir. Ataerki her biçimde korunmakla birlikte tekil bir hegemonik erkeklik tarifinin tüm bağlamlar için geçerli olması mümkün görünmemektedir.

Connell’in “hegemonik erkeklik” kavramı, Marksist teorilerin cinsiyet ilişkilerini açıklayan bir adaptasyonu olarak değerlendirilebilir. Erkeklik çalışmaları alanının merkezi isimlerinden biri olan Jeff Hearn’ün çalışmalarını eleştirel bir yaklaşımla ele alan Berggren (2018), Feminist teoriye farklı yaklaşımları Hearn’ün çalışmalarında bir araya getirme biçimini tartışır. Feminist yaklaşımlar arasındaki gerilimlerin yeteri kadar anlaşılmadan bir araya getirildiğini ileri sürer. Hearn’ün alana çok sayıda eserle katkıda bulunmasının yanında teorik fikirleri yeteri kadar tartışmadığını belirtir. Erkeklikler nosyonuyla birlikte cinsiyetlerin hem sosyal inşa boyutuna hem de erkekler arası heterojenik güç ilişkilerine dikkat çekebilmenin mümkün olduğunu katılır. Bununla birlikte tekil bir cinsiyet odaklanmasından daha kompleks bir analize kapı açtığını fakat ikna edici olmadığını ileri sürer (Berggren, 2018:332-334). Yani

sıra, Hegemonik erkeklik, kimi zaman ikincil araştırmalarda ele alınma biçimi üzerinden de eleştirilmiştir.

Özküralpli (2021), R.W. Connell'ın "hegemonik erkeklik" kavramını cinsiyet sosyolojisi olarak tartışır. Literatürdeki epistemolojik ve yöntemsel eleştirileri takiben Türkiye'deki erkeklik çalışmaları literatürü için hala merkezi bir teori olmasıyla sorunsallaştırır, Türkçe dilinde hegemonik erkeklik kavramsallaştırmasıyla yazılmış 41 makaleyi eleştirel söylem analizi yöntemi ile inceler. 2004-2021 yıllarında yayınlanmış 41 makalenin 8 tanesi birincil, 33 tanesi ikincil literatür çalışmalarıdır. Bu çalışmaların yalnız 8 tanesinin sahası erkek öznelerle gerçekteştirilmiştir. 11 kuramsal çalışma makalesinin yanında 22 çalışma da sinema, medya, edebiyat ve müzik alanında yapılmış film ve metin analizlerinden oluşur (Özküralpli, 2021: 375).

Özküralpli (2021), kavramın kullanımına dair *muğlaklık* olduğuna dikkat çeker. İktidar ilişkilerinin ataerkiyle nasıl uyumlandığını dışarda bırakarak "standart bir erkeklik tipolojisini işaret etmesi", "modernist ve özcü paradigmayı takip etmesi" ve "kategorik düşünmeye neden olduğu" gerekçeleriyle eleştirir. İncelediği makalelerde feminizmin nerede olduğu ve nasıl kullanıldığını araştıran Özküralpli (2021), "erkeklik çalışmalarında yöntem ve epistemolojilerinin daha sık tartışılması gerektiğini" sonucuna ulaşmıştır (Özküralpli, 2021:380-84).

Erkeklikler çalışmalarına bakıldığında literatür Türkiye'de çoğunlukla ikincil çalışmalar üzerinden yürütölmektedir. Kavram üzerine yapılan çalışmaların daha fazla kuramsal tartışmaya ihtiyaç olabilir. Bununla birlikte modernist paradigmanın dışına çıkabilen kavramsal çerçevesiyle; cinsiyet ilişkileri, milliyetçilik ve askerlik hizmeti hakkında ortaya konan modern görüş ve teorileri tekrar değerlendirebilmek için önemlidir.

Eleştirel Erkeklik Çalışmalarının incelediklerinden biri de erkeklik krizi olarak ifade edilen olgudur. Bununla birlikte genel bir erkeklik krizinden söz etmek mümkün değildir. Bunun yerine belirli grup erkekler, farklı bağlamlar itibariyle erkeklik krizi yaşayabilir. Örneğin göç, böylesi bir krizi tetikleyecek olgulardandır. Çünkü ataerki erkeklikler göçle birlikte "iktidar, statü ve toplumsal meşruiyet kaybı" yaşanır. Diğer bir deyişle göçün bir veçhesi de ekonomik, toplumsal ve kültürel dayanakların yitimi erkeklik kaybı olarak açıklanabilir (Bozok, 2019: 171-182). Örnek olarak; Bozok ve Bozok (2019) çalışması İstanbul'da yaşayan Afgan göçmen erkek çocuklarla erkeklik krizlerinin nasıl deneyimlendiğini araştırmış; çocuk işçilik,

kayıt dışı olma gibi sebepler yaşanan erkeklik krizinin “sessizlik, görünmezlik” üzerinden yaşandığı sonucuna ulaşmıştır.

“Kriz yaşadığını hisseden erkekler, geçmişin iktidar sahibi erkekliklerini romantize ederek, bu erkeklikleri bugün ve yeniden inşa etmeye çalışmaktadır” (Bozok ve Bozok, 2019: 177).

Erkeklik krizinin bir anda tüm erkekler için yaşanması gibi bütün bir değişimden çok, yaşanan toplumsal değişimlerin etki alanına girildiği ölçüde belirli erkeklikler özelinde yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

1.2. Cinsiyete Atfedilen Özelliklerin İnşası

Erkeklik, cinsiyetlenme ve cinsellik konularında en fazla söz söyleyen disiplinlerden biri psikolojidir. Psikoloji disiplinini temel alan erkeklik kabulleri ya da bu disipline atıfla cinsiyetlere dair açıklamaların gözden geçirilmesi gerekir.

Popüler psikolojinin erkekliği nostaljik ele alışı ve çözümü geçmişe, köklere bakarak bulmasını, erkeklikler üzerine çalışmalarıyla bilinen Connell (2000) büyük bir problem olarak görür. Popüler psikoloji geçmiş mitlerini harekete geçirir. Endüstri öncesi dönemlerde; erkeklerin erkekliği, kadınların nasıl anne olunacağını bildiği gibi mitlerle çözüm sunar. Cinsiyetler arası yabancılaşma ve kutuplaşmayı kadın ve erkek arasında daha fazla ayırım yaratarak çözmeye çalışır. Bu anlamda çözüm için ihtiyaç duyulan, yeni ve daha demokratik modellere bakmaktır (Connell 2000:7)

20. yüzyılın başlarından itibaren kişinin cinsel yönelimi ve kimlik algısı inşalarına dair psikoloji başta olmak üzere sosyal bilimlerden çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde 1930’larda antropolojide geliştirilen “toplumsal rol teorisi” sosyal psikolojik haliyle toplumsal cinsiyete uygulanmış ve “cinsiyet rolleri” fikri ortaya çıkmıştır. Cinsiyet rolleri; sosyal beklentiler, kadın ve erkek için norm olan davranış örüntüleri olduğunu ve gelecek nesle sosyalleşme yoluyla geçtiğini söyler. 1970’lere gelindiğinde ise cinsiyet rolü fikri feminizm tarafından radikalleştirilmiştir. 1980’lerde ise üçüncü bir yaklaşım olarak “sosyal inşacılık” ortaya atılmıştır. Bu teori sosyolojiden temel alsa da antropoloji, tarih ve medya araştırmalarının çeşitli dallarını da içermektedir. Güç ilişkilerinin yapısı, alt kültür, marjinalleşme, direnç, sosyal alanda kimlik ediminin post-yapısalcı analizi ve toplumsal cinsiyetin; ırk, cinsellik, sınıf ve milliyetçilikle karşılıklı etkileşimi gibi konular

da incelenmektedir. Erkekliğin sosyal inşasının belirli yer ve zamanlarda araştırılması da bu çalışmalar arasındadır (Connell, 2000:8).

Deniz Kandiyoti (2013: 83)'e göre:

“Kadınlar üzerindeki denetim katılaştıkça dişilik özellikleri kalıcı ve tartışılmaz bir nitelik taşır. Kadınlık bir başarı veya edinim değil, bir veridir. Aynı şey erkeğin erilliği için söylenemez. Bazı feministler (Chodorow, 1978), revizyonist psikanalitik bir çerçeve içinde, erkeklerin çoğu zaman anneleri olan ilk bakıcıları ile ilk özdeşleşmeler yüzünden, benliklerinin dişil olandan radikal bir aynalama üzerine belirlendiğini ileri sürerler. Ben de bir adım ileri giderek, kadınlık ve erkekliğin kültürel tanımlarının, psikolojik aynlanmayı kalıcı bir biçimde pekiştirme ihtiyacını artırmada önemli bir rol oynadığını söyleyebilirim. Erkek üstünlüğüne dair iddialar ne kadar güçlüyse (Latin Amerikanın machismo'su gibi) erkekler bunlara uymakta o denli zorlanırlar. Erkeklik veri değil kazanılan, kaybedilme tehlikesi her an var olduğu için nihai olarak asla elde edilemeyen bir statüdür. Böylece bir erkeğin erkeldiğini ispatlaması, erkekliğini kaybetmeyle ilgili sürekli bir kaygıyı beraberinde getirir. Bu kaygının varlığı Türkiye gibi bir yandan kadın cinselliğinin sıkıca denetlenip öte yandan da erkeklerin erkeklik becerilerini sürekli teşhir etmelerini gerektiren kültürlerde fazla şaşırtıcı değildir. Meselenin bu yönü kadın cinselliğinin tehlikeli addedilmesini kısmen izah edebilir. Bu tavır ise özellikle kadının davranışı erkeğe ya da erkeğin ‘şerefine’ yönelik bir saygısızlık olarak yorumlanırsa, şiddet aracılığıyla kadına boyun eğdirme olasılığına neden olur. Fatma Sabbah kadınlıkların ve cinselliklerinin ‘etkisizleştirilmesini’ acil bir görev kabul eden ataerkil Müslüman söylemdeki savunmacı öğelere dikkat çekerken tamamen haklıdır. İster kadınları erotik söylemde olduğu gibi, insanlıkları pahasına dişiliklerini vurgulayarak ‘hayvan’ düzeyine indirgesin, ister dini söylemde olduğu gibi fiziksel ve ahlaksal açıdan zayıf olarak tanımlasın, sonuç kadınların aslolan insanlığını çarpıtmak ve zayıflatmaktır”

Erkekliği kaybetmeye dair erkeklerin her daim taşıdığı bir kaygı bulunur. Bu kaygıdan doğru erkeklerin başarıları hep göz önünde tutulur. Kadınların bedenleri ve cinsellikleri ise sürekli denetleme ve baskı altındadır. Kültürel ve duygusal olarak yüklenmiş dişilik anlayışının da kendine has psikolojik sonuçları olabileceğinden söz eden Kandiyoti (2013), psikoloji literatürünün çoğunlukla bu kısma bakmadığına değinir.

Modernitenin düşüncelerini öncesi düşüncelerden farklı kılan özelliklerden biri kesin bir ayrımla kadın ve erkek olmanın biyolojisinin psikolojik, toplumsal ve davranışsal olarak farklılaştığına inanmaktır ve modern ataerkinin en önemli ideolojik temeli budur, (Sancar, 2014: 23).

“Modern toplumlarda cinsiyete dayalı toplumsal eşitsizliklerin aslında biyolojik özelliklerden (cinsiyet hormonları gibi) kaynaklandığı düşünülür. Ama bu biyolojik farklar aslında toplumsal farklara sonradan verilen anlamlar olarak toplumsalın içinde vardır. Adını biyolojinin koyduğu cinsiyet farkları aslında toplumsal bazı işleri kaçınılmaz olarak belli cinslere özgü kılar. Örneğin çocuk yetiştirmek için kadın gibi duygusal ve sabırlı olmak, asker olmak için de bir erkek gibi dayanıklı ve güçlü olmak gerekir. Aslında anne ile asker arasındaki fark biyolojik değil ideolojik-toplumsaldır; kadınları ve erkekleri farklı toplumsal (siyasal) konumlarla ilişkilendiren cinsiyet farkları rejimi cinslerin biyolojisinden türetilirken aslında cinsler arasındaki toplumsal farklardan bahsetmemize yol açar. Toplumsal olan

biyolojik olana transfer edilir; daha doğru deyişle, toplumsal farklılıklar biyolojik değişmezlikten (determinizm) alınan ideolojik destek ile meşrulaştırılır. Biyoloji değiştirilemez bir kaderse toplumsal olarak cinslerin rolleri de değiştirilemez hale gelir.” (Sancar, 2014: 23-24).

Modern toplumlarda eşitsiz ve hiyerarşik ilişkilerin en derini ve içselleştirilmiş olanı kadın ve erkek ayrımı olarak görünmektedir. Modernitenin cinsiyet ilişkileri; biyolojik özelliklere bağlanan gerekçelerle, kadın ve erkeğin farklılaştığını ileri sürerek eşitsizliği doğallastırır, özleştirir.

Erkekliğin “icrai dinamiklere dayalı sosyal bir inşa” olduğu görüşüne katılan Türkoğlu (2013), erkeklerin kendilerini kavrama biçimleri ve erkekliklerini inşa ederken kurucu değerlere odaklanır. Erkekliğin temel sağlayıcısının iş sahibi olmak ve para kazanmak olduğunu ileri sürer. Erkeklerin ekonomik kayba uğradıklarında ya da kayba uğrama tehdidiyle karşı karşıya kaldığında öfke, kaygı ve düşmanlık tepkileri verdiğinden bahseder. Erkekler yaşadıkları sosyal kaybın büyüklüğü itibarıyla psikolojik yıkıma uğrar (Türkoğlu, 2013). Bununla birlikte ekonomik kayba bağlı bozulan psikolojiyle yaygın olarak şiddete yönelmelerindeki cüreti anlamak, ataerkil güç ilişkileriyle doğrudan ilişkilidir. Ekonomik kayıp, idealize edilen erkekliklerle aralarına dev bir mesafe koyar. Kendilik deneyimleri ile idealize ettikleri erkeklikler arasında kalmaya bağlı yaşadıkları panik; kendilerini şiddet uygulayıcısı konumuna getirmeleri, üzerlerindeki ataerkil baskı ile ilişkilidir. Bununla birlikte uygulanan şiddetin yaygınlığı ve meşrulaştırılma yöntemleri de sahiplendikleri erkek statüsüyle ilişkilidir. Konuya dair yapılacak saptamalardan biri; erkekliğin iktidar statüsü olarak algılanmasına bağlı olarak, erkeklik baskısının zorlayıcı olmasının yanında iktidar pozisyonundan vazgeçmek ve hatta vazgeçme düşüncesi pek çok kişinin uzak olduğu, öz eleştiri gerektiren bir konumdur.

2. Zorunlu Askerlik Hizmeti

19 ve 20. yüzyıllarda genel ve zorunlu askerlik hizmeti önemli olgulardan biridir. Zorunlu askerlik, “...ücretli ve ücretsiz emek ile özgür ve özgür olmayan emeğin kesişim noktasındadır” (Zürcher, 2003: 1). 17. Yüzyılın sonlarından 20. Yüzyılın başlarına kadar Orta Doğu ve Avrupa’da askere almanın 4 temel biçimi bulunur. Bunlar; feodal askere alma, özgür olmayan askere alma, iş gücü piyasasından askere alma ve zorunlu askerliktir. Feodal askere alma, aile ve toprak hakları veya vergi muafiyeti karşılığında efendi/lordların asker sağlamayı taahhüt etmesiyle yapılır. Özgür olmayanların askere alınması; özgür olmayan tebaalara,

fetihlere ve uluslararası köle ticaretine dayanır. Askeri kölelik ve köle orduları özgür olmayan askere alma biçimlerindendir. Askerlerin ücretli olarak hizmete alma bireysel ve doğrudan olabileceği gibi toplu ve dolaylı olarak da gerçekleşir. Böylece bazı bölgeler veya etnik topluluklar askere alınabilir. Erken Modern dönemde Venedik, İspanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere’de ücretli askerlik bulunmaktadır. Avrupa’da Orta Çağ’dan itibaren ücretli askerlik başvurulan bir yoldur. Bu yolla iş gücü piyasaları da oluşmuştur. Aracılar vasıtasıyla toplu askere alma da yaygındır. Zorunlu askerlik ile ilgili en büyük adım Fransız Devrimi ile gelmiştir fakat bu olgunun Orta Çağ ve Erken Modern dönem Avrupa’da öncülleri bulunur. Fransız Devrimi Ordusu başlarda Bourbon Kraliyet Ordusundan kalanlar, milisler ve gönüllülerden oluşan sayıca yetersiz bir ordudur. 1793 Konvansiyon Deklarasyonu ile tüm Fransa’da Fransız yurttaşlara bireysel olarak askerlik yapma yükümlülüğü ve hakkı getirildi. Gönüllü sayısı azalmaya başladığında 1798 Jourdan Kanunu ile zorunlu askerlik gönüllülükten uzaklaştı. Orta sınıf Fransızlar ise kendileri yerine başkasını gönderme ya da ücretini ödeme gibi yöntemlerle pratikte askerlik hizmetinden uzaktır. Bu haliyle genel ve zorunlu askerlik hizmeti büyük ölçüde nüfusun yoksul kesimlerini kapsar (Zürcher, 2003: 2-13).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin askerlik görevini tanımladığı kanunlarından ilki 21.06.1927 tarihinde kabul edilen 1111 Sayılı Askerlik Kanunudur². Kanuna dönem dönem güncellemeler yapılmakla birlikte 2019 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 25.06.2019 kabul tarihli Askeralma Kanunu³ ise askerlik görevinin esaslarını belirleyen yeni kanundur. Zorunlu askerlik görev süresi 6 ay olarak belirlenmiştir. Bunun dışında ihtiyaç durumlarına göre görev süresine 6 ay eklenerek maaşa bağlı yedek astsubay olarak askerlik yapmak tercihe ve ihtiyaca bağlı olarak mümkündür. Bedelli askerlik uygulaması ise yeni kanuna göre sabit hale gelmiştir. Bedelli askerlik ücreti, “40.000 gösterge X memur maaş kat sayısı X 6” hesaplamasıyla belirlenir. Yurt dışında yaşayan vatandaşları kapsayan “Dövizle Askerlik” uygulamasında 38 yaş sınırı kaldırılmış ve bedelli askerlik bedelleriyle eşit olacak biçimde düzenlenmiştir. Bedelli askerlik süresi ise 1 aydır. Türkiye’de askerlik hizmetinin anayasal temeli 1982 Anayasası’nın 72. Maddesinde yer alır. Buna göre; “Vatan hizmeti her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir”.

---

² <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1111.pdf> (Son erişim tarihi: 20.03.2022)

³ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/06/20190626-1.htm> (Son erişim tarihi: 20.03.2022)

Askerlik tüm vatandaş ordusuna sahip ülkelerde çoğunlukla erkekler için zorunlu tutulmuştur. Fakat herkes için geçerli tekil bir askerlik yapma biçimi ya da deneyiminden söz etmek pek mümkün değildir. Bununla birlikte askerlik görevini tamamlamış olmak Türkiye vatandaşı bir erkeğin sosyal ve ekonomik hayata katılablmesinin hala önemli düzeyde ön koşuludur.

“Türkiye’de geleneksel olarak kabul gören erkek kademesine varmak için dört temel aşamayı geçmek zorunluluktur. 1. Sünnet, 2. Askerlik, 3. İş bulma, 4. Evlilik ve çoğunlukla evlilik içinde konuşulan ispatlanmış erkeklik olarak babalıktır”. (Selek, 2014:19).

Buradan hareketle genel bir bakışla Türkiye’de kabul gören erkeklikler; Müslüman, Türkiyeli, iş sahibi ve heteroseksüel öngörölür. Bu savı destekleyen araştırmalara bakıldığında:

Barutçu (2015: 153-154) çalışmasında erkeklik ve sünnet arasında kurulan ilişkiyi inceler. Türkiye toplumunda erkek bedene yüklenen kültürel anlamı oluşturan duraklardan biri olarak sünneti ele alır. Çocukluktan erkeklığe geçişi temsil eden bir ritüel olarak sünnetin erkeklığe yaptığı iktidar vurgusu, mitolojilerden günümüze varlığını sürdürür.

İktidar statüsünü işaret eden erkeklik; erkeklerin kabul gören erkeklik anlayışı içinde bocaladıkları çelişkileri ve zorlukları barındırır. Erkeklik; “doğumsal bir olgu olmaktan çok, toplumsal süreçlerde kazanılan bir kimlik” olarak değerlendirilmelidir (Yavuz, 2014). Toplumsal süreçlerle Türkiye’de kabul gören bir erkeklik statüsüne erişmek için ise sünnet, askerlik, iş bulma ve evlilik olmazsa olmazdır.

Türkiye’nin çeşitli yerlerinden toplam 2000 erkek ile anket çalışması, 58 evli erkekle derinlemesine görüşme yapan Bolak-Boratov, Okman-Fişek& Eslen-Ziya (2017), görüşülen erkeklerin önemli bir kısmı çocuk yaşlardan itibaren erkek rolü ve kimliği oluşturma sürecinde aile, din, arkadaşlar, askerlik, çevrelendikleri insanların etkisine ve kurumların etkisinin büyüklüğüne vurgu yapar. Erkeklerin hayatında belirgin olan aşamalardan biri askere gitmiş olmaktır. Bu durum askerliğin zorlayıcı koşulları itibariyle bunu atlatan erkeklerin kendilerini başarmış, bir dönüm noktasını geçmiş hissetmeleriyle ilişkilendirilmiştir. Çalışmanın askerlik görevine dair ulaştığı sonuçlardan bir diğeri; görüşme yapılan erkeklerin çoğunun yakın çevreleri tarafından daha fazla kabul görmek, birçok şeyi

öğrenmek, olgunlaşmak ve hayatı gözden geçirmek üzere bir zaman olarak askerlikten bahsetmesidir (Bolak-Boratov, Okman-Fişek & Eslen-Ziya, 2017: 254).

Askerliğin erkeklik kurulumunda önemli bir rolde olduğu açıktır. Bununla birlikte tek bir askerlik biçimi yoktur. Farklı askerlik biçimlerine bakmak erkekliklerin ve cinsiyet ilişkilerinin anlamlanması için irdelenebilmek adına önemlidir. Karacagil, (2017) çalışmasında uzun ve kısa dönem askerlik yapan kişilerin askerlik algıları üzerine çalışır. Bu çalışmanın bulgularına göre; uzun dönem askerlik yapan kişilerin çoğu, askerliği kutsal bir görev olarak görürken kısa dönem askerlik yapanların çoğu askerliği hayatlarında bir aşama ya da zorluk olarak algılamaktadır. Askerliğin nasıl algılandığı konusunda sosyal çevrenin önemi büyüktür. Erkekler için hayata hazırlık yeri olarak görülen askerlik; “bir dönüm noktası” olarak kabul edilir. Askerlik süresince gözlemlenen erkeklerden bir erkeklik yapan kişiler böylece kendi erkeklik modellerini üretir ve askerlik sonrası hayatlarında da devam ettirir, (Karacagil, 2017:4421).

Erkekliğin adımlarından biri olarak görülen askerlik deneyimi sosyal kabul ve ekonomik hayata katılım için tamamlanması gereken, erkek vatandaşlara yüklenmiş bir zorunluluktur. Bu sebeple askerlik; erkeklerin askerlik hizmeti üzerinden bir deneyim ortaklığı yaratmasına ve erkek kimliğinin pekişmesine katkı sunar. Bu deneyimin kişi tarafından yaşanma biçimi elbette öznel olacaktır fakat askerlik hizmeti bu öznelliklerin üstünde bir aidiyeti işaret eder. Bununla birlikte askerlik hizmeti cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze, küresel ekonomik ve toplumsal değişimlere bağlı olarak kimi düzenlemelerden geçmiştir. Bu düzenlemeler; geçmişte kişinin eğitim durumuna bağlı kısa dönem askerlik yapabilmek, ekonomik duruma bağlı bedelli seçeneğinin kalıcı hale getirilmesi, ihtiyaca bağlı olarak orduda profesyonel çalışma gibi değişikliklerdir. Yeni düzenlemeler ve uygulamalar uluslararası iktisadi ve toplumsal değişimlere cevap vermeyi hedefler ve Türkiye’de erkek vatandaşların tümünü zorunlu olarak ilgilendirir. Bununla birlikte erkekliğin tekil bir anlam ve deneyimi işaret etmediğini görmek için zorunlu askerlik görevinin erkekler tarafından nasıl anlamlandırıldığını anlamak gerekir.

3. Neoliberal Politikalar Altında Cinsiyet Eşitsizliği

1970'lere kadar yükselen kapitalist ekonomiler ve bu ekonomilerle uyumlu politikalar üretimi merkeze almış ve kar üretmek temel amaçlardan biri haline gelmiştir. Sınıflı toplumların ataerkil baskısının belki de en net gözlemlenebildiği alanlardan biri çalışma hayatıdır. Çalışma hayatına bakıldığında ise erkekler ve kadınlar arasında belirgin farklar bulunur; istihdamda erkeklerin oranı kadınlara kıyasla oldukça yüksektir. 2022 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) raporu⁴ sonuçlarına göre: “2020 yılında, Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilenlerin oranı %42,8 olup bu oran kadınlarda %26,3, erkeklerde ise %59,8 oldu.”.

İstihdamda cinsiyet eşitsizliklerinin yanında kimi mesleklerin cinsiyetlendirilmiş olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Kapitalist ekonomilerin ezici iş piyasası koşulları düşünüldüğünde, kadınların toplumsal olarak erkeğin aşağısında düşünen sömürgeci tarihten güç alınarak, yaratılan ekonomik ayrımlarla inşa edilen farkların da doğallaştırılması kolaylaşır ve toplumsal konumlar daha sabit hale getirilir.

Neoliberalizm 6000 yıllık sınıflı toplumun tezahürlerinden biri olan kapitalizmin gelişmelerinden biridir. Tüm sınıflı toplumlar arasında kültürel olarak büyük farklar bulunduğunu kabul eden Lindisfarne ve Neale (2016: 30-32), bununla birlikte tüm sınıflı toplumlarda eşitsizliğin doğallaştırılmasının ve kadın ile erkek arasında sürdürülen eşitsizlik örüntülerinin sabit olduğunu belirtir. Bu bağlamda, Lindisfarne ve Neale (2016: 31) neoliberal süreçleri; “eşitsizliğin doğallaştırılması”⁵, “cinsiyet işaretlemeleri”⁶, ve “elitler-halk arasında fiziksel ve kültürel mesefanın artması” olarak sıralar. Bahsi geçen eşitsizlikler kimi zaman şiddete başvurularak sürdürülür. Eşitsizliğin devamlılığını sağlamak kadın ve erkek arasında temelde farklar olduğunu ileri sürmekle mümkündür. Bundan dolayı kadın düşmanlığı ve cinsel şiddet tehdidi hayatın sabit özellikleri haline getirilir. Bu yanı sıra cinsiyetçilik de tıpkı ırkçılık gibi eşitsizliği normalleştirerek devam ettirmeyi amaçlar. Eşitsiz cinsiyet ilişkilerinde ilk adım, bu eşitsizliğin yakın çevre tarafından doğallaştırılmasıdır. Sınıflı toplumlar şiddetin merkezi rolünün yanı sıra varoluşun da merkezine cinsiyeti koyar. Bu noktada şiddetin örüntülerine bakmak; cinselleştirilen ve cinsiyetlendirilen ilişkileri incelemek, neoliberalizm altında nasıl değiştiğini gösterebilmek için önemlidir. Yönetici sınıflar, gücü kendinde tutmak

---

⁴ Türkiye İstatistik Kurumu “İstatistiklerle Kadın, 2021”, sayı: 45635, 4 Mart 2022 (Son erişim tarihi: 20.03.2022).

⁵ “naturalization of inequality”

⁶ “gendered marking”

ve ekonomiyi yönetmek için tüm bu eşitsizlikleri kullanır. Bu noktada yönetici sınıflar, etkisi yüksek büyük değişimlerden kendini korumaya çalışır. Ekonomik eşitsizlik ilişkileriyle uyumlu eşitsiz cinsiyet ilişkileri de çelişkiler, karmaşalar ve direnişlerle doludur (Lindisfarne ve Neale, 2016: 32).

Dil dolayısıyla cinsiyet hiyerarşilerini doğallaştırmak, gündelik hayatın sıradan pratiklerinden ulusal ve uluslararası sistemlere kadar dile işlemiş ve dilde işletilmiştir. Erkekliklerin neoliberalizmden nasıl etkilendiğini kavramak için öncelikle 1970’lerden sonra neoliberal ekonomik sistemin dünya ekonomisine yön verdiğini, küresel sosyal düzeni de etkisi altına almaya başladığını ortaya koymak gerekir. 80’lere gelindiğinde pek çok ülke için farklı düzeylerde neoliberal politikalara katıldığı söylenebilir. Özellikle yoksul ülkelerin kamu şirket ve hizmetlerini zengin yatırımcıya açan ticaret anlaşmaları uluslararası bir genelliğe ulaşmıştır. Düşen endüstriyel karı yükseltmek için ileri sürülen neoliberal politikalarla birlikte yatırımlar, düşük ücretli ülkelerdeki endüstrilere taşınmış ve gayrimenkul, borsa, tahvil gibi spekülasyon yatırımlarla balon ekonomileri desteklemiştir. Ekonomik büyümenin devamlılığını sağlamak için hükümetler ve merkez bankaları çeşitli borçlanmalara ön açmıştır. Satın alma gücünün azlığında bu borçlanmalara başvurulmuştur (Lindisfarne ve Neale, 2016: 33).

Neoliberal ekonomiler ve bu ekonomileri destekleyici politikalar pek çok ülkenin gerçekliğidir. Cinsiyet odaklı ayrımcılık neoliberal politikaların ritmiyle uyumlu biçimde politikalar ve politika yapma biçimlerine yansır. Dünyanın genelinde kürtaç, ataerkinin bedenler üzerinde tahakkümünü en net gözle konulardan biridir. Konuya dair ülkelerin politika yapma biçimleri anlamak. ABD’de kürtaç bir hak olarak kabul eden üst yasanın iptali sonrası yeni bir döneme geçilmiştir. Bu karar sonucu örneğin; Alabama, Arkansas, Mississippi’de kürtaç, tecavüz ve ensest suçları dahil olmak üzere yasaklanmıştır⁷.

Türkiye’nin 2011 yılında ilk imzacı ülke olduğu İstanbul Sözleşmesi olarak bilinen “Kadına Yönelik Şiddet ve Aile içi Şiddetin Önlenmesine ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi” 31429 sayılı Resmî Gazete⁸’de yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararı ile iptal edilmiştir.

Bununla birlikte İstanbul Sözleşmesine yönelik yürütölen toplumsal cinsiyet karşıtı hareket (*anti-gender*) uluslararası alanda popülerleşen neoliberal politikalar arasındadır⁹. İstanbul

⁷ <https://www.nytimes.com/interactive/2022/us/abortion-laws-roe-v-wade.html> (Son erişim: 22.07.2022)

⁸ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210320-49.pdf> (Son erişim: 12.05.2022).

⁹ https://birikimdergisi.com/guncel/10926/toplumsal-cinsiyet-karsiti-hareketlere-kisa-bir-bakis-macaristan-polonya-ve-turkiye-ornekleri#_ftn1 (Son Erişim: 24.07.2022).

Sözleşmesini imzalayan ülkelerden Polonya’da da aşırı muhafazakar hükümet, imzaladığı tarihten itibaren sözleşmenin güvence altına aldıklarının uzağında politikalar yürütmektedir. Çekya, Slovakya, Slovenya, Hırvatistan ve Macaristan ve Polonya’nın Uluslararası Aile Hakları Sözleşmesi üzerine ortaklaşması da yine neoliberal uluslararası politikalarla ilişkili görülebilir (Sekowska-Kozłowska, 2021’den aktaran; Aytaç ve Sezgin, 2022).

Vatandaşlık bağıyla ulus devletlere bağlanan toplumun, öncesiyle devamlılık gösteren anlayışlarından biri ise ataerkil toplumdur. Fakat ataerkinin devamlılığını sağlamak tek bir erkekliğin yükseltilmesi anlamına tam olarak gelmez. Ataerkiden farklı düzeylerde faydalanmaya neden olan ve çeşitli güç ilişkilerine bağlı olarak farklılaşan erkeklikler; tüm bu değişen politikalar ve koşullar altında değişimler geçirmiştir. Değişimin kendisi ya da değişime zorlanmanın bir uzantısı olarak görülebilecek erkeklik krizleri hakkında; erkeklerin tekil olarak evi geçindirme rolleri geçerliliğini yitirmeye başladıkça, orta sınıf erkeklik idealinde artık evi geçindiren rolü yerine iyi bir eş ve baba olma beklentisinin arttığı görülür. Çocuk bakımına ve ev işlerine yardım eden yeni ideal erkeklik oluşmuştur. Erkeklik krizi kavramı bu değişime bağlı olarak farklılaşan beklentiler doğrultusunda yaşanan, erkeklerin erkeklik kaybı paniğidir (Levant, 1997: 223). Ayrıca iktisadi toplumsal değişimlerden hareketle hegemonik erkekliklerin değişimi, erkeklikler arası gerilimin sınıf bağlamını ortaya koyar.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİK, ERKEK EGEMENLİĞİ VE MİLİTARİZM

1. Milliyetçilik Kavramı

Smith (1994: 129)'a göre, milliyetçiliklerin her biri kendi bağlamına göre şekillenir ve bu yanıyla milliyetçilikler arasında farklılıklar bulunur. “Millet, tarihi bir toprak/ülke, ortak mitler ve tarihi bellek, kitlesel kamu kültürü, ortak ekonomi ve ortak yasal hak ve görevler paylaştığı varsayılan topluluktur” (Smith, 1994: 32). Bu tanım modern paradigmanın kabulleri üzerine geliştirilmiş ve oluşturulmuş sınırlılıkları olan işlevsel bir grup olarak milleti tanımlar. Smith'e göre ulus devletler nesnel kıstaslar üzerine kurulmaz, aksine “cemiyet” olarak “tahayyül edilmeleri” gerekir. İlerleyen kısımlarda değinileceği üzere, milliyet, doğal bir kategori olmaktan çok, yönetsel bir kimliklenme olarak düşünülebilir.

Billig (2002), milliyetçiliği bir düşünme biçimi veya “ideolojik bilinç” olarak tanımlar. Bu bilince göre milletler, milli kimlikler ve topraklar tabii kılınmış yapılar olarak değerlendirilir. Tabii kılınmış kurucu unsurlarla tanımlanan milliyetçilik; “kendine ait hegemonya söylemleri üreten milletler arası bir ideolojidir” (Billig, 2002:20-21). Ulusu hayal edilmesi gereken bir topluluk olarak görürken bu durumu sorunsallaştırmaz. Bunun yerine “millet olma”, belirli bir topluluğun belirli bir mekanda uzun süredir yaşıyor olmasından menkul, farklı bir tahayyül edilmiş tabii tutulması gerektiğini savunur. Billig (2002)'ye göre şayet millet olma fikri bırakılırsa, kendini devam ettiremez. Çünkü toplumsal- ekonomik ve uluslararası- siyasi birlik işaret eden milliyet, doğal bir sınırla belirlenmez.

Milliyetçilik hakkında eril kavrayışını ortaya koyan Gellner'a göre (2012) devlet, toplumu yönetim gücünü kültürle ilişkilendirir ve milliyetçi örgütlenme ile kültür arasında birbirini yükselten zorunlu bir bağ kurulur. Gellner (2012: 49)'e göre:

“Milliyetçi toplumsal örgütlenme ilkesi devletle kültürün evlenmesini gereksinir: Devlet kültürün koruyucusu olur ve kişi de soy, mülkiyet, ikamet gibi şeylerle değil; bu kültürel iştirak edilişle (ve aynı zamanda yazılı ben-imgesinin gereklerini yerine getirerek) vatandaşlık kazanır. Oldukça farklı diller konuşan köylerin yan yana yer aldığı ve kültürle dilin coğrafi haritanın üzerindeki konumların değil, toplumsal rol ve tabakanın birer fonksiyonu olduğu, büyük kültürel (etnik) farklılık durumlarında, milliyetçi ilkenin yerine getirilmesi oldukça zordur”.

Milliyetçiliğin nedenlerinin ve sonuçlarının anlaşılması önemlidir. Yapılan tanımlar çoğunlukla söylem düzeyinde kalan ya bir zorunluluk ya da gereklilik olarak milliyetçiliği açıklar. Bu tanımların ortak noktası olan söylem ve pratik arasındaki çelişkilerin üzerine gidilmesi ve açıklanması gerekir.

“Tamamen farklı tabiatlara sahip (olduğu varsayılan) toplumsal grupları, yabancıları, kadınları ve sapkın olarak nitelediği insanları hedef alan *azınlıklaştırma*’ ve *ırklaştırma*’ görüngüsü, birbirinden bağımsız bir dizi tanımsız nesne karşısında uygulanan, sadece benzer söylem ve tutumların yan yana gelmesi değil, *birbirine bağlı, birbirini tamamlayan dışlama ve tahakkümlerin oluşturduğu tarihsel bir sistemi temsil etmektedir*. Başka bir deyişle, yaşanan şey ‘etnik bir ırkçılık’ ile cinsel bir ırkçılığın’ (ya da cinsiyetçiliğin) koşut gidişinden çok, ırkçılık ve cinsiyetçiliğin birlikte işlemesi, özellikle de *ırkçılığın her zaman bir cinsiyetçiliği ön varsaymasıdır*”. (Balibar& Wallerstein, 2000: 66)

Milliyetçilik kendini doğal süreçlerin organik sonucuymuş gibi sunar. Yaygın kanı insanların topraklarını, ailelerini ve akrabalarını koruma konusunda agresif bir doğaya sahip olduğu yönündedir. İnsanın özünü temsil ettiği düşünülen milliyetçi anlayış; insanın doğası gereği bulunduğu yeri savunması, aile ve akrabalarını koruması gibi özellikler atfeder. Bu özellikleri evrimsel süreçlerle ilişkilendirir. İnsanın doğasına dair yapılan bu çıkarımın temelinde ise indirgemeci psikolojik anlayış bulunur (Finlayson 1998: 145). Milliyetçiliğin indirgemeci tutumu, cinsiyete dair erkek egemen anlayışta da bulunur. İndirgemeci psikolojik anlayış doğallık iddiasını bedensel farklar üzerine kurarak, buradan hareketle alabildiğine geniş toplumsal ve davranışsal çıkarımlar yapar. Ataerki avantajını büyük ölçüde bu doğallaştırmalarla devam ettirir.

Finlayson (1998)’e göre milliyetçilik hakkında yapılan çalışmalar; geçmişten günümüze getirdiğimiz ve geleceğe de aktarılacak olan ilkel doğamızla milliyetçiliği açıklar. Fakat bu çalışmalarda duygulara yapılan vurgu önemlidir. Ulus ve milliyetçilik kavramlarını tümüyle yapısal, sosyal-tarihsel unsurlarla açıklanır fakat bu kavramlar tanımları itibariyle şevk, sadakat, tutku gibi duygulardan da ilham alır. Milliyetçilik çalışmalarında bu duygular; temelleri açıklanmaya gerek duyulmayacak kadar açık, doğası gereği olarak geçirtilir.

Milliyetçilik kimi zaman ırkçılığa yaklaşan anlamlarını işaret edecek şekilde kullanır, kimi zaman bağımsızlık mücadeleleri ile anılır. Milliyetçiliğin olumlu ya da olumsuz değerlendirilmesi çoğunlukla milliyetçiliğin hangi amaçla örgütlendiği ile alakalı olarak değişir.

İrkçı örgütler milliyetçiliği sahiplenmekle birlikte bu kavramların birbirinden ayrılması gerektiğini savunur. Kendilerini çoğunlukla ırkçı olarak tanımlamaktan kaçınır. İrk ve ulus fikirlerinin temelleri birbirinden pek uzak değildir. Örneğin bir göçmeni yabancı olarak değerlendiren sınırlar düşünüldüğünde ırk ve ulusun çok başkalaşmadığı görülür. Çünkü ırk fikri milliyetçilik temelinde gelişir. Buna göre milliyetçilik ırkçılığın tek nedeni değilse de belirleyicisidir.

Baskı gören toplumların sömürgecilik karşıtı bağımsızlık mücadeleleri de milliyetçilik etrafında örgütlenmiştir. Burada milliyetçilik daha olumlu ve meşru bir anlamdadır. Bu iki anlamlılığın Alman işgaline karşı komünist *Ulusal Cephe* ile sonrasında aynı adı taşıyan *aşırı sağcı partinin* varlığı kavramın müphemliğini işaret etmekle birlikte işgale karşı örgütlenmeyi hatırlatan *yurtseverlik* sözcüğü ile ulusal değerlere atıflar yapılır (Copeaux, 2002: 44).

Çelişkiler barındırması itibariyle milliyetçilik sıkça eleştirilir. “Milliyetçilik kavramı sürekli olarak bölünmektedir” (Balibar& Wallerstein, 2000: 63). İyi ve kötü algılanan milliyetçilikler ayırımına göre devlet kurmaya çalışan milliyetçilik olumlu görülürken; boyun eğdirmeye çalışan, sömürgeci milliyetçilik kötü olarak değerlendirilir (Balibar& Wallerstein, 2000: 66). Türkiye’de milliyetçi siyasi partilerin sayılarındaki artış ve her dönem temel ideolojik çerçeve itibariyle anlaşmazlıklar yaşayan örgütlü yapısı, iktisadi-toplumsal ilişkiler ve neoliberal dönüşümleriyle oldukça ilişkilidir.

Küçük Durur (2011) çalışmasında iyi ve kötü milliyetçilik ayırımının yaygınlığına değinir. Çalışmasında iyi milliyetçilik olarak işaret edilen (sivil/klasik/resmi) Fransız milliyetçiliğiyle kötü olarak işaret edilen (etnik/kültürel/organik) Alman milliyetçiliğidir. Bununla beraber, milliyetçilikler arası ayırım yapmak yerine birbirleriyle etkileşimlerinin önemine değinir. Milliyetçiliğin ve yarattığı kimliklerin farklı söylemlere uygun hale gelebilmesinin karşılıklılık esaslı etkileşimle mümkün olduğunu belirtir. Gündelik hayatın olağan akışında milliyetçi söylemin üretiminin ve yeniden inşasının çözülmesi gerektiğini vurgular ve “medya temsilleri ve dil pratikleri dolayısıyla” izi sürülen milliyetçiliğe dikkat çeker (Küçük Durur, 2011: 39-49).

1.1. Milliyetçilik ve Kadınlar

Uluslara ve milliyetçiliğe dair literatür çeşitli grupların milliyetçi hareketlere eklemlemelerini incelemiştir fakat toplumsal cinsiyet üzerinden yapılan değerlendirmeler oldukça kısıtlıdır. Kadınlar ve erkeklerin ulusal projeye farklı süreçlerle eklendiğini söylenir buna karşılık milliyetçilik yazını toplumsal cinsiyet anlamında kısıtlı söz üretmiştir (Walby, 1992: 35). Ulus ile devlet arasında tarihsel olarak bağlantı sağlayan kavramlardan biri vatandaşlıktır. O halde kadınların vatandaşlık aracılığı ile ulus devlet düzenine nasıl eklemlendiği önemlidir.

Anthias ve Yuval-Davis (1989: 7) çalışmasından kadınların ulusal sürece dahil olmasının yollarını şöyle sıralar:

- “Etnik grupların biyolojik üreticileri,
- Etnik ve ulusal grupların sınırlarının yeniden üreticileri,
- Ideolojik olarak yeniden üretimde kültürün aktarıcıları,
- Etnik ve ulusal farkların gösterenleri olarak semboller, ulusal, ekonomik, politik ve askeri mücadelelerin katılımcısı”.

Buna göre kadınların ulus devletleşme süreçlerine katılımları çoğunlukla annelikle yakından ilişkilendirilen kültürün taşıyıcısı rolüyledir. Uluslaşma süreçlerinde kararlara eşit katılımdan çok, kararlaştırılmış süreçlerin uygulayıcısı ve taşıyıcısı olarak görülür. Kadınların modernleşme ile vatandaşlık hakları konuşulmaya başlanmışsa da ataerkil yapının devamlılığı, devletlerce korunan bir statüko olarak değerlendirilebilir.

Milliyetçilikle ilgili çalışmalarda cinsiyetler arası ilişkilere bakmak 1980’lerden sonra başlamıştır (Gözdaşoğlu-Küçükalioglu, 2019: 153). Alanla ilgili taramasında kadınların ve erkeklerin ulus devlete eklemleme biçimleri ve milliyetçilikle ilişkilerini incelenmesindeki eksikliği vurgular. Milliyetçilik ideolojisinin kültür yoluyla kadınlara hem roller atfettiği hem de bu rolleri yeniden ürettiği sonucuna varır. Çünkü uluslaşma sürecinde kadınlar ve erkeklerin farklı eklenme biçimlerini modern cinsiyet eşitsizliklerinin temeli olarak değerlendirir.

Milliyetçilik literatüründe cinsiyet meselesinin milliyetçilikle ilişkisi ve milliyetçi siyasi hareketlerde kadının rolü çok uzunca süre yer almamıştır. 1980’ler itibariyle milliyetçilik akademik alanda farklı bakış açılarından değerlendirilmiş ve literatüre kazandırılmıştır. Feminist araştırmalar da sömürge sonrası toplumların ulus devletleşme süreçlerine yönelmiş

ve kadının bu süreçlerdeki konumu araştırılarak milliyetçilik alanında katkı sunmuşlardır (Ağduk, 2009: 298).

Bununla birlikte milliyetçi hareketlerde kadınların ortak bir deneyimi yoktur. Enloe (2013)'e göre göre milliyetçi hareketlere katılmamış ve katılıp hayal kırıklığı yaşayarak ayrılmış kadınların da sözlü tarihlerine ihtiyaç vardır. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin milliyetçi hareketleri ve ulusların kurulmalarını nasıl şekillendirdiği ve devamlı bir yeniden yapma süreci içerdiğini anlamak ancak bu şekilde mümkün görünmektedir. Milliyetçi projeler içinde kadınları aile içi şiddet, evlilikte eşitlik, miras hakkı ya da yönetsel kararlara katılım gibi alanlardaki talepleri ertelenmekte, meşruluk kazanamamakta ya da tümnden reddedilmektedir.

Milliyetçi hareketleri ve uluslaşma süreçlerini kadınlar ve erkekler adına anlamak için ilk olarak erkeklerin *kendi* hayatlarındaki aile, cinsellik ve ücretsiz emeklerinin araştırılması gerekir. Devlet kurmuş ya da kurmamış milliyetçi hareketlerin geçiş sonrası dönemlerinin efsane üretmek ve dersler çıkarma dönemi olarak ortaklaşır. Erkeklik ve kadınlık ulusal kimlikle uyumlanacak biçimde, çıkarılan dersler ve efsaneler doğrultusunda kurgulanır. Milliyetçilik kadınlar arası “hain” ve “yurtsever anne” ikiliği yaratır ve cinsellik, doğurganlık, çocuk yetiştirme konuları stratejik öneme gelir. Bu ikilik, milliyetçi erkekliklerin kadın cinselliği ve bedeni üzerindeki tahakkümünü ulusal bir görev olarak da değerlendirmesi şeklinde anlam bulmaktadır. Enloe, (2013), bu baskının sadece erkekler tarafından kadınlara değil kadınların birbirlerine baskısı şeklinde yaşandığını da ekler. Milliyetçi harekette sesini duyurmak isteyen, “hain”, “yurtsever anne” ikiliğinin yanıltıcı ve baskıcıdır, esasen kadınların milliyetçi kimlikleri sorgulanır (Enloe, 2013: 208-216).

Milliyetçilik hakkındaki literatür özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası eleştirel bir perspektif kazanmıştır. Altınay (2013), milliyetçilik çalışmalarının çoğunlukla ortaklaşan varsayımlarını tespit etmiş ve Vatan, Millet, Kadınlar isimli derlemesinde paylaşmıştır. Buna göre; ulus fikri modernite ile ortaya çıkmıştır. Kapitalizm ve endüstrileşme ile yakından ilgili bir kavram olmakla birlikte yalnız bu iki kavrama indirgenemez. Tarih disiplini bu anlamda hem milliyetçilik literatürüne hem de uluslaşma süreçlerine katkı sunmuştur. Ulusların oluşumu ve milliyetçiliği anlamak tarih disiplinin milliyetçi düşünce tekeline kurtulup farklı sorulara alan açmasıyla mümkün olacaktır. Milliyetçiliği sadece bir ideoloji olarak değil; sosyal, ekonomik, kültürel bağları içeren bir pratikler bütünü, dünyayı algılama biçimi olarak kavramak gerekir. Uluslaşma süreçlerininse her ulus için farklı ve benzer özellikler barındırdığını söylemek mümkündür. Milliyetçilikler de bu anlamda hem ilerleme ve değişim

vurgusu yapar hem de her ulusun kendi farkını ortaya koyduğu anlatıyı kurgulayacak biçimlerde var olur ve algılanır. Milliyetçilik, çelişkilere bağıli gerilimleri her zaman içerir (Altınay, 2013: 17-18).

Eşit vatandaşlık fikrinin tam olarak yerleşmediğı kurucu milliyetçi fikirlerin izleri erken dönem meclis zabıtlarından takip edilebilir. Bu anlamda ortaya konan en net kayıtlardan biri Altınay'ın (2013), 1920 ve 1930'larda kadın hak arayışlarına işaret olarak gösterdiği 1927 meclis zabıtlarıdır. Bu zabıtlarda Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Bey'in zorunlu askerlik yasa tasarısı gündemine ilişkin söyledikleri dikkat çekicidir. Altınay'ın aktarımıyla bu zabıtlar kadınların mebus olma ve mebus seçme isteklerinden bahsetmekte yani kadın hareketinin varlığına dair bir gösterge olmaktadır. Hakkı Tarık Bey seçme seçilme gibi askerliğin de hem bir görev hem bir hak olduğunu söylemiş ve zorunlu askerlik konusunda kadınların mükellefliklerini sorgulamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, s. 385'ten aktaran; Altınay, 2013). Altınay bu bilgiler ışığında, resmi tarih anlatısında bahsi geçmeyen Kadın Hareketinin Tanzimat'tan Cumhuriyete süreklilik gösterdiğine işaret eder (Altınay, 2013: 25).

Cumhuriyet öncesi kadın hareketi resmi tarih anlatımında yer almamakla birlikte konu hakkında yapılan araştırmalar vardır. Kadın hareketi tarihinin kaydı çoğunlukla kadın dergileri üzerinden takip edilir. Ulusal inşada Osmanlı-Türk milliyetçiliğı ve Kadın Hareketi ilişkisini temsilen; Nezihe Muhiddin'in kadın hareketine katkıları¹⁰, Halide Edip ve Meliha Hanımların Sultanahmet miting¹¹ konuşmaları dönemin paradigmasını anlamak adına önemlidir.

Çakır (2021), "Osmanlı Kadın Hareketi" çalışmasında Tanzimat döneminden günümüze devamlılık gösteren bir Kadın Hareketi olduğunu ortaya koyar. Dönemin kadın dergilerinin izini sürerek belgelenen bu tarihsel devamlılık, feminist tarih yazımı açısından örnek bir çalışmadır.

Sünbuloğlu'na (2013: 509) göre siyasi yaklaşımların tümü belli toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerine kuruludur. Milli kadınlık ve erkeklik stereotiplerinin belirginleşmesi 19. yüzyılın başlarında gerçekleşir. Modernleşme süreci ile edebi bir tür olarak romanın yakınlığı düşünüldüğünde, modernleşmeye dair toplumun yaşadığı korku, kaygı ve beklentilerin takibini yapmak mümkündür. Sünbuloğlu'nun çalışmasında incelediğı romanlar, dönemin

---

¹⁰ Yaprak Zihnioğlu, "Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliğı", Metis Yayınları, yayına hazırlayan: Müge Gürsoy Sökmen, 2003.

¹¹ Nuray Özdemir, "Milli Mücadele Dönemi Mitinglerinde Türk Kadını", **Belgi Dergisi**, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, s.21, 2021, 1-22.

ulus tahayyülünü ve bu tahayyüle bağlı olarak gelişen ideal cinsiyet tanım ve rollerini yansıtmaktadır. Yazarların feminist düşüncelere sahip olmakla birlikte toplumun geleceğini yarattıkları erkek karakterlere bağlamalarını dikkat çekici bulan Sünbuloğlu (2013: 536), bu durumu yazarların dahil oldukları toplumsal sınıf ve bu sınıfın değerleri ile açıklar. Yani söz konusu kadın karakterlerin modernleşmeci elitler arasında yer almaları ve yeni devlete yakınlıkları, orta sınıfın normatif erkekliğini merkeze almalarına neden olmuştur.

Türkiye modernleşmesi ve Türk milliyetçiliğine değindikten sonra günümüze gelirken neoliberal sağın yükselişi göz önünde bulundurulmalıdır. Milliyetçilik de cinsiyet ilişkileri gibi çeşitli pratikler yoluyla neoliberal süreçlere uygun hale getirilmektedir. Türkiye’de erkeklere özgü bir görev olan askerlik, milliyetçilikteki neoliberal dönüşümlerin gözlemlenebilir olduğu bir alandır. Bu bağlamda neoliberalleşme ile farklılaşan zorunlu askerlik hizmeti hakkındaki söylemler militarist, maskülenist bir milliyetçilik anlayışı etrafında yükselmektedir. Kişiler öğrenmişlikleri ile deneyimledikleri arasındaki farkı anlamlandırma ihtiyacında olabilir. Milliyetçilik bu çelişkiyi bertaraf edecek söylemi her defasında yeniden üretir ve dolaşıma sokar. Cinsiyetler içinde ve arasında mesafe çizen deneyimlerden biri olan askerlik, kadınların konuşmaması gereken bir konu olarak görülebilir ya da kadınlar sadece anne rolleri üzerinden konunun bir parçası olarak görülebilir.

2. Türkiye’de Milliyetçi Siyaset ve Militarizm

19 ve 20. yüzyıllarda birçok ideolojinin üretildiği, siyasi rejimlerin yıkılıp yeniden kurulduğu bir hareketlilik bulunur. Bu yüzyıllarda öncekilerden farklı durumlardan biri, yönetime kitlesel katılım sağlamaktır (Örs, 2013: 7). Modernleşmeyle birlikte demokrasi ve vatandaşlık fikrinin yaygınlaşması Türkiye adına da kendi dinamikleriyle yaşanmıştır.

Vatandaşlık modernist paradigma içinde birey ile devlet arasındaki ilişkiyi temsil eder. Vatandaşlık yasal bir statü olduğu kadar ayrıca bir kimliktir. Bağlı olunan görevler ve aidiyet anlamında devletlerin kendileri için zemin kabul ettiği yaklaşım milliyetçiliktir. Bununla birlikte özellikle ulus devlet anlayışının ulus ötesi içerimlere uzanması hem vatandaşlık görevi hem de aidiyet duygusu anlamında çok boyutlu açıklamalara ihtiyaç duyan ilişkisel bir karmaşıklığa sahiptir (Ülkü ve Konak, 2016: 119).

Cumhuriyet öncesi döneme bakıldığında 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik bağımlılığı gittikçe artmıştır. Buna eşlik eden siyasi atmosferde, 2. Abdülhamit’in Müslüman egemenliğini temel alan yaklaşımı gittikçe baskısını artırmış,

1877’de meclisi kapatmıştır. Bu olayla birlikte Osmanlı içinde reformlar gerçekleştirme hedefi olan Genç Osmanlı Hareketi oldukça zayıflamıştır. 1889 yılında ise Jön Türkler ismiyle bilinen yeni bir muhalefet sesi duyulmaya başlanır. Jön Türkler, modern eğitim almanın yarattığı farkla, sivil ve askeri yeni kuşak yöneticilerin, modern meslek sahibi insanların oluşturduğu yükselen yeni burjuva hareketidir (Saraçlıgil, 2005: 143).

“İttihat ve Terakki’nin temsil ettiği Jön Türkler, Osmanlı tarihinin son on yılı boyunca geliştirilen milliyetçilik düşüncesinin en gelişmiş ifadesini temsil ederler. Bu ideolojiyi sonraki Kemalist milliyetçiliklerden ayıran en önemli özelliklerden biri, ağırlıklı şekilde içerdiği, ırk ve dil birliği düşüncesinin gerektirdiği milliyetçi bütünlük ideali idi” (Saraçlıgil, 2005:163).

Cumhuriyet sonrası dönemde Kemalist reformların kırsala yıllarca ulaşmadığından bahseden Kandiyoti (2013: 77), Osmanlı’da reform girişimlerine Avrupa merkezli dünya ekonomisine dahil olmanın yolu olarak başvurulduğundan fakat Osmanlı’nın modernleşmeye çalışan yapılarından dışlanmış sınıflar ve grupların, İslami öz ve Osmanlı geleneği takipçilerinin direnciyle sonuçlandığından bahseder. Milliyetçiliğin ilk ifadesini İkinci Meşrutiyet Döneminde (1908-1918) Türkçülük akımı olarak bulur. Yeni kurulmakta olan yerel burjuvazinin iktisadi çıkarları eski rejim yanlılarıyla ters düşer. Bu durum Osmanlı’dan kalma teokratik kurumlara karşı durabilmeyi bir ölçüde kolaylaştırmıştır. (Kandiyoti 2013: 96-97).

İlerleyen yıllara bakıldığında Türkiye’de milliyetçi literatürün oluşması için çabalar başlamıştır. 1930’larda “Türk Ocakları Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti”, Yusuf Akçura (1876-1935), Samih Rifat Horozcu (1874-1932), Dr. Reşit Galip (1897-1934), Ahmet Ağaoğlu (1869-1939), Fuat Köprülü (1890-1966) ve Afet İnan öncülüğünde kurulmuştur. Ulusun tarihini yazmak üzere “Türk Tarihinin Ana Hatları” çalışması yapılmış, 1931 yılında ise “Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti” Afet İnan başkanlığında Türk tarihinin yazımına devam etmiştir. Osmanlı öncesinde Orta Asya’dan başlayarak ele alınan Türk tarihi, uluslaşma sürecinde dergi ve gazete yazıları, tefrikalarıyla yaygınlaşmıştır (Cağaptay, 2006: 50).

20. yüzyılda ırkçı ideolojilerin öne çıkardığı biyoloji, genetik, fiziksel özellikleri temel alan anlayış, “Türk Tarih Tezi” ve “Güneş Dil Teorisi” çalışmalarında etkisini gösterir. Türkiye ulusal birliği büyük ölçüde dil birliği ile oluşturulduğunun işareti olarak Cağaptay (2006: 63-64), dönemin “Türkçe Konuş” kampanyasını gösterir.

Türkiye modernleşmesi İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in erken dönemine kadar milliyetçilik nosyonunu ve milliyetçiliğin işaret ettiği ortaklıkları belirginleştirmek üzerinedir. Milliyetçilik kuramcılarının işaret ettiği dil, tarih ve coğrafya birliğine bağlı olarak toplumsal anlayış, Türk kimliği ve vatandaşlığı altında birleşir.

Türkiye'de milliyetçilik siyasi temsil olarak çoğunlukla Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile düşünülür. Bu noktada milliyetçiliğin Türkiye'de aldığı yolu resmetmek için MHP çizgisini iyi anlamak önemlidir.

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), 1948'de dönemin radikal milliyetçilerinden Fevzi Çakmak başkanlığında kurulur. 1950'lerde muhafazakâr, milliyetçi, taşrada yaşayan orta sınıfların partisi niteliğindedir. 1965'te CKMP olağanüstü kongre yapmış, Alparslan Türkeş¹² ve arkadaşları yönetime gelmiştir. 1967 Kasım kongresinde ise “Dokuz Işık Doktrini¹³” benimsenir. Türkeş'in “Başbuğ” ünvanıyla anılması bu kongreden sonra gerçekleşmiştir. Dönemin tehlikeleri bu kongrede “komünizm, bölgecilik, mezhepçilik” olarak tanımlanır. 1969 Şubat kongresinde ise “Milliyetçi Hareket Partisi” adını almıştır. 1977 genel seçimlerinde yüzde 6,4 ile o zamana kadar aldığı en yüksek oy oranına ulaşan MHP, temsiliyetini 1970'lerde Türkiye kapitalistleşmesine paralel; iktisadi, toplumsal ve kültürel baskılar yaşadığı belirtilen geleneksel, çoğunlukla taşrada yaşayan orta sınıfın yoksullaşmasına karşı duruş olarak kurmuştur (Bora& Can, 2000: 53-64).

1980 darbesi ile kapatılan partilerden biri de Milliyetçi Hareket Partisidir. Darbenin yarattığı korku, bir ölçüde devlet aygıtını korumak üzerinden yürütülür. Bu araştırmada incelenen Ekşi Sözlük örneğinde de ortaya çıktığı üzere, milliyetçi yaklaşımlar için devletin varlığının devamı tartışmaya kapalı bir önemdedir. Bu yanılla düşünüldüğünde darbe; sansür ve milli güvenlik kaygılarıyla birlikte, toplumsal muhakemenin güçleştiği bir atmosfer yaratır. Nitekim, MHP'nin kapatılması sonrası milliyetçi düşünce siyasetini örgütleme ve yaygınlaştırma rolü Tercüman Gazetesi, Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Vakfı ve Aydınlar Ocağı ile karşılanır (Bora ve Can, 2000:159). 1983 yılında ise siyasi parti olarak milliyetçi gelenekten olduğunu belirten Muhafazakâr Parti kurulur (Bora ve Can, 2000: 296).

1980 sonrası ise küresel ölçekte sağ görüş dönüşüme girmiştir. Bora (2012), bu dönüşüm sonrası Türkiye'de sağ görüşün radikal uçlarının neoliberalleşme ile hızla merkez sağa

---

¹² 1944 yılında ırkçılık/Turancılık davası sanıklarından Alparslan Türkeş, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinden kısa süre sonra yurtdışı görevine gönderilmiş, 1963 yılında Türkiye'ye geri dönmüştür (Bora ve Can, 2000: 53).

¹³ Hiyerarşik sırasıyla “milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, toplumculuk, ilimcilik, köycülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik ve halkçılık, endüstricilik ve teknikçilik” ilkeleridir. (Bora ve Can, 2000: 80).

entegre olduğundan bahseder. İslamcı-Milliyetçi ikiliğini muğlaklaştıran Anavatan Partisi Yeni-Sağ siyaseti yansıtan ilk olgulardandır. Milliyetçilik ve İslamcılık içindeki görüşleri birleştirme iddiasıyla ortaya çıkan Anavatan Partisi, kısa vadede Milli Görüş ve Ülkücü hareket tarafından eleştirilmişse de orta vadede marja yakın ideolojilerin merkez sağa taşınmasına ön açmıştır. Milli Görüş çizgisinde duran Saadet Partisi ile Adalet ve Kalkınma Partisi 2001’de kurulmuş; Adalet ve Kalkınma Partisi 2002, 2007, 2011 ve Kasım 2015 seçimlerinden iktidar partisi olarak çıkmıştır (Bora, 2012: 25). 2018 seçimlerini de MHP-AKP-BBP ittifakının (Cumhur İttifakı) aday kazanmıştır¹⁴ (2012: 25). Sağ siyasetin bu dönüşümü yeni statükoyu yaratmıştır.

Pınar Selek (2014), Türkiye lubunya¹⁵ alt kültürü ve 1996 yılı Beyoğlu’ndaki Ülker sokak üzerine çalışırken Beyoğlu Ülkü Ocağı ile görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşme alanda yapılan araştırmalar adına ufak açıdır.

Ülkü Ocaklarının Ülker sokakla kurduğu ilişki sorusuna yanıt, Ülkü Ocaklarının tanıtımıyla başlar:

“Toplum bir organizmadır. En küçük bir bozukluk herkesi etkiler. Ülkü Ocakları akademik bir kuruluştur. Türk insanının meselelerini çözmek için çabalayan gönüllü bir kuruluştur. Toplum bünyesindeki aksaklıklar nasıl giderilir, nasıl muasır medeniyet çerçevesine yükseltilir, onun çabasını verir. Bu nedenle, ülkücülük Ülkü Ocaklarının tekelindedir...” (Selek, 2014:152).

Eril normların belirginleştiği bir mekan olan Ülkü Ocakları’nda erkeklikler arası ilişkilere yönelik Selek: “*Kendi bünyenizde iyi bildiğiniz bir arkadaşınızın eşcinsel olduğunu öğrenirseniz ne olur?*” sorusunu yöneltir. Buna karşılık:

“İmkansız. Onu tedavi etmeye çalışırız. Zaten böyle bir şey olamaz. Ne derler, MHP erkeksi bir partidir. Tabii burada Nene Hatunları unutmamak lazım. Kadınlar da önemli. Ama bunlar sapkın. Onlara burada yer yok.” (Selek, 2014:154).

Selek’e verilen cevaplardan hareketle milliyetçiliğin toplumu kavrama biçimi bir organizmayla açıklanır. Bu organizmanın aksaklığı olarak nitelendirilen eşcinsellik aynı zamanda erkeklikler için de bir aksaklık ve hatta sapkınlık olarak değerlendirilir. Bununla

¹⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180704M1-1.pdf> (Son erişim tarihi: 19.05.2022)

¹⁵ Feminin eşcinselleri ya da trans öznelere tanımlayan sözcük. Bkz. Selin Berghan, Lubunya: Transseksüel Kimlik ve Beden, Metis Yayınları, 2007.

birlikte kadınlara biçilen daha çok, yardımcı bir rol gibidir. Önemli olarak işaret edilen kadınlar, Nene Hatun temsili üzerinden ifade edilir. Milliyetçi hareketlerde dar bir alanı olduğu anlaşılan kadınların temsili, çoğunlukla çok az ya da sembolik düzeydedir.

Buna karşılık milliyetçi kadınların sözlerini söyledikleri kimi dergiler bulunmaktadır. Milliyetçi hareket içinde kadınların ürettiği sözler, diğer ideoloji ve hareketlerde de rastlanacağı üzere, partinin çizdiği güncel çerçeveye uyumludur. MHP'nin ilgili dönemlerdeki siyasi salınımları milliyetçi kadınların hattı aracılığıyla da desteklenir.

Özdemir (2020) makalesinde Türkiye'de Ülkücü Hareket ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin eril olduğu iddiasından hareketle ülkücü kadınların milliyetçi hareketle ilişkilerini, hareketteki yerlerini milliyetçi kadın dergilerinden *Bizim Gergef* ve *Genç Asena*'dan hareketle araştırmıştır. Milliyetçilik eril kurgusu itibarıyla toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından kadınların nesneleştirilmesine neden olur. 1969 yılında kurulan Milliyetçi Hareket Partisinde kadınların 1980'lere kadar görünür değildir. İncelenen dergilerin kadınlık anlatısı mitolojik bir tarihsellik içerir (Özdemir, 2020: 16-23). Genç Asena dergisinde kadının erkeklerle eşitlenmesinin yolu; ancak doğurarak ve toplumun ahlakını koruması üzerinden değerlendirilerek olur. Bizim Gergef isimli dergide Türk-İslam ülküsü çerçevesine bağlı bir milliyetçilik anlatısı varken, Genç Asena dergisinde ise Türklük vurgusu ön plana çıkar (Özdemir, 2020: 120). Bizim Gergef, toplumsal cinsiyet rolleri geleneksel bir değerlendirmeye kadının kültürün ve ahlakın temsilcisi anne rolüne sabitleyen ve kamusal hayattan uzaklaştıran bir anlatıyı yaygınlaştırmıştır. Bu anlatı kadının ve erkeğin tabiatına gönderme yapan fitrat kavramıyla doğallaştırılmıştır. (Özdemir, 2020: 122). Bu dergilerde milliyetçi kadınlar MHP çizgisiyle uyumlu biçimde, kadınlık anlatısını dönemin güncel milliyetçi ideolojisi ekseninde kurar. Tarihsel olarak milliyetçi anlayış kadınları destekleyici rolde konumlanmış, kültürel bagajı taşımak ve aktarmakla yükümlü kılmıştır. Genç Asena ve Bizim Gergef dergilerinde milliyetçiliğin kadına yaklaşımı bu yanıyla ortaktır.

Milliyetçiliğin siyasi gelişimini takiben yaşanan ideolojik gerilimler, güncel milliyetçi siyaset içinde de geçerlidir. Bir yandan da MHP'nin milliyetçiliği kişide doğaalında gelişen duygular bütünü olarak tariflemesi, milliyetçilik alanında yapılan pek çok çalışmanın da konusu; milliyetçiliğin açıklanmaya ihtiyaç olmadığını varsayarak bazı sabit duyguları işaret etmesiyle önemlidir.

Ulusların kurucu ideolojisi milliyetçiliktir ve milliyetçiliğe her zaman militarizm de eşlik eder. Kapitalist ekonomik sistemle uyumlu bir ideoloji olan milliyetçilik, kadın ve erkek

arasındaki eşitsizlik başta olmak üzere emek biçimlerini de içerecek şekilde eşitsizlikleri derinleştirir ve yapısallaştırır. Demokratik katılıma ön açan milliyetçiliğin kapsamı en azından 20. yüzyılın ortalarına kadar neredeyse hep, erkek vatandaşları işaret ederek kurgulanır. Eşit haklar yasal olarak kazanılsa bile uygulamada cinsiyetçi yaklaşımların aşılması tüm dünyada kadın hareketlerinin mücadeleleri ile gerçekleşir. Küresel kapitalizmin neoliberal evresindeki sermaye; iş, sosyal güvenlik, emeklilik gibi konularda emekçileri sürekli hak kaybına uğratar. Bu noktada insanlar aile, cemaat, tarikat bağları geliştirerek vatandaşlık statülerindeki kayıplara ikame etmeyi dener. Sınıflı toplumların tümünde etkisini gösteren neoliberal politikalar cinsiyetçilikle birleşir ve kadınların sömürülmesini katlayarak devam ettirir (Özbudun, 2007: 24-26).

Modern kapitalist toplumlarda tüm toplumsal alan ve “emek biçimleri” cinsiyetlendirilir. Bu durum yine kadın ve erkek arasında belirleyici olduğu düşünülen biyolojik farkların iktisat ilişkileri anlamında erkeğe avantaj sağlaması anlamına gelir. Biyolojik olanla ilişkilendirerek, cinsiyet ile toplumsal konumlar arasında kurulan ilişki “*modern toplumların güvenlik rejimlerinde*” daha belirgin göze çarpar. Ulusu kurmak ve korumak, savaşçı olmak/asker olmak ile ilişkilendirilir. Modern ulus devletlerde yurttaşlığın, zorunlu askerlik yoluyla daha genel olarak erkeklerle paylaşılan bir statü olmasının etkisi hala devam etmektedir. Burada yaratılan erkek miti “maskulizmin” temelidir. Uluslararası alana da yansıyan savaş teknolojileri ve stratejileri, cinsiyetlendirilmiş bu rejim altında geliştirilir. Bu noktada uygarlık teknoloji ve tahakküm ilişkileri ölçüsünde güçlenir. Çünkü Modern paradigma akıl ve güç ekseninde başkalarını yönetmek ve kazanç sağlamak temelinde şekillenir (Sancar, 2014: 25-26).

Küreselleşmenin ulusal egemenlik üzerinde baskı yarattığını bu baskıya bağlı olarak yeni egemenlik özel alanda kadınların üzerine kurulur. Kadınlar bu noktada muhafaza edilmesi gereken simgelere dönüşür. Afganistan’da Taliban’ın yönetime gelmesi¹⁶ ve ABD’nin Irak işgali sonrası dönemlerde küresel çatışmalara bağlı olarak kadınların aleyhine alınan kararları ve kadınlara yüklenen dinin taşıyıcısı rolleri ile örnekler. Saigol (1998), küresel çatışmaların artması; bağımlı ülkelerdeki milliyetçi korkuyu tetiklemekte ve bu durum kadınların üzerindeki anne, kültür taşıyıcısı, ulusun sembolü gibi anlayışı artırıp ve sağlamlaştırmaktadır. (Saigol, 1998: 257).

---

¹⁶ Yazar makalesini 2009 yılında yayımladığından bahsi geçen 1996-2001 arasındaki Taliban yönetimidir. Taliban 2021’de Afganistan yönetime tekrar geldi. Bkz. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58209423> Afganistan’daki kadınların direnişi devam ediyor. Bkz. <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/249986-afganistanli-kadinlar-taliban-a-karsi-sokaklarda>

Askerlik görevi ve ordular milliyetçiliğin belirleyici özelliklerindendir. Cinsiyet ilişkilerinin modern ataerkil yapısını ortaya koymak için incelenmesi gereken temel ilişkilerden biri askerlikle ilişkili olarak inşa edilen erkekliklerdir. Uluslararası cinsiyet ilişkilerini anlamak için askeri üslerin incelendiği “Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler” çalışmasında Cynthia Enloe şöyle açıklar:

“Çoğu topluma hakim olan süreçler, para biriktirme, silah denetleme ve kamusal kişilikler haline gelme fırsatlarına asıl olarak erkeklerin sahip olmasını sağlayacak biçimde tasarlanmıştır” (Enloe, 2003: 35).

Milliyetçilik ve militarizm son iki yüz yıl içinde dünya genelinde kurucu rol üstlenmiştir. Bu kurucu rolün içerisinde birbirlerine geçmiş ilişkiler bulunmaktadır. Militarizm ve milliyetçilik ilişkiselliğine bakmak üzere değerlendirilmesi gereken başlıklardan ilk akla gelenler; vatandaş orduları, zorunlu askerlik ve eğitimidir. Bilgi, medeniyet gibi kavramların askerlikle ilişkilendirilir. Erken dönem Türkiye tarihinde askere gitmek teşvik edilir. Türk kimliğinin bir parçası olarak “savaşçı” vurgusunu öne çıkarılır ve kültürle böylesi özdeşleşmesi itibarıyla de eleştiriye açılması güç bir yapıdır. Sivil alanın kurulumunu güçleştiren bu kurgu Türkiye tarihinde ve politikasında önemli bir yere sahiptir. Kültürle bu kadar iç içe geçmiş askerlik kurgusu toplumsal cinsiyet ilişkilerini de direkt etkilemektedir. Vatandaşlık görevinin ötesine geçen bir önemle değerlendirilen zorunlu askerlik, erkeklerin vatandaşlıkta birinci sınıf rolde olmasına yol açar. Cumhuriyetin erken döneminde eğitim; toplumun askerliği ve militarizmi içselleştirmesinde, topluma ulaşmasında rol almıştır. (Altınay ve Bora: 2002: 147).

Yakın dönemde deneyimlenen ve küresel etkileri herkesçe hissedilen Covid-19 Pandemisi tüm dünyada ağır sosyal ve ekonomik etkileri olan küresel bir sağlık krizi olarak değerlendirilebilir. Bu yanı sıra pandemi dönemi yapılan haberleri araştıran çalışmalar konuya dair yaklaşımları ve tutumları anlamak adına önemlidir.

Ülkelerin pandemi ile mücadeleyi savaş metaforu üzerinden konuşmalarına sıklıkla rastlanır. Türkiye gazetelerinde de pandemi süreci büyük ölçüde savaş metaforu ile anlatılır (Gençkal Eroiler, 2021: 255). Pandemi ile mücadele, milli mücadele olarak değerlendirilir. Milliyetçi ideolojinin yansımaları görülen bu haberlerde sıkça pandemi ile mücadelede Türkiye, Avrupa ülkeleri ve ABD ile kıyaslanır. Bu kıyaslamalı haberler Türkiye’nin daha iyi durumda olduğu sonucuna ulaşır. Pandemi ile baş etme yöntemlerinin “silah” benzetmeleriyle açıklanması, futbol ve basketbol hakkındaki spor haberlerin de “savaş” benzetmeleriyle tariflendiği bu

örneklerde militarist dil ideolojik bir amaç gütmekten sıradanlaşmaktadır (Gençkal-Eroler, 2021: 258-259).

“Spor haberleri içinde de militarizmin sıradanlaşması yaygındır. Örneğin, basketbol ve futbol oyuncularının ve takımlarının pandemi ile mücadelede hastanelere yaptıkları bağışları konu eden haber “spor dünyası koronavirüse savaş açtı” alt başlığıyla verilirken (‘7,5 milyon euroluk dev bağış’, 2020), pek çok oyuncunun virüse yakalanması “takımların çoğu koronavirüsle savaşıyor” (‘TSYD: Avrupa eve gitti’, 2020) şeklinde ifade ediliyor. ‘Beşiktaş teknik direktörü Sergen Yalçın, koronavirüsle savaş mesajı verdi’ (‘Beşiktaş’ta sıkıntı yok’, 2020), ‘Karşımızda her an her yerden saldırabilecek bir düşman var. Koronavirüsle savaş, 2-3 aylık bir mücadele değildir’ (Onur, 2020), ‘Dünyayı sarsan koronavirüsle savaşa Galatasaraylı Adem Büyük de katıldı’ (‘Terim’in virüsünde Albayrak şüphesi’, 2020) gibi ifadeler militarist dil içeren spor haberlerine örnek olarak verilebilir (Gençkal-Eroler, 2021: 259).

Dil dolayısıyla milliyetçi ve militarist yaklaşımların sıradanlaşmasının dönem dönem arttığı gözlemlenir. Bu noktada çalışmanın amaçlarından biri de sıradanlaşmış kabulleri deşifre edebilmektir. Çalışmanın üçüncü bölümü, erkeklik ve askerlik arasında kurulan ilişkiyi açıklamayı ve bu ilişkinin milliyetçilik bağlamında değerlendirilmesini hedefler.

3. Erkeklik İnşasında Zorunlu Askerlik Hizmeti

Sancar ve Bilgin-Göç (2021) erkekler, erkeklikler ve toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine kapsamlı haritalandırma çalışması yapar. Bu çalışmada askerliğin erkeklikler adına önemine de değinilir. Savaşta yer almak modernleşme öncesi feodal toplumlarda aristokratların ayrıcalığıdır. Modernleşme süreçlerindeyse askerlik; önemli görülen, erkekleri üstün kıldığı kabul edilen bir görevdir. Modern ulus devletin kurulmasında askerlik ve erkeklik arasında doğrudan bağ kurulur. Görev ve haklar anlamında demokratikleşmeyi öngören ve militarist bir model olan “vatandaş orduları”, vatandaşlık hukuku anlamında farklı sınıflardan gelen erkekler için eşit vatandaşlığı destekleyici bir aşama olarak değerlendirilir. Birinci Dünya Savaşından itibaren zorunlu askerlik giderek yaygınlaşır. Bu yaygınlaşma milliyetçilik, yurtseverlik gibi kavramlarla birlikte gerçekleşir. Yetişkin erkek ve vatandaş olmanın gereği askerlik yapmaktır. Ulus devletin net bir koşulu olan “vatan savunması” görevi kurucu ideolojiler tarafından zorunlu kılınmıştır fakat bu geçiş çok kolay değildir. “Askerden kaçma” belirgin bir problemdir. Bununla birlikte 20. Yüzyılın sonlarıyla birlikte zorunlu askerlik görevinin yerine bedelli askerlik, kamu görevleri gibi alternatifler getirilir. ABD’de de başlayan ve başka ülkelerde de karşılığını bulan “profesyonel ordu” sistemi de orta sınıf

erkekliklerin dönüşümüyle birlikte zorunlu askerlikten giderek vazgeçildiğini gösterir. Militarizmin kültürel olarak desteklenen ve çeşitli şiddet eylemlerinin meşruluğuna dayanak oluşturan değerler sistemi itibariyle askerlik yapmak istemeyen veya yapması uygun bulunmayan vatandaşlar neredeyse doğasında ikinci sınıf vatandaş kabul edilir. Kadınların indirgemeci bir yaklaşımla askerlerin anneleri olarak algılanmasını da militarizmin önemli göstergelerinden biri kabul edilebilir. Militarizmin maskülinist bir erkeklik ideali oluşturmaktan hareketle; erkek üstünlüğü, fiziksel üstünlük, rekabet, güç hiyerarşileri üzerinden eril baskı oluşturan normlarla dünyayı kavrar. Bu durumda erkekçi ideolojiler ve militarizm ilişkisi dikkate değer bulunur (Sancar ve Bilgin-Göç, 2021: 36-37).

Söylem düzeyinde yükselen milliyetçi anlayışa bağlı olarak yüceltilen askerlik hizmetine karşılık, American Psychological Association (APA) tarafından 2018’de yayınlanan uygulama rehberi, askerlik hizmetinin kişilerde yarattığı “travma sonrası stres bozukluğu, madde bağımlılığı, depresyon, anksiyete, intihar düşüncesi, fiziksel ve ateşli silahla yaralanmalar, travmatik beyin hasarı gibi” sonuçları en sık rastlanan sorunlar olarak gösterir (Sancar ve Göç, 2021: 39). Zorlu bir deneyim olduğu açık zorunlu askerlik görevine bağlı yaşanan zorlukların belki de daha fazla konuşulması gerekir.

Zorunlu askerlik görevi dünyanın pek çok yerinde erkekliği askerlik üzerinden kurgular ve farklılaştırır. Güney Kore’de vatandaşlık, millet olma, maskülenlik, feminenlik, annelik ve babalık inşalarının ulus devlet kurmak için zorunlu askerlik hizmeti ekseninde oluştuğunu göstermektedir. 1910-1945 döneminde Japonya tarafından kolonileştirilmesi ve bu tarihin gençlere aktarımıyla ülkede hem elitler hem de Güney Kore Halkı güçlü orduyu bir öncelik olarak tanımlamıştır. Bu durum beraberinde askerliği ülkedeki erkekler için zorunlu görev oluşunu getirmiştir. (Kwoon, 2000: 27-32).

Steven G. Jug (2015) çalışmasında 1942-1943 aralığında Kızıl Ordu askerlerinin erkekliklerini incelemiştir. Çalışmasının odağında, savaşa ortamında değişmek zorunda kalan erkeklikler ve savaşan erkeklere ithaf edilen kahramanlıktan doğru gelişen ideal erkeklik vardır. Bu erkeklerin savaşla birlikte değişen benlik algıları; aileyi geride bırakma, cephede yaşananlar ve resmi söylem etrafında şekillenmektedir. Yeni durumun idaresini kolaylaştırmak geliştirdikleri eril öznelliklerle gerçekleşir. Savaş, kahraman erkek- düşman erkek ikiliği üzerinde yükselerek bu ikiliği daha da derinleştirecek propagandalarla yapılır. Savaş zamanı askerler üzerinden yatırılan kahraman- düşman ikiliği ve kahraman mitinin etrafında erkeklikler örülür. Düşman olarak işaretlenen askerler, erkeklikleri ile alakalı olarak insandışılaştırılır. (G. Jug, 2015: 207-209). Bu durumda savaş, erkeklikler arası çatışmanın

zirveye ulaştığı koşulları ortaya çıkarır. Savaşa bağlı sebeplerle oluşan ve derinleşen erkekler arası farklar, erkeklik krizlerini beraberinde getirerek erkeklikleri koşullarına uygun biçimde yeni dinamikler etrafında yeniden örmenin belirleyicisidir.

Askerlik hizmeti, maskülenite ve vatandaşlık arasındaki ilişki sorunsallaştırmak dönemin geçerli paradigmasını anlamak adına önemlidir. İsrail ordusunun marjinalize edilmiş grubu olan mavi yaka rollerde hizmet veren askerlerin büyük bölümünü Sovyetler Birliği göçmenleri ile alt ekonomik sınıftan gelen Mizrahi Yahudiler¹⁷ oluşturur. (Sasson-Levy, 2003: 327). Sözlü tarih araştırması yöntemiyle kişilerle derinlemesine görüşme yapılan bu çalışmada mavi yaka askerler bir yandan savaş askerlerinin statülerini kabul etmekte birlikte erkekliğe askerlik hayatı dışında kalan alternatif tanımlamalar yaptığı görülür. Özel alanda özerkliği, bağımsızlığı ve sorumluluğu vurgulayan “ev temelli” maskülenlik öne çıkarılır. Sasson-Levy (2003) çalışmasında mavi yaka İsrail askerlerinin hem maskülenitenin hem de vatandaşlığın hegemonik anlayışını aynı anda hem kabul ettiklerini hem de meydan okuduklarını iddia eder. Erkeklik, askerlik ve devlet arasındaki bağlantının karşılıklı olumlamalar barındırması hegemonik gruplar için geçerlidir. Fakat hegemonik hale gelmemiş gruplarda erkeklik, askerlik ve vatandaşlık kavramlarıyla kurulan ilişki çatışmalar ve iç çelişkilerle doludur.

Fransız Devrimi sonrası küresel siyasi sistem ulus devlet anlayışına ve modernist ülkelerin ekonomilerine büyük ölçüde bağlıdır. Vatandaşlık bağı ile bireyler devletler arasındaki ilişki düzenlenir. Bir vatandaşlık görevi olan askerlik, ülkemizde doğrudan erkek vatandaşları işaret eder. Bu noktada erkeklerin askerlik sorumluluğu ve deneyimleri erkekliklerini anlamlandırmak için oldukça önemlidir. Türkiye’de inşa edilen erkeklikler; askerlik deneyimi ve neoliberal politikalarla yükselişe geçen militarizm ile doğrudan ilişkilidir. Yakından bakıldığında asker olmak tüm kutlu anlamlarının yanında çoğu için zorlu bir deneyimdir.

Küreselleşme ve militarizasyon, kas gücüne dayalı söyleme dayandırılarak uluslararası politikaların belirler. Bu türden politikaların toplum üzerinde yapısal etkileri olmaktadır. Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ve mekansallıkları kullanılarak toplumu kutuplaştırmaktadır. Küreselleşme ve millitarizasyonun yakınlığı uluslararası politikayı etkileyen ulusal güvenlik gerekçelerinin ortaya koyulmasına yol açmıştır. Bu politikaların söyleme yansımasıyla ataerkinin ve sağladığı ayrıcalık alanının devamlılığı sağlanır. Küreselleşmeyle birlikte eşitsizlikler giderek büyümekte ve artık fakirleşme yoksulluğun

---

¹⁷ Mizrahiler 1950’lerde Arab ve Müslüman ülkelere toplu göçle gelen Yahudi nüfustur (Sasson-Levy, 2003: 327).

feminizasyonuna, sanayisizleşmeye ve yoksulların marjinalleşmesine sebep olmaktadır (Chenoy, 2004: 28-39).

Erkeklik sosyal performans ve pratiklerdir. Cinsiyet ilişkilerini düzenleyen bu pratikler söylem yoluyla her an dolaşımda tutulur ve yeniden üretilir. Askerlik görevi bu anlamda dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi erkeklikleri zorunlu askerlik üzerinden etkilemiştir. Bununla beraber uluslararası ölçekte tüm toplumların ordularla ilişkisi değişmektedir. Toplumların orduyla değişen ilişkisine rağmen militarizm cinsiyet ilişkilerini üretmek ve devam ettirmek adına önemlidir. Rusya’da zorunlu askerlik araştırması yapan Yusupova (2018), bireylerin erkekliklerini kurarken, askeri deneyim eksikliğinin açıkça ya da gizil bir biçimde toplumsal cinsiyet hiyerarşisi içindeki saygınlık algılarını etkilediğini belirtir. Askeri performansları analiz ederek toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin ayrıcalıklarından faydalanan belirli bir erkeklik inşa etme amacı olduğunu ileri sürer (Yusupova, 2018: 206-209).

Türkiye bağlamına dönüldüğünde özellikle 1980’lerden sonra politik alanın ekonominin etkisi altında gittikçe daraldığını ve her türlü toplumsal muhalefetin “*güvenlikçi devlet zihniyeti*” tarafından kriminalize edilmesinin küresel bir tavır olmasıyla birlikte modern devlet kurgusu, paramiliter polis devletine yaklaşmaktadır. Militarizmi bir iktidar pratiği olarak ele alan Parlak ve Kaftan (2016), 2000’lerin başında “askeri vesayete karşı sivil siyaset” anlayışıyla Adalet ve Kalkınma Partisi iktidara geldiğinden ve Kürt sorunu konusunda “Çözüm Süreci” sivil politik tabanda da karşılığını bulduğundan söz eder. Buna karşılık 7 Haziran 2015 seçiminden sonra Kürt meselesi konu dışı bırakılır. Devamında yaşanan çatışmalarsa militarist söylemin iktidar pratiği olarak tekrar benimsenmesiyle sonuçlanır. “Terör” ve “terörle mücadele” ikiliği üzerinden medyanın toplum üzerinde kutuplaştırıcı etkisi, ana akım medyanın demokratik bir sürecin inşasını tartışmak yerine ikilikler üzerinden düşman yaratan söylemleri güçlendirmesi ise tehdit ve güvenlik merkezli söylemlerin gelişmesine yol açar. Başka ülkeler tarafından desteklenen mutlak düşman kurgusu bu temelden beslenir. Güvenlik endişesine karşı bir arada durmanın biçimi ise iktidarın kavram setiyle yeniden belirlenmiştir. Eleştirel seslerin tümü aynı kavram setiyle değerlendirilmiş ve devletin militer güçlerini kullanmak görece doğal karşılanmaya başlanmıştır. Devlet ve iktidar partisi neredeyse eş anlamlı kullanılmaktadır (Parlak ve Kaftan, 2016: 204-207).

Tüm bu örneklerle açıklanmaya çalışılan milliyetçiliğin neoliberal politikalarla uyumlu dönüşümler geçirmesini takiben askerlik görevi de bu dönüşümlerin gözlemlenebildiği ve erkekliklerin inşasında doğrudan etkili bir yaşantı olarak karşımıza çıktığıdır. Aralarındaki

ilişkileri açıklamak üzere çalışmanın üçüncü bölümünde Ekşi Sözlük'te erkekliklerin ve milliyetçiliğin inşasının benzerliği ve buna bağlı olarak askerlik deneyiminin önemi açıklanmaya çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEKLİK, MİLLİYETÇİLİK, ASKERLİK: EKŞİ SÖZLÜK ÖRNEĞİ

1. Ekşi Sözlük

Ekşi Sözlük 1999 yılında Sedat Kapanoğlu tarafından kurulmuştur. Kurulduğu yılın sonunda 1500 kullanıcıya ulaşan Ekşi Sözlük günümüzde yaklaşık 119.087 yazara sahiptir ve her ay 35 milyon kişi tarafından ziyaret ve 480 milyon aylık görüntülenme ile yalnızca Türkiye’de değil Dünyada da en fazla ziyaret edilen sitelerden biridir. Ekşi Sözlük’ün Pena isimli Youtube kanalında “Ekşi Sözlük 20. Yıl Belgeseli¹⁸” çekilmiş ve Sözlük’ün ilk kullanıcısı yazarlar ile röportaj yapılmıştır. Belgeselin ilk bölümü “Başlangıç”, 15.02.2019 tarihinde Youtube’a yüklenmiştir.

“Başlangıç” isimli birinci bölümde yazarlardan “teo” Ekşi Sözlük’ü şöyle açıklar: “Ortada Facebook vb. yokken insanları ‘connect eden’ insanları bir araya getiren bir siteydi”. Teo’ya göre Ekşi Sözlük’ün kullanıcı profili: “...Genelde yakın arkadaş çevresi, üniversite okuyanlar ya da kariyerine yeni başlayan insanlar, 30 yaşın altı genç insanlardı genelde”. Sözlük’e ilk toplu yazar alımı ise 2002 yılında yapılmıştır. Kapanoğlu’na göre o yıldan beri toplu yazar alımlarından bir önceki nesil her zaman rahatsız olmaktadır. Sözlük’ün en çok eleştirilen durumlarından bir diğeri reklam alımlarıdır. “Ekşi Sözlük popüler olmaya başlayınca ‘Ben bundan nasıl para kazanırım?, Nasıl maliyetini çıkarmasını sağlarım?’ diye düşündüğünü aktaran Sedat Kapanoğlu, reklam almayı pek istemese de ihtiyaçların karşılanması için reklam seçeneğine karar verildiğini belirtir. 20. Yıl Belgeseli’nin ikinci bölümünde ise Ekşi Sözlük’ün farklı düşünceden insanları bir araya getirmesiyle insanların dikkatini çektiği vurgulanır. Yazarlardan “guru” bu durumu: “Bazı insanlara, ben dahil, karşıdaki kişinin bambaşka şeyler düşünebileceği olasılığının hep orada durduğunu kattı” olarak açıklar. Sedat Kapanoğlu’na göre: “Hem takip ettiklerin hem de bütün insanların bir arada bulunduğu bir meydanın içindesin. Bu hem bakış açısını değiştiriyor hem fanatizmden uzaklaştırıyor hem toleransı artıyor hem de insanları görüşlerini şekillendirme konusunda yönlendiriyor”. Sedat Kapanoğlu 2015 yılında tekrar ABD’ye yerleşmiş ve şirketin yönetimini Başak Durut’a devretmiştir. Durut’a göre; “Ekşi Sözlük sadece Sedat’ın kurduğu, şu an benim yönettiğim bir kurum, bir şirket, kurumsal bir yapı olarak bakmamak lazım. Çok organik bir yapı”.

---

¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=tENkclsn4JY> (Ekşi Sözlük 20. Yıl Belgeseli, 1. Bölüm),
<https://www.youtube.com/watch?v=R5By7Dmyfwo> (Ekşi Sözlük 20. Yıl Belgeseli, 2. Bölüm).

Ekşi Sözlük yazarlarını kimi zaman sosyal hayatta bir araya getiren buluşmalar, “zirveler”, düzenler. Bu buluşmalar özellikle Sözlük’ün ilk dönemlerinde popüler etkinliklerden olmuştur. Yazarlardan “eşekherif”: “Sosyal hayatımın çoğunluğu, Sözlük zirvelerine gitmek oldu bir dönem” olarak Sözlük buluşmalarının hayatındaki yerinden bahseder. Ayrıca Ekşi Sözlük kimi zaman sosyal sorumluluk projeleri örgütlemiştir. “Ekşi Sözlük Cizre’ye Kitap Yağdırılım Kampanyası” (2003), “Bu Bir Şaka Değil, 2 Nisan Dünya Otizm Farkındalık Günü” (2017), “Paypal Hesaplarımızla LÖSEV’e Bağış Kampanyası (2016)” gibi kampanyalar yürütülmüştür. Siteye erişim <https://eksisozluk.com/> adresinden sağlanmaktadır. Sitenin; “gündem, debe (dünün en beğenilen entry’leri), sorunsallar, spor, ilişkiler, siyaset” başlıkları anasayfada çıkmaktadır. Ayrıca “Tarihte bugün, seyahat, müzik, tv, haber, bilim, edebiyat, eğitim, ekonomi, başboşlar ve tüm kanallar” kategorileri bulunur.

Gürel ve Yakın (2007:203)’e göre: “Ekşi Sözlük, her türlü kelime ve kavram hakkında kayıtlı yazarların yorumlarını içeren ve katılımcı sözlük -collaborative hypertext dictionary- özelliği gösteren bir web sitesidir”.

Ekşi sözlüğü bir sanal topluluk olarak değerlendirilebilir. Sanal topluluk kavramı ise “internet ortamında yeterli sayıda kişinin bir araya gelmesiyle oluşan kolektif yapılar” olarak tanımlanır (Süngü, Ertuğrul, Furman ve Ivo, 2021: 120). Sanal toplulukların yeni medya çalışmaları için önemli bir alan olarak gittikçe belirginleşmektedir. Erişilebilirliği yüksek bu alanlar, ataerkil-kapitalist üretim ilişkilerinden bağımsız düşünülmemelidir.

“Kâr amaçlı işletilen herhangi bir site, kamu yararına çalışamayacağı için ilerici ya da karşı-hegemonik söylemlere ev sahipliği yapabilecek bir alan olamaz” (Süngü, Ertuğrul, Furman ve Ivo, 2021: 123).

Yine aynı araştırmanın verdiği bilgiye göre 2017 yılının Eylül ayında Ekşi Sözlük’ün resmi istatistik kaynağı internet sitesinden¹⁹ elde edilen bilgiye göre; topluluk üyelerinin %81’inin erkeklerden oluşur. Yazarlara göre böylesi bir dağılım erkek hegemonyasının pekişmesi riskini ortaya çıkarır (Süngü, Ertuğrul & Furman, Ivo, 2021: 123) Ek olarak, sözlük yazarlarının “Ekşi Sözlük’teki erkek yazar dominasyonu”, “Sözlüğün cinsiyet oranı”, “Ekşi

---

¹⁹ Bu bölümün yazıldığı Aralık 2021 tarihinde www.eksistats.com adresi faaliyette değildir.

Sözlük kullanıcıları cinsiyet oranı”, “Yazar alımlarında kadına pozitif ayrımcılık” başlıklarında²⁰ da belirttiği üzere, sözlük yazarları baskın biçimde erkektir.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında Ekşi Sözlük, toplumda gözlemlenen kalıpyargı ve cinsiyetçiliğin olmadığı alternatif bir alan yaratımı olmaktan çok, neoliberalleşen öznelerin çelişkiler yaşasa dahi statükoyu pekiştirdiği; ataerkiyi, milliyetçiliği ve militarizmi yeniden dolaşıma soktuğu dijital bir yansımadır.

Peker-Dural (2021: 516) Ekşi Sözlük’te 2014-2019 yılları arası “Erkekliğe sığmayan şeyler”, “Erkeklik ile ilişkilendirilen şeyler”, “Erkek olmak”, “Türk erkeği”, “Türkiye’de erkek olmak” ve “Erkek” başlıklarına yazılan 1038 alıntıyı incelemiş ve bulguları Eleştirel Söylemsel Psikoloji yaklaşımı ile değerlendirmiştir. Bu çalışmaya göre internet ve yeni medya toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesi ve yaygınlaşmasında önemli bir role sahiptir.

2. Çalışma Evreni ve Yöntem

Toplumsala dair konuların araştırılmasında sosyal bilimsel yöntemler bir mantığı takip ederek kişilere sorular sormak, davranışları gözlemlemek ve tarihi kayıtları inceleme yöntemlerini kullanır. Bu veriler üzerinden kavramsallaştırmalara giderken yapılan genellemeler cinsiyetlere göre davranışı odağına aldığımda hatalı sonuçlara varma tehlikesi taşır. Feminist yöntemle araştırma yapmak yukarıdaki yöntemlerin tümünü kullanabileceği gibi hiçbirini kullanmamayı da seçebilir (Harding, 1987. Aktaran: Çakır ve Akgökçe, 1996: 35).

Bilgi kavramının kendisine bakıldığında bilgi ve kanı arasındaki gerilimler bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Klasik siyaset epistemolojisi ile postyapısalcı siyaset epistemolojisinin gerilimi, bilgiye farklı statüler vermekle ilişkilidir. Modern siyaset felsefesi bilgiyi evrensel ve siyaset üstü olarak baştan kabul eder. Fakat postyapısal siyasal epistemolojiye göre bilgi, genel kanının aksine, çoğunlukla tarafsızlık ve evrensellik taşımaz çünkü bilgi güç ilişkilerinden bağımsız değildir (Gayırhan, 2018: 3). Bu anlayışla toplumsal olana eleştirel yaklaşılr. Çünkü modern paradigmanın bilgi üretimi, cinsiyet eşitsizliğinin devamlılığını sağlayan statükoyu koruma gücüne ve yanlılığına sahiptir.

---

²⁰ Son erişim tarihi: 24.05.2022.

Ekşi Sözlük sitesinde yer alan “Erkeklik” “Milliyetçilik” ve “Askerlik” başlıklarına 2015-2021 tarihleri arasında yazılmış alıntılar toplayarak çalışmamın sahasını belirlenmiştir. İlgili başlıklara yazılan tüm alıntılarda alıntıların içeriği ve vurgusu itibariyle temaları belirlenmiştir.

Çalışmaya incelenen alıntılardan başka bir internet sitesine ya da sözlüğün içindeki başka bir başlığa yönlendirme yapanlar dahil edilmemiştir. Yönlendirilen internet siteleri çoğunlukla blog ve gazete yazılarıdır. Bu internet sitelerinin bir kısmı araştırmanın yapıldığı tarihlerde erişime kapalıdır. Dahil edilmeyen başka bir alıntı grubu ise ilgili başlıktan kopuk ya da anlaşılması güç alıntılardan oluşur. Yazarlar kimi zaman ilgili başlıklara “bakınız (bkz.)” vererek eş anlamlılıklar, benzerlikler ve çağrışımlar yoluyla kavramları açıklamıştır. Eş anlamlılık ya da yerine kullanım olarak yazılan alıntılar ise çalışmaya dahildir.

3. Ekşi Sözlük’te, “Erkeklik” Başlığı

Ekşi Sözlük’te açılmış “Erkeklik” başlığının yanında erkeklığe dair düşüncelerin ve çeşitli paylaşımların bulunduğu pek çok farklı başlık bulmak mümkündür. Ekşi Sözlük’ün erkeklik üzerine özellikle düşünüp paylaşım yapan yazarların alıntılarından hareketle, erkeklığın hangi söylemler üzerinden ilerletildiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla, Ekşi Sözlük “Erkeklik” başlığına 2015-2021 yıllarında yazılan alıntılar incelenmiştir. Başlıktaki alıntılar erkeklığın dayatmalarla inşa edildiğini, erkeklığe dair genellemeleri ve erkeklığe dair toplumsal beklentileri içerir.

“Sürekli başarmaya ve çalışmaya endekslenen bir varoluştur, erkeklik. Erkek olma deneyiminin arkasında benzer erkeksi yaşamların ve söylemlerin olmasında aile, okul, din, ordu ve devlet gibi kurumların ağız birliği yaptıklarını öne sürmek çok zor değil doğasını bozduğumuz her şeyin arkasında eril iktidar duruyor. Bu şekillenişte kabahatlerine rağmen erkeği anlamak cinsiyet eşitliğini sağlamak için önemli. Sürekli kaybetme tehdidin olmadığı, özgürleştiren farklı bir erkeklik hala mümkün. Erkeklerin de zincirlerinin şakırtısını duyması ve yapılacak iş birliğinin yeni insanı ortaya çıkarması dileğiyle...”, (01.08.2019, the ugly tuco).

“Dünyada çaresi olmayan tek hastalıktır.”, (22.07.2020, nave min razumov).

“Kadın oyuncuların başrolünü oynadıkları, hemen hemen her oyunda, sürekli kendinden bahsettirerek ustaca rol çalan oyuncudur erkeklik.”, (16.03.2017, petra)

“...Türklük Türk ana babadan doğmak değildir. Oğuz Kağan’ın bizzat sol testisinden düşmüş bir adamı alıp adaman adalarına götürsek ve orada büyüse, o adam adanmalı olurdu. Türklük

edinilen bir kimliktir. Erkeklik de böyle- biyolojik cinsiyetin tarifi bellidir. Ancak -lika eklerseniz, biyolojik cinsiyetten değil, bir sosyal uzantıdan; insanla kayıtlı bir mefhumdan bahsediyorsunuz demek. ... Biyoloji, mesela, bana -ortalama olarak- daha fazla kas kütlesi veriyor. Bu kas kütlesini eşime "erkekliğimi ispat" için kullanacaksam, iki yolu var: arada dövüp ona efendinin kim olduğunu hatırlatmak yahut onu üzen birini dövmek. İşte ikincisi, erkekliğin tamlığıdır; ilki ise hamlığı. Zira en iptidai erkek dahi, diyelim ki bir çocuğu yahut ihtiyarı dövmekle bir güç gösterisi yapmamış olacağını bilir. Zayıfı ezerek güç gösterisi yapmak ancak kültürle mümkün olurdu- karmaşık kültürümüzün tatminsiz insanları, eksikliklerini böyle bir nevrozla dışa vuruyorlar... Bektan erkeklik tanımlarıyla erkekliği kadın üzerinde bir tahakküm olarak görenlere acıyorum- öte yandan toplumsal cinsiyet zırvalarıyla gayet sağlıklı olan, evrimsel süreçte faydalı olduğu için gelişen bu rollere topyekûn savaş açanlara da acıyorum. İki biyolojik cinsiyet, bu iki maddi temel üzerine inşa edilmiş iki de toplumsal cinsiyet var; bu, türün genelinde birçok avantaj sağlıyor. Elbette insan, herhangi bir diğer hayvan gibi yalnızca etolojinin konusu değil, psikolojinin konusudur; iradi tercihlerde bulunabilir, "böyle yaşamak istemiyorum" diyebilir...", (30.12.2020, nostalgiaman).

"Kalbinin kararında irade göstermektir yaşın kâmil iken, el ne der bilirken, egalem, sülalen konuşurken bildiğini yapmaktır... Damarlarındaki asil kan bile işe yaramaz eğer sen o kana asaletini veren rengi her nevi ucuzlukla bozduysan. Doğal biçimde bir erlik yoksa mayasında erkek namzet güç, iktidar, zenginlik, kariyer ile tamamlasın eksikliklerini. Yokken cinsel kimlikler üzerinden erkeklerin gördüğü baskı için ağlayan ezikler. Şimdiye dek doğal seleksiyonla ölmediği için şükredeceği yerde bir de şikâyet eden dun mahluklar", (02.12.2019, dilazad).

Erkek olmaya içkin gösterilen davranışlara ve erkekliğin iktidar kurumsal yapılarla toplumsal olarak inşa edildiği kimi yazarlarca vurgulanmıştır. Başlığa yazanlardan biri erkekliği kişinin tanımlaması üzerinden açıklar:

"Kendini erkek tanımlamak", (30.05.2020, egeyam).

Erkeklik kavramına davranış kalıpları, düşünce biçimleri ve özellikler atfedilmiştir. Erkekliğin bedensel özelliklerinden bahsederken en sık yapılan eşleştirmeler erkekliğin "penis" ve "cinsel yeti" sahibi olmakla ilişkilendirilmesidir. Yazarların bir kısmı bu görüşe özellikle karşı çıkmıştır.

"Edebi olarak erkek cinsel organıyla eş anlamlı kullanılır", (03.01.2015 18:21 ~ 18:22).

"Pipi sahibi vs. olmaktır. Daha fazlasını tartışmak anlamsızdır. Çünkü geri kalan her şey toplumsaldır" nah (sodyum hidrür değil) geri kalan her şey toplumsaldır. Lb ile aynı ağız konuşan sığ ırkçı yavrularına iyice belletmek lazım ki toplumsal denen şey ilkin uzuvların biçimleriyle yapılaşmıştır, yani toplumsallaşmıştır. Toplum denilen şey nedir sığ gölün ördeği. Hudayinabit mi, bir anda bitme bir şey mi... bizzat cinsel organların biçimi toplumsallaşmada rol oynamıştır, kadının edilgenliğinden tut, erkeğin etkinliğine dek. Çünkü henüz toplum yokken Âdem'le Havva ve onların uzuvları vardı. Bu ne demek penis ve

vajinanın tarihi toplumdan eski. O zaman ilk var olan, kendiliğinden, doğal biçimde vardır. Sonra var olan ilk var olandan etki alır. Sonra evet bu etkileşim karşılıklı bir hâl alır, ama şu asılsız koca bir palavradır: erkeklik (veya kadınlık) toplumsal birer kimlikten ibarettir. Kuir safsatalarından türemiş dangalak bir düşüncedir. Dangalak çok olunca peşine takılan da zipli gibi... ah ben bugün zembereği kopardım. Hayırlara gelsin.”, (02.12.2019, hakkı bluoyd).

Erkeklik çoğunlukla heteroseksüel pratikler üzerinden yüceltilir ve kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz değerlendirilen bir özden bahsedilir; erkekliğin toplumsal anlamları biyolojikleştirilerek sabitlenir.

3.1. Erkeklerle Özgü Kabul Edilen Özellikler ve Davranışlar

Sözlük kullanıcıları tarafından erkeklığe atfedilmiş geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri olarak değerlendirebilecek kimi özellikler ön plana çıkarılır. Erkeklik ağlamayan, güçlü, iktidar sahibi, koruyucu, dik durabilen ve ağlamak, fazla gülmek gibi feminen ve zayıf kabul ettikleri davranışları sergilemeyen özelliklerle açıklanır. Otomobil sahibi olmak ya da kullanmanın erkeklikle ilişkilendirilmesi birden fazla yazar tarafından yazılmıştır.

“Sürücüsüz otomobil teknolojilerinin gelişimi ile baya bir sıkıntıya girecek olan hissiyat. Adam için otomobil sınırsız bir iktidar alanı. İsteddiği gibi komuta edebildiği bir cihaz. Erkeklik gösterisinin bir enstrümanı.”, (23.11.2019, mukemmel sistem).

“İnsan olmanın eksikliğine tahammül edememe, tüm güçlülük fantezisinde kaybolma, tammiş gibi yapma halidir”, (13.03.2021, kelimeler yeter mi dersin).

“İktidar değil, özerkluktur erkeklik. Kendisine veya kendisine ait olan, ait hissettiği şeylere iktidar olmaya çalışan kişiye karşı dik durabilmektir.”, (26.07.2020 ~ 03.10.2020, dnzy 1).

Daha az sayıda yazar ise erkeklik erkeğe yük ve sorumluluk getiren özellikler atfedilmesini eleştirir:

“Mutsuz olamama baskısı ile yaşama hali. Ağız tadı ile bi+ çekip gidememek. Bakmak zorunda olmak. Devam etmek zorunda olmak. Oraya gitmek ve o sınava girmek zorunda olmak. Vatan borcuna sahip olmak, ödemek için borca girmek, icabında karının borçlarını da üstlenmek.”, (05.09.2020, eob).

“İyi seviş, güçlü ol, heybetli dur, sahip dur, sahip erkeksin. Yırtıcı ol, istediğini al, çok yüz verme geri gelecektir, cebin dolu olsun, sen erkeksin! bir cümleye bakıyor kırılmak için. " yeterince iyi değilsin" Yırtıcı ayakkabıları kadar kırılğan erkeklik.”, (25.06.2021, dangalakkk).

3.2. Anne Figürü ve Erkeklik-Şiddet İlişkisi

Başlığına yazılanlardan hareketle erkeklik bazı yazarlar için üstün bir statü olarak değerlendirilir. Bununla birlikte erkeklik statüsüne ulaşabilmek az sayıda yazar tarafından doğrudan annelerin belirleyici olduğu bir konu olarak ele alınır.

“Erkeklik örüntülerinin anneden alınması”, “Erkeğin erkekliğinden annesinin sorumlu olması” olarak yer bulan “anne” rolündeki kadın, ayrıca “Hatalı ve çelişkili rol model” alınırsa eşcinselliğe veya trans deneyime sebep olacağı iddia edilir. Dikkat çekici olan diğer konu ise annenin belirleyici gösterildiği erkeklik için incelenen yılların hiçbirinde erkeklerin erkeklikleri benzer bir yerden babalara yüklenmemiştir.

“Erkekler çoğunlukla ne hetero ne homo, ne aktif ne pasiftir; onlar erkek çocuklarıdır. oyun ve macera peşinde, kurulu düzenlerini pek ciddiye alan oyun çocukları. türkiye'de tipik olarak erkek çocuk erkekliği anneden, kız çocuk kadınlığı babadan öğrenir, rolünü çaprazından devralmak zorundadır. başka türlü istisna olur. erkek çocuk anneden erkeklik örüntüsünü alır, olduğu kadar veya olduğu kadarıyla. kendi gizil veya görünür dişilliklerinden de kızına devreder”, (16.09.2021, ibisile).

“Bir erkeğin erkekliği, annesinin anneliğine bağlıdır.. bkz: sigmund freud)” (30.05.2019, kucuk insomnik).

Modern paradigma içinde 1990'lara kadar belirgin biçimde devam etmiş ve hala etkisini sürdüren üreme odaklı cinsellik dışı edimlerini psikoseksüel bozukluk olarak değerlendiren yanlış bilgilerin izleri kimi yazarın tanımlarında kendini gösterir. Fakat; “1973 yılında Amerikan Psikiyatri Birliği (APA), 1993 yılında Dünya Sağlık Örgütü (WHO) eşcinselliği hastalık sınıflandırmasından çıkarmıştır.” (Yalçınoglu, 2014).

Toplumsal bir statü olarak kurulan erkeklik, yalnız cinsiyet belirtici olarak istenen ortak paydayı oluşturamaz. Bu sebeple toplumsal kabulü yüksek erkeklik idealleri yaratmak ve ideale yaklaşıldığı ölçüde erkekliği toplumsal olarak onamak gerekir. “Erkekliğin değer kaybına uğradığı” genellemesi, bazı erkekliklerin başka erkeklikler karşısında değer kaybına uğradığı hegemonya ilişkilerini gösterebilmek adına önemlidir. Erkeklikler arası statüsü giderek düşen erkeklikler için sözgelimi *en azından* kadınlardan üstün konumda olmak neredeyse erkeklikleri için kurucu işlevdedir.

Başlıktaki alıntılara bakıldığında, şiddet erkeklikle çoğunlukla doğrudan ilişkilendirilir. Kimi yazarlar erkeklerin doğası ile şiddet arasında ilişki kurarken kimi yazarlar toplumsal gücü eksik olan erkeklerin üstünlük kurma çabası olarak değerlendirir.

“Uzun süredir herkes erkek olmaya çağrılıyor. Kadınlar, çocuklar hatta erkeklerin kendisi bile sürekli erkek gibi olmaları gerektiğini duyuyorlar çevrelerinden. bu gürültü içselleşmedi, çünkü serpil sancar’ın deyişiyle “erkek olmak, imkansız bir iktidar” en yukarılarda bir yerlerde bu sanrıyı yöneten insanlardan değilseniz tabi. erkeklik, iktidar teknolojileriyle bir nesne gibi sürekli üretiliyorken(foucault) peşinden koştukça uzaklaşan bir mite dönüşüyor. yaşayarak farkındaydık ama artık bilimsel ve genetik farklara dayalı bir üstünlüğün kabul edilemezliği aşkar durumda. peki, nedir bu cinsiyet hiyerarşisi? neden sürekli yeniden kuruluyor? Sürekli başarmaya ve çalışmaya endekslenen bir varoluştur, erkeklik. modern dünyada artık erkeklığe kabul edilme törenleri bitmiş görünse de bir erkeği erkek olarak görebilmek çalışıp para kazanması ile mümkün. bu durum erkeğin ev geçindirebiliyor olmasıyla da kesinleşir. atfedilen sözüm ona güç; içki, kumar, hovardalık gibi unsurlarla yitmez ta ki çalışmanın, ev geçindiriyor olmanın dışına çıkmayana kadar. sanayi devriminden sonra kas gücüne ve teknik beceriye duyulan ihtiyaç, ekmek parasını kazanan erkek mitini güçlendirdi. modern dünyada akla(analitik) bedene(kas gücüne) yapılan vurgu, duyguyu dışladı ve kadını eve hapsetti. bu ise cinsiyet hiyerarşisini güçlendirdi. ekmek parası ile kazanılan itibar kadını ikincilleştirmeyi hatta kadınsı olanı aşağılamayı meşrulaştırdı. birini aşağılama gücüyle somutlaşan iktidarının şüpheli ve geçici kaynağını sorgulamak erkeğin aklına gelmedi. sisteme dahil olabildiği kadar görünen varlığı, onu yıllarca duygusuz bir hazza yöneltti. Mutluluk mu? duygulardan bu kadar arınmışken ve kadın üzerinden kurduğu haksız iktidarla ne mümkün. Onlarca erkek olma deneyiminin arkasında benzer erkeksi yaşamların ve söylemlerin olmasında aile, okul, din, ordu ve devlet gibi kurumların ağız birliği yaptıklarını öne sürmek çok zor değil. bu kurumlar hiyerarşiyi doğallaştırıp ezme ezilme ilişkisinin kanıksanmasını sağlıyor. boyun eğdiğin kadar mutlu, boyun eğdirdiğin kadar güçlü olabilirsin. ailede üniforma ve silahlarla başlayan militarist tutum, okullarda başarısını komut alıp almamasına indirgeyen yaptırımlara, askerlik döneminde düşüncenin tamamen dışlandığı pratiklere, iş yerinde ise kendini tüketen, yok sayan performanslara kadar uzanıyor. bu süreç öyle bir hale geliyor ki erkek, aşık olduğunda aşkı ile eziyor(elbet kiminde daha az kiminde daha çok). Evliliği, boyun eğmeye sabretmenin ödülü olarak algılıyor ve evinde nihayet iktidarın öznesi olabiliyor. Örf ve adetlerle açıklanan kadına bakış açısının şehirli, eğitilmiş kesimin içinde de hiç değişmediğini görmek erkeksi olma ritüelinin yaygınlığını gözler önüne seriyor. erkek özelinde dahi erkek olma pratikleriyle kuruluyor. siyasi anlamda özgürlükçü, eşitlikçi düşünceleri savunan erkekler özeldeki bu dayatmayı göremiyor ve özelinin, benimsediği düşüncelerden farklı olmasını anlamamızı talep ediyor bizlerden. kadının sahiplenilmesi, metalaşması doğalmış gibi... Erkeğe sistemin mağdurları olduğunu hatırlatan yine tüm öfkelerine rağmen kadınlar oldu. çünkü eril iktidar tarafından kurgulanan erkeği, tek başına suçlamak sorunu çözemezdi özellikle başka bir mağdur daha varken. kadın hareketinin aktif mücadelesi, eril iktidarın ezen ve ezilen diye iki cinsiyeti sürekli kurduğunu gözler önüne serdi. iktidarını temsil ettiğini düşündürttüğü erkeğe, “erkek olmanın hakkını ver” baskısı ve her an sistemin dışına atma tehdidi ile sürekli bir gözdağı verildi. kazançları, kaybettiklerinden fazla gibi görünse de hayatı anlamayı ve kendi olmayı ıskaladılar. gizledikleri duyguları anlamsız bir varoluşun nedeni oldu. ayrıca toplumun tamamlayan, besleyen ve yaşantıları zenginleştiren diğer yarısı (kadınlar) yok sayılarak topallayan bir işleyişe herkes mecbur bırakıldı. İşin kötüsü kadın hareketi içinde, her iki cins için özgürleştirici eşit anlayışlar geliştirilmeye çalışılırken yaşanan erkeklik krizini aşmak için erkekleri kadınsal değerlerden uzaklaşmaya ve yeniden erkek olmaya çağırان düşünceler de az değildir. altın kafes, kuşlar için cezbedici gibi... Şimdi kadınlarda da gözlemlediğim iktidar oyunları, sistemsal bir kirlenişin ifadesi. doğasını bozduğumuz her şeyin arkasında eril iktidar duruyor. bu

şekillenişte kabahatlerine rağmen erkeği anlamak cinsiyet eşitliğini sağlamak için önemli. sürekli kaybetme tehdidin olmadığı, özgürleştiren farklı bir erkeklik hala mümkün. erkeklerin de zincirlerinin şakırtısını duyması ve yapılacak işbirliğinin yeni insanı ortaya çıkarması dileğiyle...” (the ugly tuco, 01.08.2019).

“Erkeklik, sinirini başka bir yerden çıkartmak için bahane aramaktır. Erkeklik, kendi ailesinin yanında, onun kirli çamaşırlarını yıkayan, ona her an dua edip belki de bu hayatta en çok iyiliğini isteyen eşini ya da çocuğunu azarlamaktır...erkeklik, sevdiği kadını başkalarının yanında sevmiyormuş gibi davranmaktır. Böylece kendini merkeze koyarak aslında ona ihtiyacı olmadığını ispat peşindedir. Erkeklik, ben yaptım oldu demektir...erkeklik birinciliktir, tekliktir. Sarhoş olup tanımadığı insanlar içinde sabahlayabilme özgürlüğüdür. Erkeklik hep kalp kırmak ve bundan gocunmamaktır. Sarhoşluk hakkını, saçmalama hakkını, diğer kadınları arzulama hakkını elinde tutmak ve tüm bunları doğal saymak demektir. Erkeklik kalp kırmak ve bundan gocunmamaktır. Erkeklik, birilerine bakıyorsan onlara dilediğin gibi hoyratça davranabilme özgürlüğüdür. Yaşasın erkek olmak!”, (22.07.2020, la donna verde).

Toplumsal cinsiyet ve şiddet arasındaki ilişkiyi göstermek zor değildir. Dünyadaki silahları kuvvetlere mensup 20 milyon kişi bulunmaktadır ve bu kişiler büyük çoğunlukla erkektir. Kadınları askere alan ülkelerde de kadınlar küçük bir azınlıktır ve komutanların neredeyse hepsi erkektir. Erkekler ayrıca kamuda; polis ve hapisane memuru, özel sektörde özel güvenlik olarak şiddet gücünü ellerinde bulundurmaktadır. Bununla birlikte bu uygulamaların hedefinde de çoğunlukla erkekler vardır. Örneğin; 1999 yılında Avustralya’daki mahkumların 94% erkektir. 1996 yılında ise Amerika Birleşik Devletleri eyaletlerinde de mahkumların 89%’u erkektir. Özel hayatta da erkeklerin daha çok silahlandığını ve şiddet uyguladığını görüyoruz. Genel inanış ise erkeklerin doğası gereği şiddete yatkın olduğu yönündedir. Bu argümanların tümü testosteron ile açıklanır ve erkek biyolojisine dair bulunarak şiddetin meşrulaştırılması için bir araç olarak kullanılır. (Cornell, 2000: 214-215). Cornell (2000) bunun yerine sosyal ilişkilerin sonucu olarak baskı ve şiddeti açıklar. Ekşi Sözlük’te “Erkeklik” başlığına yazılan alıntılarda göze çarpan durumlardan biri incelenen yıllarda günümüze yaklaştıkça erkeklik üzerine yapılan tartışmaların çeşitlenmesi ve eleştirilerin artmasıdır.

3.3. Günümüzden Şikâyet, Geçmişe Özlem

Ekşi Sözlük kullanıcıları tarafından öne çıkan yargılardan biri, “günümüzde hakkı yenen, haksızlığa uğrayan” bir erkeklikten söz edilmesidir. Sözlük kullanıcılarının bazılarına göre erkeklik geçmişte değerliyken günümüzde hem erkekliğin değeri düşmekte hem de erkekler haksızlığa uğramaktadır.

Neoliberal aşırı sağın yükselttiği hareketlerden biri “incel” (involuntary celibates/istemsiz bekarlar) çevrimiçi ortamda kendilerini var etmiş ve özellikle Reddit, 4chan gibi sitelerde görünürlük kazanmıştır (Hoffman ve ark., 2020: 2). Aşırı sağ hareketlerle ortak biçimde ırkçı, kadın ve LGBTİQA+ düşmanı olan retorikleri erkek hakları aktivizmi olarak da kendini sunar. *Incel*’lere göre ideal dünya geleneksel ve aile temellidir. Bu noktada “geçmiş güzel günler” özlemle anılır. Bahsettikleri bu ideal geçmişte kadınlar erkeklerin kontrolü altındadır ve tek eşlidir. Incellere göre bu sayede, günümüzde olduğunu iddia ettikleri eş bulma zorluğunu geçmişte yaşamamışlardır. Feminizmin ise kendilerinden bu üstünlüğü çaldığını iddia ederler (Hoffman ve ark., 2020: 9).

Ekşi Sözlük’te geçmişe özlem duyan ve haksızlığa uğrayan bir grup olarak erkeklerden bahseden incel kültürünü anımsatan alıntılar da bulunur.

“Yeni okuduğum bir Ezop masalı beni erkeklik üzerine düşünmeye itti. Bu masalın da verdiği itkiyle erkeklik üzerine bir süredir düşündüklerimi yazıya dökmek istedim. Önce masalı paylaşıyorum:

‘Bir aslan bir çiftçinin kızına âşık olmuş ve onunla nişanlanmak istemiş. Çiftçi kızını böyle bir canavara vermek istemiyormuş ama söylemeye de korkuyormuş. ‘Kızım senden çok korkuyor, bu yüzden önce dişlerini sökmen, tırnaklarını kesmen gerekiyor. Demiş aslana. Sırılsıklam âşık olan aslan kendisine söyleneni yapmış ve tekrar çiftçinin evine gidip tekrar kızı istemiş. Bu sefer ondan korkmayan çiftçi bir sopa alıp aslanı kovmuş’ Burada çiftçi toplumu aslansa erkekleri temsil ediyor. Toplum bir yandan erkeklere erkeklik yapmamalarını, uslu durmalarını söylüyor; fakat öte yandan da uslu duran erkeklere saygı duymuyor, onları zararsız olduğu için küçük görüyor. Evet, gerçektendi erkeklerin erkeklik taslaması toplum için büyük problemidir. Medeniyet kadınların evlilik kurumu ile cinselliklerinin kontrol altına alınmasıyla erkeklerin ehlileştirilmesi sayesinde kurulmuştur. Evlilik dediğimiz şey özünde iktidarın şunu düşünmesiyle ortaya çıkar: erkekler, dişiler için kendi aralarında mücadele etmeyi bırakıp, gençliklerinden ve sahip oldukları testosterondan gelen enerjiyi topluma faydalı işler için (savaşlarda vatan için ölmek, işçilik, çiftçilik vb.) kullansınlar; biz de karşılık olarak onların her birine en az bir kadınla (bazı toplumlarda sadece bir kadın) birlikte olmayı garanti edelim. Böylece kadınların ve erkeklerin doğalarına aykırı hareket etmeye zorlanmasıyla sistemli hareket edebilen uygar topluluklar meydana gelir. Yunan mitolojisinin kötülerinin Ares ve onun sevgilisi olduğu için dolaylı yoldan, Afrodite olması tesadüf değildir. Kadınlık ve erkeklik iktidarın iki büyük düşmanıdır. yakın tarihte kadınların cinsel özgürlüklerini kazanması iktidara güvenen usulü erkeklerin yalnız kalıp geleneksel öğretileri sorgulamasına; bu da red pill gibi erkeklere erkeksi olmayı öğütleyen yeni öğretilerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Tabii bu tehdit iktidar tarafından göz ardı edilemez. Günümüzde erkeklik belki de hiç olmadığı kadar çok kötüleniyor, şeytani olarak gösteriliyor, hatta hiç alakası olmadığı halde kadın cinayetleri erkekliğin üzerine yıkılıyor; oysaki kadınları sözde namusları için öldürenler bu kadınları sahiplenmiş, onları kendi malı gibi gören erkekler. Kadınları sahip olunan bir mal olarak gören bakış açısı ise medeniyetin getirdiği geleneksel bir bakış açıdır, erkeklikle hiçbir şekilde alakası yoktur. Erkek cinsiyeti doğası gereği mümkün olduğunca çok dişiyi döllemeye eğilimli olduğu için bağlanmaya ve sahiplenmeye özellikle dişilere göre çok daha soğuktur. Kadınlara şiddet uygulayan veya onları katleden erkekler ise, görünüş olarak erkeksi olsalar bile, karakter olarak yeterince erkeksi olmayan, bir kadını hayatının merkezine koyan ezik, takıntılı, muhtaç, feminen tiplerdir.

Erkeklik aynı zamanda bir erkeğin kişisel mutluluğunda da oldukça önemli bir yere sahiptir. Bir erkeğin erkeksi görünmesi, erkeksi işlerle uğraşması ve erkeksi bir karaktere sahip olması onu mutlu eder; çünkü erkekler neyin kadınları etkilediğini akıllarıyla anlayamazlar. Mesela kadınları anlamanın zor olması efsanesine bir örnek: (bkz: kadınları mutlu etmenin imkânsız olması) bugün medeniyetin ve kültürün geldiği noktada devasa bir bilgi birikimine sahibiz, buna rağmen erkeklerin çoğu, hâlâ kadınların neyi çekici bulduğu konusunda hem fikir değil. Örneğin iki geyik kavga ettiğinde dişi olan kazananı eş olarak seçer, ancak geyikler dişi geyiğin seçimi ile bu kavga arasındaki nedensel ilişkiyi anlayamazlar. Bu yüzden, zaten kavga etmekten ve kazanmaktan zevk alan geyiklerin nesilleri devam eder. Bir erkek gitar çalmaktan, vücut geliştirmekten, arabada hız yapmaktan, genel olarak erkeksi şeyleri yapmaktan zevk aldığı için bunları yapar; erkeksi şeyler yapan erkeği gören dişi ondan hoşlanır ama o da kendisini erkeğe çeken şeyin ne olduğunu bilemez (bkz: kadınların ne istediklerini bilmemeleri). Yani sadece erkeksi olmaktan keyif alan erkekler genlerini sonraki nesle aktarabilir. (Özellikle genç) erkeklerin rekabetçi, tehlikeli, beceri gerektiren; tamamen rasyonel hareket eden yaşlı bir insana ergence gelen uğraşlara ilgi duyması bundandır. Eğer kadınlar bugün dünyadan gizemli bir şekilde kaybolmuş olsaydı bile, sonraki günlerde erkekler yine erkeksi olmaya ve erkeksi hobilerle uğraşmaya devam ederdi. Elbette, erkeklik içinde cesaret, atılganlık, koruyuculuk, hırs gibi faydalı özellikler kadar zararlı özellikler de taşır; fakat yine de günümüzde erkekliğin şeytani ve zararlı görülmesi hem kadınlar hem de erkekler için kötü sonuçlanacaktır. Bizler birbirine âşık olan, erkeklikten ve kadınlıktan haz alan canlıların torunlarıyız, milyonlarca yıl sonra erkeklik ve kadınlıktan vazgeçemeyiz. Not: burada bahsedilen erkeklik, Simon de Beauvoir'ın belirttiği gibi toplumsal olarak inşa edilen öğrenilmiş bir erkeklik değil, evrimsel süreçte cinsel seçim ile oluşmuş ve erkek doğasını şekillendirmiş olan erkekliktir.” (23.07.2020, okuryazarsporcu)

4. Ortak Kimlik: Milliyetçilik

İncelenen Ekşi Sözlük başlıklarından biri “Milliyetçilik”tir. Ekşi Sözlük’te açılan “Milliyetçilik” başlığına 2016-2021 yıllarında yazılan tüm alıntılar incelenmiş, bazıları teze dahil edilmemiştir. Bu alıntılar; yazarların bağlam dışına çıkan tartışmaları, içeriği anlaşılamayan anılar ve başka bir internet sitesi ya da sözlükteki başka bir başlığa yönlendiren bağlantılardan oluşur. İncelenen diğer başlıklara kıyasla “Milliyetçilik” başlığında yazarlar arası ikili tartışmalar daha çoktur. Yazarların bir kısmı biyolojik belirlenimle alakalı bir kimlik olarak milliyetten bahseder. Milliyetçilik bu sayede kimi zaman biyolojik sebeplerle sabitlenmiş tekil bir millet imajı üzerinden kurulur. Bu yanıla bazı yazarlar, Türkiye vatandaşı herkes için üst kimlik olarak Türklük vurgusu yapar. Bazı yazarlara göre ise kişilerin milliyeti rastlantısaldır, dolayısıyla övünmeyi gerektirecek bir durum yoktur. Bu yazarlar kişilerin ancak kendi seçebildikleriyle gururlanması gerektiğini düşünür.

“Gerçek sınır ırktır, milliyet yapaydır”, (23.02.2018, acayip gidesim vardı)

“İnsan topluluklarının ulaşabileceği en üst birleştirici (kolektif) olgu millet olduğu için milliyetçilikte ilerlemek için gerekli bir ülküdür”, (18.05.2020, paint hoca)

“Tesadüfen içine doğduğumuz kimliklere fazlaca bir anlam yüklemektir”, (17.09.2021, hicbirkibritibirseferdeyakamiyor).

“ülkeni sevmek, kültürünü araştırmak geliştirmek, yurtsever olmak, saldırgan olmamak şartıyla tabi , kötü bir şey değildir milliyetçilik doğuştan getirdiğin özelliklerle övünmek gibi absürt birşeydir. insan türü olarak farklı şubelere ayrılmış olsak da sonuçta aynı türüz. ırk doğuştan getirdiğin bir özelliktir. kültür de doğduğunda hazır bulduğun bir ortamdır . bunlarla övünmek ise sonradan öğrendiğin bir saçmalıktır”, (21.08.2017, sedat sedat).

“Dünyanın en kolay şeyi. Doğumunla tesadüfen gelen kimliğini ölümüne sahiplen. Başka hiçbir kavrama, anlama, insanlık tarihinin ortak parantezlerine ihtiyacın yok. Çünkü bir geri zekâlı olarak doğru olan bu.”, (21.06.2015, ismin e hali).

“İnsanın, parçası olmak için hiçbir emek harcamadığı, sadece doğarak mensubu olduğu bir ırkla gurur duyması ve bu bağlamda insanları ayırıştırması her daim ilginç gelmiştir”, (03.02.2017, eindo).

“Aidiyet, kimlik inşasında ve sosyal disiplinler içim mühim bir husustur”, (27.07.2021, semetey).

“Millet, somut bir bireyin, soyut bir varlık olarak kendini bağlı kabul ettiği bir organizma olarak tahayyül edilir. Milletin en başında devlet bulunur, devletin kurucu babaları vardır, anavatanı vardır; doğuşu, gelişmesi, yetişkinliği, çöküşü falan vardır; içeride bu organizmanın işleyişini bozan ‘mikropları vardır, milliyetçilik bireylerin bu organizma içerisinde otonomilerini giderek kaybetmesinin hikayesidir.”, (08.07.2021, the dark side of zen).

“Her şeyi unuttuğunda geriye kalan şeydir milliyetçilik.”, (03.07.2021, kukulak).

“Sözlük tanımı: ulusunu sevmek, onun geçmişine bağlılıkla, geleceği ve yükselmesi yolunda çalışmak temeline dayanan ve bir ulusun ancak kendine ve kendi değerlerine dayanarak yaşayabileceğine inanan görüş. Milliyetçilik bir ideolojiden ziyade bir duygudur. Milliyetçilik farklı toplumlarda kendiliğinden gelişmiştir. Milliyetçilik doğanın kaçınılmaz bir sonucudur.”, (1.09.2021 ~ 26.09.2021, whilefalse).

“Genel algının aksine milliyetçilik ne insan ruhunun doğal ve ebedi bir parçasıdır ne de kaynağını insanların biyolojik özelliklerinden alır.”, (14.05.2021, eksantrik forvet).

“Toplumların insanlığın doğasına uygun teşkilatlanma biçimidir”, (21.04.2018, yagibozan).

“Günümüzde kendini zeki ve aydın ilan edenler tarafından geri kalmışlık olarak görülen ideoloji. bu insanlar için zaten milliyetçilik ve ona benzer her fikir faşizm çatısı altında görülüyor. tamam kendi ırkını üstün ırk ilan etmek bilimsel kanıttan yoksun olabilir ama şu kesin ki kendi milletin çıkarlarını savunmak hiç de geri kalmışlık ya da cahillik değil. sonuç olarak gruplaşmak insan oğlunun doğasında olan birşey. sınıfta bile insanlar gruplaşır ve arkadaşlar birbirlerini destekler tartışmada kavgada. milliyetçilik de ait olduğun grubun çıkarlarını gözetmektir ve de mantıklıdır”, (03.02.2017, guvenc11).

“Dünya tarihinden bi haber olanların, "fransız devrimiynen milliyetçili çıktı daha önce yoktu hep bunlar ameriganın oyunları" diyerek zırvaladığı insanın doğasında olan sosyal akımdan daha çok duygu. millet kavramı var olduğundan beri sizin yok zannettiğiniz milliyetçilik kavramı hep oldu”, (28.01.2015, zampaninin olumu).

“Radikalleşmiş hali insanoğlunun tarih boyunca bazı dönemlerde bastırabildiği ama yok edemediği zaafi. Özü kapitalizm, sosyalizm vs. ile değil ahlaki değerler ile karşılaştırılmalı. Çünkü siyasi bir duruştan ziyade ahlaki değerleri etkileyen bir görüş.”, (22.06.2015, jamavu).

Biyolojik bir sabit, vazgeçilemez olarak milliyet değerlendiren yazarların yanında az sayıda yazar milliyetçiliğin yapay bir inşa olduğuna doğrudan vurgu yapar. Yazarların bir kısmı (en az 14), milliyetçilik kavramını “mensup olmak”, “aidiyet ihtiyacı” ve “aidiyet bilinci” ile ilişkilendirir. Bu aidiyet “kendi vatanına”, “milletine” “ait olduğun topluma” ve “ait olduğun gruba” duyulan his ya da bilinç olarak açıklanır. Bazı yazarlara göre bu his ya da bilinç; “doğuşandır, ihtiyaçtır”. Bu yazarlar milliyetçiliği insanların tümü için doğaları itibarıyla sahip oldukları bir içgüdü, duygu, bilinç olarak görür. Kimilerine göreyse milliyetçilik hissi ya da bilinci “kazandırılır”. Zaman zaman mevcut küresel devletler sistemi ve bu sistemde Türkiye’nin jeopolitik konumu üzerinden stratejik bir gereklilik olarak bahsedilen milliyetçilik; ayrıca milli güvenlik kaygıları yaratan ve bu kaygıları diri tutan söylem alanını da çoğunlukla jeopolitik konum üzerinden meşrulaştırır. Alıntıların en az 7 tanesi milliyetçiliğin şartlar gereği “bu topraklarda” kaçınılmaz olduğundan bahseder.

“Milliyetçilik bu coğrafyada yaşayanlar için kaderdir, mecburiyettir, güvencedir. Burada milliyetçi olamıyorsanız yok olursunuz.”, (24.06.2017, ugly and poor).

“Anadolu coğrafyasında ne lükstür ne de Türkçü hayallerle bezenmiş bir fantezidir. Bu topraklarda zorunluluktur.”, (19.11.2017, apo kadri).

“Dünyaya hiçbir faydası olmadığı gibi bir ton zararı olmuş akımdır. Yapay inşaların sonucudur doğal değildir.”, (2.09.2021, objektif yorum).

“Bilimsel bir temele dayanmayan yapay bir ideolojidir. 1789 Fransız devrimiyle ortaya çıkmış; burjuvazinin, iktidarını sağlama almak amacıyla oluşturduğu "ulus devlet" anlayışının ürünü olarak serpilip yayılmıştır. Sonuç olarak, bir ulusun dilini, kültürünü koruması ne kadar doğruysa; kendi ulusunu diğer uluslardan üstün gören, bu uğurda kafatası ölçümlerine, faşizme kadar işi vardırır milliyetçilik anlayışı o kadar yanlıştır. Sonu felakettir, ölümdür, hatta soykırımdır.”, (22.12.2016, henüz her sey bitmedi).

Yazarların alıntılarında ciddiyetle ifade edilen ve tartışmaya kapalı olduğu izlenimi yaratan konuların başında milliyetçi ortaklıklar gelir. Fakat bu ortaklıkların kendi çizgisinde ne derece tutarlı olduğu ve toplumsal yaşantıdaki gerçekliği sorgulanmalıdır.

Ortak kültür, kapsamı birbirine benzer biçimde, sıkça tekrarlanan bir unsurdur. Kültür birliği içinde yazarlar; (en az 13) “ortak dil” ve “ortak geçmiş” başta olmak üzere “örf, gelenek, görenek” vurgular.

“Millet ve milli devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci; bir millete ait olma bilinci ve milletin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmak; ‘millet’ ve bu millet rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm; milletler ve milli irade hakkında bir kültürel doktrin ile milli emellerin ve milli iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji; milletin amaçlarına ulaşacak ve milli iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasi hareket...”, (28.07.2021, semetey).

“Milliyetçilik, ulusçuluk ya da nasyonalizm, kendilerini birleştiren dil, tarih veya kültür bağlarından bir üstyapı oluşturabilmiş sosyal birikimlerin adı olan millet veya ulus olarak tanımlanan bir topluluğun yaşama ve ilerleme ülküsünün toplumların ve insanlığın gelişmesini sağladığına inanan görüştür.”, (27.07.2020, ottomanhero71).

“İlkeler ortak ülkü. Dil birliğinin olması. Kültür birliğidir. Atatürk döneminde de milliyetçilik" şeklinde kullanılan ilke.”, (11.06.2019, minik avni).

“Ortak geçmiş, ortak değerler, estetik, zevk, ortak tarihe sahip olan tek amaçta gerekirse birleşebilen aynı toprakta yaşayan insanların duygusudur.”, (24.02.2018, tatil küfesi).

Milliyetçi ortaklıklar birlik beraberlik sağlayıcısı olarak değerlendirilir. Ortak çıkarlara göre belirlenen ortak amaçlardan (ülkü) bahsedilir. Bu ortaklıklar bazı yazarlara göre milliyetçiliğin esaslarındandır. Coğrafyanın ortaklığı ve ulus devlet sınırları herkesçe korunması gerektiği düşünülen ortaklıklardandır.

“Milliyetçilik kısaca, herkesin mensup olduğu milleti sevmesi ve onu her anlamda yüceltmeye çalışmasıdır. Türk milliyetçiliği ise, Türkiye’yi ve Türklüğü sevmek ve her alanda yükseltmek ülküsü veya arzusudur. Türk milliyetçiliği birleştiricidir, çeşitli etnik grupları içinde barındırır.”, (08.07.2021, ouranus).

“İnsan topluluklarının ulaşabileceği en üst birleştirici(kollektif) olgu millet olduğu için milliyetçilikte ilerlemek için gerekli bir ülküdür”, (18.05.2020, paint hoca).

“Kesinlikle ırk birliği ve kafatasçılık değildir. Bireylerin ortak geçmişinin meydana getirdiği ülküde birleşmek, aklın ve bilimin ışığında daima vatan ve millet için iyi vazifeler görmeye çaba sarfetmektir...”, (28.03.2020, kobayashisoze).

“Ortak geçmiş, ortak değerler, estetik, zevk, ortak tarihe sahip olan tek amaçta gerekirse birleşebilen aynı toprakta yaşayan insanların duygusudur”, (24.02.2018 12:59, tatil kufesi”.

“Ocağını (yurt), milletini (sancak), doğduğun toprakları (vatan) yükseltmektir. Yüceltmek değildir. En büyük handikapları; sünnet (erkek/kadın tenasül renovasyon) ve yüceltmek sevdasında/belasında olanlardır”, (31.03.2018 10:06 kukulak)

“Bu toprakları vatan yapan iradenin adıdır. Aksini iddia edenler milliyeti olmayanlardır”, (27.10.2015 11:53 ruhadam22).

“Milliyetçilik bir bölge hududu, bir karasular, bir gövde gösterisi, vatan sevgisi, millet sevgisidir. ‘biz buyuz!’ demektir yağlar, baharatlardansa; AVM’lerde farklı diyarlardan gelme veya yabancı el fabrikalarda üretilmiş şeyleri alıyoruz. Milli olarak övdüğümüz ürünler sanıyorum ki üretilen silahlar ve bıçaklar.”, (29.07.2017, nen secjel ka).

Milli çıkarları korumak için vatandaşlık yoluyla birbirine bağlanan insanların “ölkelerini sevmeleri ve korumaları” gerektiğini yazarların milliyetçilik tarifleri arasındadır. Bu alıntıların tümünde çalışkanlık ortak sorumluluktur. Başlıkta milliyetçi bir kişinin nasıl düşünmesi ve eylemesi gerektiği konusunda sınırlar belirlenir. En az 27 alıntı milliyetçiliğin tarifini, kişinin sorumlulukları ve bu sorumlulukların amaçlarından hareketle yapar. Bu yazarlara göre “milletin sevilip yükseltilmeye çalışılması”, “vatan-millet için çalışmak”, “kendi milletinin iyiliğini istemek ve bu amaçla çalışmak” milliyetçiliğin gerekleridir. Yaşadıkları ölkeye ve insanlara borçlu hissetmeleri ve bu sebeple “yükseltmek”, “ilerletmek” ve “ortak çıkarlar” için çok çalışmak gerektiğinden bahsederler.

“Milliyetçilik kısaca, herkesin mensup olduğu milleti sevmesi ve onu her anlamda yüceltmeye çalışmasıdır. Türk milliyetçiliğı ise, Türkiye’yi ve Türklüğü sevmek ve her alanda yükseltmek ölküsü veya arzusudur. Türk milliyetçiliğı birleştiricidir, çeşitli etnik grupları içinde barındırır.”, (08.07.2021, ouranus).

“Milliyetçi olarak yetiştiren milletler, geleceğe güvenle bakabilirler. Milliyetçilik; mensubu olduğu milleti ilerletmek, yükseltmek, milli değerleri korumak ve geliştirmek duygusu ve şuurudur. Biz doğrudan doğruya millet severiz ve Türk milliyetçisiyiz.”, (22.06.2020, alles im wasser tiefer).

“Oysa milliyetçilik çok basit bir şeydir: kendi ölkende yaşayan insanları ailen gibi görüp onlara borçlu olduğunu hissedip onlarla uyumlu yaşamaya çalışmaktır. Üniter devlet fikrinin altında bu yatar. Sosyalist devletlerde de muhafazakar devletlerde de "milliyetçilik" akımı görürsünüz kendi ölkende yaşamayı sevmek milliyetçiliktir, kendi halkına yardım ederek ölkene katkıda bulunmak milliyetçiliktir, önce kendi ölkenin vatandaşı olduğunu düşünmek milliyetçiliktir. ‘Milliyetçi Hareket Partisi’ ismini kullanıp Türkiye’ye Arap-İslam kültürü dayatmak ve kendi vatandaşını ötekileştirmek ‘milliyetçilik’ değildir.”, (29.01.2021, bonecrusher).

İncelenen yıllarda devlet kavramının kritik önemde olduğu bir kez daha ortaya çıkar. İmparatorluk düzeninden ulus devlete geçilirken milliyetçilik söylemi yüklendiğı tarihsel bütünleştirici anlamdan dolayı devlet üstün bir mekanizmadır.

“Devletin yegane motoru milliyetçiliktir”, (19.06.2020 19:11 kukulak).

“Vatanını doğduğı toprağı halkını sevmek değildir. Irkına ve ırkına ait olduğunu düşündüğü devlet mekanizmasına tapınma halidir. Zeka geriliğı göstergesi olabilir”, (15.11.2019 11:39 ikisidebir).

“Üst akılların sıradan insanları konsolide ettiğı araçlardan biridir. bir diğeri için (bkz: din)”, (14.05.2021, hakiki kanzuk).

4.1. Milliyetçilik Çeşitleri

Ekşi Sözlük kullanıcıları “Milliyetçilik” başlığına yazdıkları alıntıların önemli bir kısmında yazarlar kendi siyasi görüşlerini vurgulayacak biçimde milliyetçilik tanımlarını yapmıştır. Bu tanımlar ülkücü ve ulusalcı siyasetin içinde rastlanacak milliyetçi ayrımları içerir. Bununla birlikte milliyetçilik başlığına yazılan alıntılardan hareketle milliyetçi siyaset için önemli güçlü erkek karakterler neredeyse milliyetçi düşüncenin kendisini imleyecek kadar önemlidir, bütünleştirilmiştir. Yazarların milliyetçilik anlayışlarından biri Atatürk milliyetçiliğidir. Bu yazarlar “gerçek” milliyetçiliğin Atatürk milliyetçiliği olduğu belirtir.

“Milliyetçilik insanlığın ilk zamanlarından beri süregelenmiş daha sonra 18. yüzyılda Fransız ihtilali ile birlikte siyasi bir karakter kazanarak popüler bir akım haline gelmiştir. Etnik milliyetçiliktir. Bunun haricinde kültürel milliyetçilik, ekonomik milliyetçilik, Atatürk milliyetçiliği, nasyonal sosyalizm gibi birçok dalını daha sıralayabiliriz. Milliyetçilik temelde etnik ve kültürel özelliklerin ortak olduğu toplumlarda, kişinin dâhil olduğu topluma olan bağlılığını ifade eder.” (19.12.2015, kalkınca çok sert).

“Milliyetçi kesim diye geçinen zümrenin tekrardan gözden geçirip adam akıllı temellere dayandırması gereken bir akımdır. Mustafa Kemal Atatürk’ün temel prensiplerinden birisidir, mesela bunu örnek alabilirler...”, (18.11.2020, bir deliden bir deliye not).

“Milliyetçilik: Türkiye özelinde baktığımızda; din, dil, ırk, mezhep ayırmadan Türkiye Cumhuriyeti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin refahını, çıkarını düşünmek ve dolayısıyla bunu sağlamak için de Türkiye Cumhuriyeti’nin uygar dünya içerisinde hakkettiği yeri almasını Mustafa Kemal’in (bkz: yurttan sulh cihanda sulh) sözünü şiar edinerek gerçekleştirmek ülküsüdür”, (19.05.2018, jonturk1).

“Türk yapınca adı faşizm olan Atatürk ilkesi. Milliyetçilik ile çomarlığın bir tutulması. Milliyetçilik bir Atatürk ilkesidir, kendine Atatürkçü deyip bu ilkeye düşman olan tipler gördü bu gözler”, (14.05.2021, itsmejoker).

“Atatürk’ün yaptığı tanımı kendime şiar edindiğim kavramdır”, (04.03.2021, dici men).

“Dünyanın kanayan yarasıdır. Böyle bir akım olmasa salak saçma adamlar prim yapamayacak ve dünya daha yaşanılır yer olacaktır. Atatürk milliyetçiliği de buna dahildir.”, (02.12.2020 ~ 05.12.2020, klimatolog).

“İrkçilik değil, bu ülkenin kurtuluşunda ve kuruluşunda önemli rol oynamış, Atatürk ilkelerinden birisidir.”, (8.11.2020, genckartal301).

“Mustafa Kemal Atatürk’ün başlıca ideolojisi. Eski CHP’nin 6 okundan birinin adı.”, (05.01.2020, yfc).

“Emperyalizmin antidotudur. Bu arada Atatürk milliyetçiliği kavramı palavradır. Anayasadaki Atatürk milliyetçiliği kavramı Kemalizm’in yerine geçirilmiştir. Kemalizm ise Türk milliyetçiliğidir, Atatürk ise Türk milliyetçisidir.”, (15.11.2019, afsarturkmeni).

“Eğer milliyetçiliği MHP gibi bir stepne milliyetçiliğinden ibaret sanıyorsanız yanıyorsunuz, bana göre milliyetçilik, "Atatürk milliyetçiliğidir.”, (23.10.2018, damador gujarati).

“Atatürk milliyetçiliği çağdaş bir tanım varken Turancı geleneğin uydurduğu bir milliyetçilik tek kelime ile aymazlıktır”, (03.06.2016, agrilya).

Milliyetçiliğin çağdaş hali tartışılan konulardan biridir. Bu noktada yazarlar çağdaş milliyetçilik tanımlarını yaparken Atatürk milliyetçiliği öne çıkarılır. Milliyetçiliğin kendi içinde yaşadığı çelişkilerin ortaya çıktığı konulardan biri çağdaşlık sorunudur.

“Milliyetçilik, eğer ki devrimci, ilerici ve özgürlükçü bir milliyetçilik ise ülkesine baskı ve ötekileştirme değil herkesi tek bir millet çatısı altında toplamayı hedefliyorsa, dini hurafeler ve kafatasçı düşünceleri esas almıyorsa son derece güzel ve güvenli bir fikirdir. Milliyetçilik faşizm değildir, milliyetçilikte üstün ırk algısı yoktur, milliyetçilik vatanseverliktir. Eğer ilerici, çağdaş ve özgürlükçü bir milliyetçilik nedir diye merak edenleriniz var ise Atatürk milliyetçiliğini araştırması yeterlidir”, (11.10.2015, valdamir).

“Kendi ailesini sevmesi milliyetçiliktir. Onları diğer ailelerden üstün görmesi ve diğer aileleri aşağılaması ırkçılıktır. basit manası ile böyledir. Ulusumuz adına bilimsel, ilerici, birleştirici ve çağdaş bir milliyetçilik aranıyorsa yolu bellidir ve hep belli olmuştur. İdeolojisi de malumdur. Ulusumuz adına Kemalizmdir. Milliyetçilik kötü değildir. Boş milliyetçilik (etnik milliyetçilik) yani ırkçılık kötüdür. Yenilik karşıtı olanı kötüdür”, (27.02.2020, dolunayingolgesi).

Milliyetçilik ile bağdaştırılan siyasi isimlerden biri Bülent Ecevit’tir. Ecevit üzerinden yükseltelen milliyetçilik anlayışı Ecevit’in şu konuşmasıyla özdeşleştirilir:

“Sevgili kardeşlerim! Biz milliyetçiliği sokak duvarlarına değil, Kıbrıs’ın topraklarına, Ege’nin deniz yataklarına yazmışız. Biz milliyetçiliği Batı Anadolu’nun haşhaş tarlasına yazmışız, bkz. Bülent Ecevit”, (20.11.2018, blues olsun yeter).

“Milliyetçiliği gerçeğe dönüştüren CHP’dir. Amerika’nın yok demesine rağmen Kıbrıs’taki Türkleri kurtarmaktır. Milliyetçilik delikanlı olmaktır. Milliyetçilik Ecevit’tir.”, (05.01.2017, gezginmuhendis).

“Rahmetli ecevit tarafından kıbrısın topraklarına, ege’nin deniz yataklarına, Batı Anadolu’nun haşhaş tarlalarına yazılandır”, (22.08.2020, mantiksuzgeci).

Turancı gelenek ve MHP/Ülkücü Hareket milliyetçiliği de Ekşi Sözlük’te tarif edilen milliyetçilik çeşitlerindendir. Milliyetçiliğin özdeşleştirildiği parti olan MHP ve lideri Devlet Bahçeli Ekşi Sözlük’e yazılmış milliyetçilik alıntılarının bir kısmında yer alır. İncelenen alıntıların bir kısmı günümüz MHP milliyetçiliğini eleştirmek üzere yazılmıştır. MHP’yi milliyetçilikle ilişkilendiren ve eleştiren yazarlara örnek olarak aşağıdaki alıntılar verilmiştir:

“Devlet Bahçeli bunun en tipik örneğidir.”, (18.07.2020 ~ 02.08.2020, alevto).

“Türkiye’de son yıllarda MHP-AKP ittifakı tarafından temsil edildiği iddia edilen, sözde vatansever, özde köylülük, Arapçılık ve gericilik üzerine oturtulmuş, bu memleketi yormak, tüketmek ve bağışıklığını yok etmek üzerine çalışmalar yapanların benimsediği ideoloji”, (07.02.2019, gitbasimdansenikucuksubiti).

“MHP ile bağdaştırılan kimlik”, (29.06.2015, ilkerden).

“MHP’nin yaptığı değildir. Milliyetçilik bir erdemdir. Herkeste bulunmaz. Hele hele kafatasçılık hiç değildir. Milletinle kökünle gurur duyarsın ama diğerleriyle muhatap bile olmam kafası milliyetçilik değildir.”, (22.06.2015, o ne lisa).

4.2. Milliyetçilik Eleştirileri ve Tartışmaları

Milliyetçilik başlığına yazılan alıntıların bir kısmı milliyetçi düşüncüyü eleştirmek için yazılmıştır. Buna karşın, özellikle Avrupa ülkelerinde milliyetçiliğin olumlu örnekleri olduğunu düşünen yazarlar bulunur. Ekşi Sözlük’te açılmış “Milliyetçilik” başlığında doğrudan milliyetçi anlayışı eleştirmenin yanında kimi zaman iktidar, kimi zaman milliyetçi partiler, kimi zaman kendini milliyetçi olarak tanımlayanlar; yazarlar tarafından milliyetçiliğin eleştirilmesine sebep olur.

“Milliyetçiliği tanımlamak istiyorsanız kuzey Avrupa’ya (Danimarka, İsveç, Finlandiya, Norveç), bakınız! Irkçılığı tanımlamak istiyorsanız orta Avrupa’ya (Almanya, Fransa, Belçika), bakınız!”, (01.10.2018 11:20 kukulak).

“Almanya, İtalya gibi devletleri ufak prenslik ve şehir devletlerinden büyük ve güçlü ulus devletlere çevirip, Osmanlı gibi çok uluslu büyük imparatorlukları ulus devletlere parçalamıştır.”, (28.07.2016, icime tupac kacti).

“Eleştirilmezdik zırhı sayesinde, Türkiye’de bürünebileceği en kolay siyasi kimlik ve en risksiz politik konumdur.”, (26.11.2019, serqoo).

“Milliyetçilik, devletin halkı kandırma yöntemidir...”, (30.01.2021, myzorrrr).

“Türkiye’de hiçbir şekilde "doğru" ve "tam" uygulanamayan görüş. Sebebi, insanların "kafa yapısı. Milliyetçilik; bir toplumun kültür, tarih, gelenek, görenek, ekonomi, toprak bütünlüğü ve sınırları konusunda "millileşmeyi" kapsar. Türk tarihi, Osmanlı ve Selçukludan da eski ve büyük. Diğer beylikler, hun imparatorluğu da devreye girmeli”, (21.03.2021, s2mdem2).

“Türkiye’de alabildiğine yanlış anlaşılan ve uygulanan ideolojidir. Ulus devlet olgusunun hâlâ bu kadar güçlü bir şekilde var olduğu mevcut zamanda bu ideolojinin çağ dışı olduğunu iddia edenler de en az milliyetçiliği yanlış anlayan kitle kadar sığdır.”, (04.03.2021, twiksingercekmucidi).

“Türkiye’de yerleşik Arap emperyalizminin etkisinde, kendi dilini konuşup yazamayan, kendi dilinde tanrısına dua edemeyen, töresini, adetini unutmuş vahabilerin elinde anlamını yitirmiş sözcük.”, (20.05.2020, theresnothingheretorunfrom).

“Yıl olmuş 2016 neredeyse 2017 olacak hala savunulacak bir tarafı olduğu düşünülen dünyada dinlerden sonra en çok ölüm sebebi olan saçma sapan ideoloji. Atatürk milliyetçiliği, yok Türk milliyetçiliği, yok Kürt milliyetçiliği, yok Amerikan milliyetçiliği. Lan altı üstü inşafı kategorize eden ve bazı özelliklerinden dolayı bazılarının sevmemizi emreden sıçmık”, (11.11.2016, bezdarniy).

Bazı sözlük kullanıcıları milliyetçiliği “gerici bir ideoloji” olarak tanımlar; bazıları “cahil insan ideolojisi” olarak milliyetçilikten bahseder:

“Birbirimizi kandırmayalım milliyetçilik köküne kadar gerici bir ideolojidir milliyetçiliğin ılımlısında aşırısında gericiliktir ılımlı milliyetçilik bir nevi utangan milliyetçiliktir”, (23.08.2021, leninwasright).

“Aynen muhafazakarlık gibi, ilerlemeyi öldüren, gerici bir ideoloji.”, (24.07.2015, kerevizyon).

“Cahili kandırmak ve gazlamak için kullanılan en büyük en etkili silah.”, (09.04.2021, hızlı ve ofkeli tosbağa).

“Cahil ve fakir insanın tutunacak birkaç dalından birisidir milliyetçilik, ülke ve ulus fanatizmidir diyebiliriz. O, ülkesi için canını verecek bir neferdir çünkü ülkesinden başka çok az şeyi vardır o kişinin. Eğer insanlara başka kavramlarla bağ kurma şansı verirsiniz. Yani iyi bir refah düzeyi verirsiniz, milliyetçilik önemini kaybeder.”, (08.01.2021, bos gezenin bos ustası).

“Kitleleri kontrol etmek için ya da toplumu ortak bir idealde toplamak için kullanılan çağ dışı araçlardan bir tanesidir.Bu gudubetin diğer bir kolu da dindir.”, (14.06.2021, danhowell).

Bazı sözlük yazarları doğrudan ya da dolaylı olarak milliyetçiliği her şekle girebilen, içi boş bir ideoloji olarak değerlendirerek müphemliğine vurgu yapar.

“İçi boş olan ideolojimiz, içi boş olan bir şey, koşulların gerektirdiği her şeyle doldurulabilir. Söylem koalisyonu olduğu gibi liberalizm, muhafazakarlık ya da sosyalizm ile eklenmekte zorluk çekmez.”, (24.05.2019, alidesiderodaki esas kız).

“Milliyetçilik içi boş bir ideolojidir, içi boş olan bir şey, koşulların gerektirdiği her şeyle doldurulabilir.”, (30.07.2015, dengesiz bir insan).

Milliyetçilik başlığına yazılan alıntıların bir kısmında, (30 alıntıdan fazla), milliyetçilik hakkında olumsuz tanımlar yazılmıştır. Burada en çok tekrar eden fikir “dünyaya ve insanlığa

zararlı” bulunmasıdır. Sık tekrarlanan görüşlerden biri “Milliyetçiliğin “bir hastalık” olduğudur. Milliyetçiliğin sözlükte hastalık olarak tanımlanmasına karşı çıkan yazarlardan biri, eşcinselliğin hastalık olarak değerlendirilmesindeki ayrımcılık ile benzetir ve böylece milliyetçilik aşağılamanın yanlış olduğunu belirtir.

“Milliyetçilik evrensel bir hastalıktır. Milliyetçilik, "basit bir kitle" olan kitleyi teselli etme ve ona Narcissus'un aynasını sunma sanatıdır albert caraco bkz: fakirlerin zenginlerden daha milliyetçi olması”, (19.10.2017- 15.12.2017, eksantrik forvet).

“Beyin yoksunluğundan kaynaklanan bir hastalık”, (27.06.2017, haybeye yasayan genç).

“Tedavülden kalkalı çok olan bir çeşit hastalık. İlk hortladığı yıl: 1789 (bkz: fransız ihtilali) 17.01.2016, kilikyada bir dublinli).

“Açık seçik hastalıktır. Onun hastalık olduğunu milliyetçiyim diyenlerden anlayabilirsiniz”, (21.07.2015, cyber rider).

“Hakkında uzun uzadıya yazmanın sizi haklı çıkarmayacağı konu. hatta konu demeyeyim bir içgüdü. Aslında olay çok basit. Evrimden beri gelen aynı aileden, çevreden olanı koruma dürtüsü. Birilerinin size dik dik baktığında kendinizi rahatsız hissetmeniz gibi. Milliyetçilik ve vatan, toprak kavramı olmayan kişiler doğal seleksiyona yenik düşüp ileride kalmayacakla duyguya hastalık diyenin de, eşcinselliğe hastalık diyenle arasında en ufak fark yoktur. Tam tersi de geçerlidir tabi”, (27.04.2015, istesem yaparım).

İncelenen yıllarda milliyetçilik 9 alıntıda “ırkçılıktan”, 2 alıntıda “faşizmden” farklı değerlendirilir. “Rk” kavramını geçerli bir kategori kabul eden yazar alıntıları bulunmasına karşılık, milliyetçilik 8 alıntıda; “faşizm”, 7 alıntıda “ırkçılık” olarak tanımlanmıştır.

“Milliyetçiliğin faşizm ve ırkçılık olarak gösterilme çabaları, yayılmacı ve emperyalist bir ideoloji ve hatta modern bir din olan sosyalizm ile ortaya çıkmıştır”, (13.06.2021, alles im wasser tiefer).

“Milliyetçiliği ırkçılıkla ya da faşizmle tanımlamak çok uç örnekler. Dozu ayarlandığı zaman bence çok çok yararlı bir düşünce akımı”, (22.05.2021, gelmeyenholandalıyibekleyen).

“(bkz: faşizm) (bkz: cehalet) tanım: insanın dinler ile birlikte başındaki en büyük belalarından biri olan akım.”, (02.12.2020, haisheng).

“Rkçılıktır. Gerçek milliyetçiler bunun farkında zaten, lafı dönüp dolaştırıp bu mefhumu şirînleştirmeye çalışanlar ise neyi savunduğundan bihaberdir milliyetçilik kelimesi uzun süredir batıda ırkçılıktan düşük bir konumda değil. Onun yerine vatanperverlik kelimesini kullanırlar en fazla. Trump gibi bir Trump bile kuracağı partinin adı ‘patriot party’. Ne demek istediğimi buradan anlayabilirsiniz.”, (12.03.2021, sofrı bezi deseni)

“Türkiye’de ırkçılıkla karıştırılır. Yaşadığın ülkenin milliyetçisi olmak zorundasın. Sadece kendin için değil yaşadığın ülkeyi geliştirmek için de çalışırsın. Ülke ne kadar gelişirse sen de o kadar refah içinde yaşarsın.”, (25.03.2021, i want to believe).

“İnsanoğlunun en ilkel, en çağdışı, en mantıksız ideolojisi olan kavmiyetçilik/ırkçılık/faşizm olgusunun kapsüllenmiş, cilalanmış hali. Kafatası ölçüp bu ırkçılık değildir demek de ayrı bir ironi.”, (12.07.2021, imfa).

“Ulus devlet ile yönetilen ülkelerde genelde ırk üstünlüğüyle sonuçlanan fikir.”, (20.11.2018, mitralioz).

Milliyetçilik başlığına yazılan alıntılardan bazıları şiddetle ilişkilendirerek milliyetçilik tanımları yazmıştır. Bir kısım yazara göre şiddet, milliyetçiliğe içkinen bazı yazarlar milliyetçilik ve şiddet ilişkisini reddeder.

“Tek refleksi şiddet olan ve temelini kişinin şans eseri doğduğu coğrafyayı güzelleme üzerine kuran bir ideoloji.”, (02.03.2020, yinemifasulya).

“Bir sömürü ve ikbal elde etme aparatı”, (13.08.2020, ah minel aski ve halatihi).

“Anahtar kelimesi şiddet olan, saçma sapan bir görüş.”, (23.08.2015, je suis gainsbourg).

“Her şeyden öte milliyetçilik, şiddetten uzak, fikirsel bir harekettir. Buna tezat oluşturan tipler kapitalden bir haber Starbucks solcularından farksız, İlber Ortaylı’nın deyimi ile "kasaba milliyetçiliği" yapan, iki kitap okumamış veyahut okuduğunu anlamamış tiplerdir. Ulus(millet) kavramı bir bilinçtir, Afrika toplumlarının en büyük problemi ise kabile oluşumundan sıyrılıp bu bilince sahip olmamalarıdır.”, (22.06.2015, c for aylak adam).

Milliyetçilik ve vatanseverlik kavramlarının farklı olduğuna dair görüşler sık gündeme gelmiş fikirlerdendir.

“Vatanseverlikle milliyetçiliği karıştırmamak gerek milliyetçilikse iktidar arzusundan ayrı tutulamaz. Her milliyetçinin değişmez amacı, kendisine değil ama bireyselliğini içine gömmeyi seçtiği ulusa ya da herhangi başka bir birime daha fazla güç ve prestij kazandırmaktır kullandığım genişletilmiş anlamıyla milliyetçilik sözcüğü komünizm, siyasal Katoliklik, Siyonizm, antisemitizm, troçkistlik ve pasifizm gibi hareketleri ve eğilimleri de içine alır...” (18.02.2021, turbolova)

“Çok sık olarak vatanseverlikle ya da antiemperyalizmle karıştırılan kavram.”, (15.06.2020, avdil).

“Aşırıya kaçıldığında insanlık dışı sonuçları olabilen bir görüştür. Yabancıların deyimiyle "patriotism " ya da dilimizdeki karşılığıyla vatanseverliktir makul olanı.”, (22.12.2019, csharpmajor).

Sözlükteki Milliyetçilik başlığında dönem dönem “Kürt sorunu” ve “Kürt milliyetçiliği” hakkında görüşleri içeren alıntılar yazılmıştır.

“Ülkemizde en önemli eksenini Kürt sorunu oluşturur bunları konuşmamamızın en büyük engeli ise milliyetçiliktir.”, (03.03.2017, gravisky).

“Yaptıkları etnik Kürt milliyetçiliğine değinme gereği bile duymuyorum, çünkü o yapılan milliyetçilik değil, fobik TC halkların kardeşliği lügati...”

“Türkiye’de Türk veya Kürt milliyetçisi olmanın bir numaralı şartı: ağız bozacaksın. Homofobik ve cinsiyetçi olacak tabi küfürlerin. Trüksen Kürtlere -bilhassa- ibne diyeceksin. Küretsen Türklere orospu evlatları diyeceksin. Çünkü milliyetçilik bunu gerektirir. Din afyonsa milliyetçilik bonzai: doğal bile değil sentetik.”

“Ülkemizde milliyetçilik ırkçılık olarak bilirindir, uygulanır. En popülerleri Türk milliyetçiliği ve Kürt milliyetçiliğidir.”

İkinci bölümde değinildiği üzere milliyetçilik iyi ve kötü olarak zıt ikili değerlendirmelere açık bir ideolojidir. Türkiye özelinde yazan kullanıcıların tekrarlayan fikirlerden biri “iyi” kabul edilecek bir milliyetçiliğin seküler olması gerektiğidir.

“Sekülerizm ile beslenmediği sürece anlamsızdır. Kim ne derse desin eğer milli bir dine sahip değilseniz, onu milliyetçilik ile sentez yapmaya çalıştığınızda ortaya garabet çıkar.”, (18.07.2020, anne ben manyak oldum).

“Milliyetçilik seküler, dünyevidir. Ve dini ayrımcılığa, mezhep kavgalarına karşı doğduğu için bir zamanlar ilerilik iddi evrilmez veyahut ehlileşemezse artan bir ırkçılık-ayrımcılık olarak kendini gösterir. Hele bir de muhafazakarlık, dinsel fanatizmle birleşirse o artık aydınlanmanın, huzurun önündeki yegâne engel, başlı başına bir sorundur.”, (18.09.2018, violatorclown).

“Milliyetçilik” başlığında tartışma konularından biri Türkiye’de yaşayan sığınmacı, göçmen ve mülteci Suriyelilerdir.

“Türkiye’de Türklere yasak ama Kürtlere, Ermenilere, Çerkeslere, Araplara, Lazlara, Arnavutlara, Zazalara ve hatta Suriyeli sığınmacılara bile serbest olandır. (bkz: #120565947)” (04.07.2021, alles im wasser tiefer).

“Milliyetçilik, bir ülke içinde yaşayan her vatandaşı birbirinin dengi sayan, ve öncelikle o bireylerin hakkını gözetken bir ideolojidir. ülkede gerçekten milliyetçilik olsa, 3.5 milyon Suriyeli’yi beslemek zorunda kalmazdık” (28.02.2020, bonecrusher).

“Her ne olursa olsun taviz verilmemesi gereken ilkelerimizden biridir aslında. Fakat Suriyelilerin yanında biz kendi ülkemizde mülteci gibi hissediyoruz”, (31.03.2018, korbolko).

4.3. Milliyetçilik ve Kapitalizm

Ekşi Sözlük yazarları ulusal ve küresel iktisadi düzenle ilişkilendirerek milliyetçiliğe dair kimi tanımlar yazmıştır. Bu alıntılar için yapılacak en belirgin saptama kapitalizmin devamlılığı ile milliyetçiliğin birbiriyle uyum içinde olduğudur.

“İnsanın öncelikle kendi ailesini korumaya çalışması, onların geleceğini düşünmesi ne kadar doğalsa, milliyetçilik de o kadar doğaldır. Tanım: en az kapitalizm kadar doğal ve geçerli bir olgudur.”, (02.07.2021, cokonemlidegilzaten).

“Dincilik ile birlikte artık bitmesi gereken, ama kapitalizm krize girdikçe tekrar tekrar hortlayan (daha doğrusu hortlatılan) saçmalık.”, (15.11.2019, kopekmamasiiyenkedi).

“17.yüzyıl Fransız ihtilali ile temellenip kabininde kapitalizmin en önemli dayanağı ve destekçisi olan ulus devlet modelini sıkı sıkıya savunan devletin varlığını her şeyin üstünde tutan faşist ideolojidir ayrıca ülkemizde de MHP’nin varlığını borçlu olduğu ideolojidir”, (22.06.2015, bebext).

“Devletlerin 40 yıl boyunca haftada en az 5 gün çalışmak zorunda bıraktırdığı vatandaşlarının kazançlarının en az %80’ine borçlanma, vergiler ve karşılıksız para basma yöntemleriyle el koymalarına rağmen halkın hiç ses çıkarmadan yaşamaya devam etmelerini sağlamak için ortaya çıkarılmış bir uyku ilacıdır.”, (09.12.2019 ~ 16.01.2020, hiburak).

Bazı yazarlar başlığın altında, sınıflı toplumlar bağlamında milliyetçiliği değerlendirmiş ve Marksist eleştiriler getirmiştir. Bunun dışında milliyetçiliğin ayrımcılığa yol açacak bir düşünce sistemi ortaya koyduğu da Ekşi Sözlük yazarlarının görüşleri arasındadır.

“Ayrıştırıcı ve mantık dışıdır. Araştırmacılıkla donanmış bir beyinse kendi ve kendi gibi olanları üstün görmeye, dolayısıyla geride kalanlar üzerinde tahakküm kurma hakkına sahip olduğunu sanmaya eğilimlidir.”, (27.01.2016, misery the pig).

“Marksist bir insan için sınıf çatışmasını perdeleyen olgudur”, (30.04.2021, gochebe).

“Milliyetçilik, kendisi de bizzat egemen sınıfa dahil olan ve egemen sınıfın çıkarlarını korumakla görevli siyasilerin yarattığı, (çünkü siyasilerin varlığını sağlayan, egemenlerin sahip olduğu artı değerdir) kutsal olduğuna inandırıldığın fakat sadece senin sınıf bilincini köreltmeye yönelik bir kavramdır.”, (30.06.2015, kumarhanelerkrali).

Bununla birlikte bazı yazarlar günümüzde küreselleşme ve milliyetçilik arasındaki gerilim olduğundan bahseder.

“Küreselleşen Dünya’ya meydan okumak resmen milliyetçilik. Milliyetçi düşünce bu zenginliğe zincir vurmaktan başka bir şey değildir. demiyorum ki hepimiz Amerikalı olalım, öyle yaşayalım. Gerekirse Amerikalılardan da Japonlardan da bir şeyler alalım verelim etkileşelim. Bırakın bu milliyetçi takıntıları ve mastürbasyonu. Kimseye -kendiniz dahil- en ufak bir faydası yok nitekim.”, (01.10.2018, bos gezenin bos ustası).

“Önümüzdeki yüz yıl içinde de vazgeçilemeyecek olan ideoloji. Küreselcilerle yapılan savaşı milliyetçiler kazanacak.”, (05.05.2020, punkrock1907).

“Küreselleşme, bir kısmın milliyetçiliğinin adı bile edilmeden onaylandığı bir kısmınsa milliyetinin adının bile edilmesine kötü bakan bir akımı dünyaya salan bir ideolojik araç oldu”, (13.09.2016, hgır).

“Bugünlerde, milliyetçiliğin karşıtı, dünya vatandaşlığı değil, küresel ekonomidir. Küresel ekonomini getirisi, başta üçüncü dünya ülkeleri olmak üzere, köle işçilik, fuhuş turizmi, (özellikle pedofiliklere yönelik) kültürel ve çevresel yıkımdır.”, (02.05.2015, dergul).

4.4. Duygularla Tariflenen Milliyetçilik

Ekşi Sözlük’te açılmış “Milliyetçilik” başlığında pek çok alıntı milliyetçiliği duygularla ilişkilendirmiş ve kimi zaman doğal bir duygu olarak tanımlamıştır. Bu bölümde milliyetçilik ve duygular arasında ilişki kuran yazar alıntıları daha yakından incelenecektir. “Milliyetçilik” başlığında sık dile getirilenlerden biri milliyetçiliğin “bir duygu meselesi” olmasıdır. Vatan tanımlanan yere sevgi, ülke güvenliğinden duyulan endişe ve geçmişten gurur duymak benzeri hislerde ortaklaşır. Bu hislerin doğuştan ve içgüdüsel olduğunu belirten yazarlar için milliyetçi olmak, söylem düzeyinde, kaçınılmazdır. Milliyetçi gurur, yazarlarca çeşitli fikirlerle değerlendirilir, fakat başlığa bu gurur nadiren eleştirir. Bu eleştirelde en sık rastlanılardan biri kişilerin milliyetlerinin doğuştanlığı vurgusudur. Övünmenin yersiz olduğu çünkü kişinin çalışarak başardığı bir şey olmadığı belirtilir. Ayrıca, “Çalışarak elde etme”nin kıymeti Ekşi Sözlük’ün incelenen tüm başlıklarında çeşitli bağlamlarda olumlu görülür, yüceltilir. Milliyetçiliğin duygusal boyutuna değinen yazarların bir kısmı da, milliyetçiliği “kolektif kibir” olarak tanımlar.

“bkz: kolektif kibir”, (23.01.2020, selamunaleykum)

“Teorisi hakkında hiçbir bilgisi olmayanların, eleştirdiği ideolojidir. Milliyetçilik denilen olgu aslında içgüdüsel ve bu yüzden sonuna kadar insani ve doğal bir düşünceyi yansıtır. Bu yüzden gerçektir ve herhangi bir yanılsama içermez. Milet’in oluşumunda etkili olan unsurlar vardır, bunları başlıca şu şekilde sıralayabiliriz; * ırk ve köken birliği * dil birliği * tarihi birlik * kültür birliği * ahlaki ve dini birlik ama gerçek şudur ki, milliyetçilik dün olduğu gibi bugün de çok güçlü bir şekilde ayakta durmaktadır ve hiçbir modern düşünce bunu yok etmeyi başaramayacaktır.”, (30.04.2015, temir).

“Dünya tarihinden bi+ haber olanların, "Fransız devrimiyken milliyetçili çıktı daha önce yoktu hep bunlar Amerika'nın oyunları" diyerek zırvaladığı insanın doğasında olan sosyal akımdan daha çok duygu. Millet kavramı var olduğundan beri sizin yok zannettiğiniz milliyetçilik kavramı hep oldu.”, (28.01.2015, zampananın olumu).

“En değersiz gurur, milli gururdur. Bu, onunla gurur duyandaki bireysel özelliklerin yoksunluğunu ele verir”, (02.05.2015, haroyin).

“Kendi seçmediği bir şey ile gurur duyan(!) insanların hissettiği tuhaf duygu.”, (28.03.2020, follow the beyaz rabbit).

“İrk ile gurur duymak akıl almaz bir acizlik örneğidir. Benim gözümde takım tutmaktan farkı yoktur. Hiç kimse dünyaya bedel olamaz vatan, uğrunda ölünecek bir şey değildir.”, (12.02.2019, doktorun tornavidası).

“İnsanın, parçası olmak için hiçbir emek harcamadığı, sadece doğarak mensubu olduğu bir ırkla gurur duyması ve bu bağlamda insanları ayırtması her daim ilginç gelmiştir.”, (03.02.2017, eindo).

Bireysel özelliği olmayanların kendilerini tatmin etmek için milliyetçi oldukları fikrine karşılık kimi yazarlar için Türk olmak kişinin seçemediği, doğuştan getirdiği bir özelliktir ve “seçemediğinin gururu olmaz” fikrini ileri sürer. 2 yazara göre, cinsiyet ve milliyet seçilemez. Milliyet; biyolojik gerçeklik kabul edilerek ırkçı değerlendirmelere yaklaşmaktadır. Kimileri için, çaba gösterilmeden elde edilmiş olması itibarıyla gurur duyulmaması gereken bir olgudur. Milliyet olgusu, kişilerin devletlere vatandaşlık yoluyla bağlanmasını kolaylaştıran bir ortaklık belirtici olduğunu düşünürse, toplumsal süreçlerin içinde söylem yoluyla şekillendirir. Ekşi Sözlük'te yapılan milliyetçilik tariflerinin çeşitliliği ve iddiaları, milliyetçiliğe getirilen kuramsal eleştirilerde de öne çıkan müphemlik sorununu doğrular. Bu durum, milliyetçiliğin söylem üzerinden belirlenen, dolayısıyla pratikten çok söylemde karşılığını bulan yapısıyla alakalıdır.

5. Ekşi Sözlük'te “Askerlik” Başlığı

2015-2021 yılları arasında Ekşi Sözlük'e açılmış “Askerlik” başlığında 597 alıntı bulunur. Bu alıntıların önemli bir kısmını askerlik anıları oluşturur. Bu anılar çoğunlukla askerlik yapılan yer, gidilen görev ve şafak sayılarıyla birlikte paylaşılır. Yazarlar kimi zaman askerdeyken başlığa içlerini döker, yaşadıkları olaylardan ve duygularından bahseder. Kalan gün sayısı (şafak), gidilecek tarih, terhis haberi, gidilen yer, dönem, birlik ve görevini paylaşmak Ekşi Sözlük'te askerlik başlığının askerlik ritüelleri olarak değerlendirebilir.

Erkeklerle zorunlu görev olmasından dolayı askerlik hakkında yazılan alıntıların önemli bir kısmı erkeklikle ilişkilendirerek askerliği açıklar. Bununla birlikte erkekliklerin inşasında askerlik hizmeti; içinde/sonrasında özneleri kısıtlı bir anlam dağarcığı içinde düşünmeye zorlayabilecek normlara sahip anlayış ve uygulamalarla toplumsal farkları belirginleştiren, söylem düzeyinde ise erkekleri yakınlaştıran rutinelere sahiptir. Askerlik görevinde, zorlanmayan erkeklerden olabilmek önemlidir. Belki de bu durumun karşılığı olarak, zorluklarına uzun uzun yer verilen, kimi zaman eleştirilen zorunlu askerlik görevi tamamlandıktan sonra söylem düzeyinde nostaljik bir bağ kurulur. Askerliğini bitirmiş olmak gurur duyulan bir başarı olarak bazı erkeklerin yaşamında yerini alır. Bunun yanında pek çok erkek için askerlik görevini tamamlamak yetişkin erkek olma yolunda önemli bir engelin ortadan kalkması anlamına gelir. Askerlik görevinin işaret edilen öznesi erkeklerdir. Bu durum Ekşi Sözlük'te açılmış “Askerlik” başlığa yazılan alıntılarda da kendini gösterir. Türkiye’de askerlik “Türk ve erkek” olan vatandaşların zorunlu sorumluluğudur. Bu haliyle erkeklerin hayatında önemli bir yerdedir. Ekşi Sözlük yazarları tarafından askerlik görevi hem kaygılandıkları bir engel hem hayatı öğrenmelerini sağladığı iddia edilen tecrübeler bütünü olarak değerlendirilir.

“Yaklaşık 1 yıl öncesine kadar gitmemek için takla attığım, şu an ise gitmek için ömrümden 3 sene vereceğim her erkek Türk vatandaşına doğduğu anda verilen yükümlülük (6ay)”, (16.02.2020, berkhasanozkul).

“Erkeklerin günümüzde vatana hizmet için değil, rütbeliye kölelik etmek için yapmak zorunda olduğu görevdir askerlik. 4 ay önce bitirdiğim görev”, (05.05.2019, salazar).

“Hayatta, bir erkeğin bir oda içerisinde en çok erkekle beraber uyuma ihtimali bulunan ilk ve son yerdir.”, (22.10.2018, architecture of aggression).

“Askerliğin öncesi sonrası aynıdır... öncesinde ergendin! sonrasında erkek! oldun. Askerlikte sızlanmamak adamlıkla alakalıdır”, (08.07.2017, retaman).

“Kazandırdığı sorumluluk duygusuyla, çocukluk arkadaşı kadar sadık ve temiz arkadaşlık ve dostluklarla bir ömür sürebilen, erkeklerin başına gelen, sünnet, evlenme, baba olma, dede olma gibi önemli km taşlarından biri”, (10.03.2018, beterbocex).

“Neden adam veya erkek olabilmek için askere gitmemiz gerekiyor askerlik, herkesin aynı şekilde yapmak zorunda olduğu bir kavramdan çıkarılıp, her bireyin kendine mesleki anlamda deneyim katacağı bir organizasyon olmalıdır”, (18.04.2018, yaprak var yen mi).

“Enteresan bir şeydir. Yer yer absürt komedi film senaryolarına taş çıkartacak olaylara gebe. Türkiye Cumhuriyeti devletin bekası ve onun erkek vatandaşlarının gelişimi için zorunlu askerlik ne kadar gereklidir sabahlara kadar tartışabilirsiniz, lakin orduda sivil hayatta hiçbir şey olamadığı için asker olan o kadar çok subay var ki, askerlik hizmetini rezil rüsva eden de bunlardır işte. Eğer herkes ille de askerlik yapmak zorundaysa, en azından ordunun askerinden alacağı verimi maksimize etmek için daha iyi yapılanması gerekir. Bu sadece birey

için değil ordunun yaptığı maddi harcamanın da boşa gitmemesi için önemli”, (24.05.2017, osekilnesekil).

“Eşitlikçi kadınların pek ses çıkartmadığı sadece erkeklere zorunlu bir hizmet türü. Açın bacılarımın önünü de ordumuz şenlensin.”, (26.08.2016, bitterwater).

“Devletin, yaşayan erkeklerine tutturduğu oruç.”, (18.10.2015, etettir).

“Okul bitti, işi bulduk ama bu seferde bedelliği tutturamadık. Ben de haliyle yapıp kurtulma kararı aldım velhasıl yukarıda arkadaşın da dediği gibi erkekliğin nötrlüğü bu askerlik. Biz de stajı tamamlayacağız bir şekilde. Gönül bedelini verip naylon staj yapmak isterdi ama kısmet değilmiş.”, (03.10.2015, kumlupara).

“Philip k Dik’i bile kışkırtacak bir alternatif evren. (Bkz: psödo realite) şüphesiz bunun gibi onur kırıcı pek çok olay daha geçti başımızdan. Askerlikle ilgili en yaygın savunulan argüman, savaş zamanında komutanına sorgusuz itaat etmen gerektiğidir. Ama savaşların çıkmasında egoları dağlar kadar olan komutanların payı malum. Ya da kimse görevini kötüye kullananları sorgulamak istemiyor. İnsanların köle gibi kullanıldığını...hali hazırda Türk erkeklerinin karakterine ağır darbe indiren bir süreç askerlik. Adama çelik gibi bir görüş kazandırabiliyor insanların nasıl piçleşebileceği hakkında. (Bkz: bu da böyle bir anımdır”, (16.08.2015, kesyapistirmi kelanj).

“Erkeklerin önündeki en büyük engellerden biridir.”, (24.07.2015, m95 degman).

Erkek bir mekân olarak kışla, erkekler için erkekliklerinin süregelen inşası bakımından askerlik hizmeti, hem bir ferdi olduğu erkeklikler içinde hem de erkeklikler arasında kendi konumunu anlamlandırması noktasında önemli görülebilir. En az 9 yazar erkeklerin önündeki bir engel olarak gördüğü askerlikten bahseder. Bu “engel” aynı zamanda kimi yazarlar için bir dönüm noktasını ifade eder. “Ergenlikten erkekliğe geçiş”, “Erkeklerin başına gelen kilometre taşlarından”, olarak tanımlanan askerlik, “sünnet, askerlik, babalık, dedelik” olarak sıralanan yaşam çizgisinin basamaklarından biri olarak görülür. Askerliğin zorunlu bir vatandaşlık görevi olması itibarıyla bu göreve bağlanan anlamlar, temsil ettikleri ve sunduğu kavrayış biçimi erkeklik ve milliyetçilik inşalarında kendini gösterir.

5.1. Askerlik Hizmetinin Çağrışımları

Her erkek vatandaş için zorunlu kulanmış bir görev olmasından Ekşi Sözlük yazarları sık sık şikayet eder. Kapatılma sıkıntısı yaşadıklarından bahseden yazarlar, bu bağlamda askerliği “mahpusluk”, “esaret”, “çaresizlik”, “sıkıntı” gibi kavramlarla açıklar. Erkeklik stajı olarak görülen askerlik,

“İnsanı çok zor sınavdan geçiren zorunlu hizmet”, (26.05.2018 16:59 salazar).

“Türkiye özelinde değil de dünya çapında kaldırılması gerektiğini düşündüğüm zorunlu hizmet modeli.” (15.02.2020, tatsiz bi herifim ben).

“Ne kadar rahat olursanız olun içinde o esaret sıkıntısını hissedeceğiniz durum.”, (03.05.2019, hepsialinmisneseceyim).

“Selam durmak, silah tutmak, emir almak, yatak toplamak, sıraya girmek vs tarzı şeyler öğreniyorsunuz ilk 1-2 ay. daha sonra belli bazı basit görevleriniz oluyor ve onları tekrarlayıp duruyorsunuz askerliğiniz bitene kadar. ayrıca yurudumun dört köşesinden de insanlarla da tanışma fırsatı buluyorsunuz. ilk bir ay " aslında çokta sıkıcı değilmiş desende daha sonraları ömründen ömür gittiğini anlıyorsun”, (23.09.2015, loplooser).

“Silah, barut kokusu ve gece üçlemesiyle müthiş hatıralar barındıran bir kelime.”, (01.09.2016, lonelym2005).

“Bir ömre bedel tecrübeler bütünü.”, (23.12.2017, elisdur).

“Okul bitti, işi bulduk ama bu seferde bedelliği tutturamadık. Ben de haliyle yapıp kurtulma kararı aldım velhasıl yukarıda arkadaşın da dediği gibi erkekliğin nötrlüğü bu askerlik. Bi+ de stajı tamamlayacağız bir şekilde. Gönül bedelini verip naylon staj yapmak isterdi ama kısmet değilmiş.”, (03.10.2015, kumlupara).

“Askerlik sadece zeki ve vatansever insanların yapması gereken ve zanaat gerektiren bir meslektir. İsteğe bağlı olmalıdır”, (21.01.2020, sonsuzluk gecesi).

“Savaş provası”;

“Askerlik her bir noktasında mantık barındıran bir yerdir. Herhangi bir x kışlasında icra edilen askerlik esasında bir savaş provasıdır.”, (15.11.2017, genjuure).

“İtaat”;

“Zaten o itaat size askerliği öğretiyor sorgusuz itaattir askerlik”, (20.05.2019, proyorummm).

Hayatın bir tür provası olarak askerliği görmek çeşitli biçimlerde vurgulanır. Türkiye’nin her yerinden askerlik görevi için gelen kişiler arasındaki sosyal ve ekonomik farklar ve farkların derinliği, askerliği hayatın bir provası olarak görmelerine yardımcı olur. Askerlik hayatı öğreten ve erkekler için zorunlu bir dönüm noktası olarak değerlendirilir. Askerlik deneyimi kimi zaman olağanüstü zorluklarıyla anlatılırken kimi zaman gerekli görülür, tartışmaya kapalıdır. Hem keyifle ve özlemle anılır hem travmatik yaşantılardan bahsedilir. Yazarlardan bazıları için belki de barındırdığı çelişkiler itibarıyla; anlatılmaz yaşanır.

“Asker’de olduğum zaman ne kadar yıkansam da kendimi hep kirli hissettim. Yıkanarak geçmeyecek bir pislik üzerime sinmişti adeta”, (18.03.2018 13:50 hkhk).

“Anlatılmaz yaşanır derler ya bu söz bildiğin askerlik için söylenmiş”, (17.01.2016, subatomic).

Askerlik kavramını vatani görev ya da vatan borcu olarak tanımlamak en az 21 alıntıda bulunur. Bir kısım sözlük yazarı için içselleştirilmiş bir vatan borcu anlayışı hakimken bu kullanımı içeren alıntıların bir kısmı ironi yapmak amacıyla bu kavramları kullanmıştır. Çelişkili duygular, toplumsal ekonomik farklılıklar ve güçlükler, eşitsizlik, bedelli ve benzeri uygulamalar üzerinden çeşitli eleştiriler getirilir. Bir konuya vurgu yapmanın yöntemlerinden biri olarak vatani görev/vatan borcu kavramsallaştırmaları öne çıkar:

“Yarın benim de başlayacağım vatani görev. (6ay)”, (18.06.2021, rusensenkal).

“Dün rüyamda gördüğüm vatani görev.”, (01.06.2021, nate archibald).

“İskenderun’da 18 gün, Haliç’te 5,5 ay olarak yerine getirdiğim vatani görev 'Ne çürük ne bedelli vatan borcu ödendi. Her kızın sevdiği asker olabilir ama her ananın doğurduğu bahriyeli olamaz.' gibi sözler haddinden fazlaydı.”, (20.02.2021 ~ 23.04.2021).

“Süresi, erkek kişinin eğitim durumuna göre değişiklik gösteren vatani görevdir.”, (05.03.2015, got solucani).

“Torpiliniz yoksa şayet özel sektörde iş bulabilmek için mutlaka tamamlamanız gereken vatani görev”, (02.01.2017, hayalleriolanadam).

5.2. Askerlikte Hijyen, Sağlık ve Kovid-19 Pandemisi

Askerlik deneyimlerinden hareketle hijyen ve sağlık konusunda yetersiz koşullar en az 15 alıntıda ifade edilir. Bunun yanında sağlık bağlamı yalnız bedensel sağlık olarak düşünülmemelidir. Psikolojik sağlık askerlik deneyimi ile sözlükte sıkça değerlendirilen bir konudur. Başlıkta öne çıkan ve ilerleyen kısımlarda değinilecek konulardan biri de askerlik hizmetinin sözlük yazarları tarafından ifade edilen psikolojik sonuçlarıdır.

Alıntıların bir kısmı remli olarak bahsedilenler; askere alım öncesi yapılan muayene kararıyla Rehabilitasyon Danışma Merkezi raporu alan kişilerdir. Rdm’liler olarak bahsedilen kişilere dair çoğunlukla olumsuz görüşler ve anılardan bahsedilir.

“Askerlik tuvalete girdiğinde acaba bu koku benden mi yoksa tuvaletten mi geliyor diye sizi şüpheye düşüren yerdir.”, (17.01.2017, polotshirtgiymeyenmuhendis).

“Pislik ve kirin insanın ölmesine sebep olamayacağını anladığım yer.”, (06.08.2015, birincimuhafiz).

“Hayatta paçandan aşağı cıvık dışkın akarken, botumda kahverengi toprak lekesi gibi birey var kızmasınlar şimdi diyerek, kendi ellerinle, kendi kıyafetindeki, kendi pisliğini temizlediğin nadir anlar vardır ve bunu master cartla alamazsın. İşte bu yüzden askerlik yapılmalıdır.”, (30.01.2017, bana faydası olmayan kilisenin papazı).

“İstese pekeke herkesi öldürürdü" diyen Türkiye Cumhuriyeti devletinde öğretmenlik yapan insanla nöbet tutmak zorunda olduğunuz mekan yarısı rdm olan ve silah verilmeyen bir bölükte havalimanı koruduğunuz ortam.”, (16.12.2019, anana akana).

Kovid-19 Pandemi dönemi ulusal ve uluslararası ölçüde olağanüstü önlem ve uygulamaların yaşandığı bir sağlık krizi olarak değerlendirilebilir. Sözlükte pandemi döneminde yazılan alıntılar dönemin kışlalarda oldukça zor geçtiğinden bahseder.

“Şu an pandemi yüzünden yapmak isteyip de yapamadığımız şeyler olduğu için genel bir sıkıntı hissimiz var ya hani, işte onu 200’le çarpın. Askerlik öyle bir şey.”, (12.12.2020, sergezer).

“Burada herkes hasta oluyor, ben aşı olana kadar direndim aşı ilk günlerde vücut direncini düşürdüğü için bu kadar olumsuz koşulda hastalanmamak çok zor. 1-2 gün halsizlik ve bitene kadar boğaz ağrısı burun akıntısı gibi olaylar devam etti/ediyor. Acemilikten sonra zoru bitti diye düşünürken tam tersi olması ve askerliğin tahribat yaratması sorunsalını yaşıyorum”, (08.04.2019 ~ 27.04.2019, alicek).

5.3. Askerlik ve Zaman

Askerlik en az 25 alıntıda zaman mefhumuyla birlikte değerlendirilir. Askerlikte zaman pek çok yazar tarafından aktarıldığı üzere yavaşladığı/durduğu yönünde algılanır. Bu konuda yakın zamanda çalışan Şahin (2020), askerlikte zamanın yavaşlamasını ortak bir deneyim olarak ortaya koyar.

Sosyal zaman olarak ifade edilen; zamanın etkileşimde bulunduğu sosyal durumlara göre deneyimi farklılaştıran algısal göreceliğidir. Bu noktada ilk günler askeriye'nin zamanına uyum sağlamak anlamında kaotiktir. Zamanın yavaşlaması, şafak atmaması gibi atıflarla bahsedilen zamana dair yaşanan ortak bir deneyim olarak araştırmada karşısına çıkmıştır (Şahin, 2020:465-466). Şahin (2020)’nin askerlikte zaman algısı konusunda ortaya koydukları bu çalışmada Ekşi Sözlük kullanıcılarının askerlik hakkında aktardıklarıyla uyumludur.

Geçmeyen ve hatta duran bir zaman tarifleyen ve birbirine çok benzeyen günlerden bahseden bu alıntılar, askerliğin zorlu bir deneyim olduğunu açıkça ortaya koyar.

“İçindeyken hiç bitmeyecekmiş gibi gelir.”, (05.08.2018, matematiksel notasyon).

“26 sene nasıl geçti roman gibi, 6 ay zaman durdu”, (31.08.2021, hsyncm).

“Kitap, dizi, film, şarkı hiçbir şey sarmıyor, zaman geçmiyor. Burada geçen her 1 saat dünyada 7 yıla eşit gibi.”, (27.10.2020, berkhasanozkul).

“1 günü 5 yaşamak. genel ve özel görelilik teorilerini yaşamak. zaman-mekan kavramı hakkında yeni fikirler üretmek”, (13.05.2019, hepsialinmisneseceyim).

“Zamanın değerini sabretmeyi aslında ne kadar özgürmüşüz de farkında değilmişiz duygusunun önemine vardığın yerdir kendileri”, (23.10.2018, beynelminel 06).

“Askere gitmeyenlerin bilmediği ya da gitmeyene kadar tam idrak edemeyeceği şey zaman yavaşlamasıdır”, (23.07.2018, knox carson).

“365 kd olarak kiliste bir köy karakolunda jandarma er olarak tamamladığım hede. zaman sivilde çılgınlar gibi akıp geçerken askeriyede ağır çekim geçiyor resmen, olmayacak, bitmeyecek gibi geliyor ama eninde sonunda bitiyor, korkmayın. insanın hayat görüşünü değiştirip sabır ve tahammül konusunda başka birisi yapıyor askerlik”, (13.11.2017 23:22 sucukta ender gitarda fender).

“Sxxxbilirler ama zamanı durduramazlar’ vecizini gündelik hayata kazandıran zorunlu yurdum süreçlerinden yalnızca biri”, (27.06.2016, herhangi birseyin).

5.4. Zorlu Bir Yaşantı Olarak Askerlik

Sözlük yazarları askerden döndükten sonra bir süre devam eden “askere gideceğini sanma” durumlarından bahseder. Bu yaşanan deneyimin ağırlığına dair bir işaret olabilir. Bir süre devam eden ya da kimi zaman yıllarca süren askerlik etkisi ve rüyaları anlatısı bu bağlamda düşünülebilir.

“Tezkere alışımin üzerinden 16 sene geçmiş olduğu halde halen rüyalarım giren hede.”, (09.09.2021, jet ali)

“Ben askerliğimi yaptım rüyası 10-15 yıl görülür.”, (01.06.2021, yalanin batsin).

“Üzerinden 10 sene geçti. Aklıma 10 saniyesi gelse tahammül edemiyorum”, (13.10.2020, damirk).

“Onurlu bir şekilde, sevinerek, eğlenerek gidip; ezilmiş, rencide edilmiş bir şekilde çıkacağınız yer. Bkz: kışla”, (12.12.2017, otodidakt adam).

“Askerliği kötölemenin sanırım cezası var. Görüşlerimi paylaşamıyorum.”, (04.05.2021, venzmer).

“İçerden bildiriyorum; Türkiye bitik bir ülke beyler. Devlet vatandaşlarını eğitmekle görevlidir. Varoluş amaçlarından biridir ve uzun vadede sorunlarının çözümüdür. Kısa dönem

er olarak askerlikle ilgili söyleyeceğim tek söz; tek gayem akıl sağlığımı korumuş bir vaziyette teskeremi almak.”, (30.01.2017, ağır sanayi).

“İnsan hayatında ani psikoloji değişiklikleri yaşatan bir süreç”, (23.07.2017, bitch please).

“Geçip gitmiş olmasına mı sevinsem yoksa hayatımın beş buçuk ayının askerde geçmiş olmasına mı yansam bilemediğim 'vatan hizmeti (!)' nasıl bi' psikoloji bıraktıysa üzerimde, hala askerliği devam eden uzun dönem arkadaşları aramak gelmiyor içimden. Sanki askerde olan arkadaşları aradığımda o ortama bir şekilde yeniden girmiş olacağım gibi mi algılıyor bilinçaltım nedir, arayamıyorum kalanları. Bedelli yapanlara saygı duymayı beraberinde getiren bir süreç.”, (13.03.2016, bulutları bekleyen).

“Günlerce, haftalarca, aylarca süren bir rutin aynı şeyleri hatasızca yapma evreni.”, (21.06.2021, korucu).

Askerlik hizmetinin zorlayıcı taraflarından biri olarak grup içi hiyerarşiler 16 alıntıda belirgindir. Ağırlıkla *devrecilik*ten bahseden yazarlar, *sıracılık*, *rütbecilik*, *yaşçılık* içeren katı dikey hiyerarşinin zorluklarından ve kimi zaman zorbalıklardan söz eder.

“Askeri birliklerde sürekli yapılacak işler vardır. Bunlar muntika temizliğinden çarşaf düzeltmeye, yapılan eğitimler sırasında malzemelerin taşınmasından bulaşıkların yıkanmasına askerliğinizi yaptığınız yere göre değişkenlik gösteren şeylerdir kağıt üzerinde olmayan bu organizasyona devrecilik, sıracılık gibi isimler verilir. Askere daha önce gelen daha rütbeli sayılır olan "üst devre" asker elindeki bu gücü altındakine eziyet etmek için kullanır. Artık şikayet edemeyeceğini bilen ve 24 saati "üst devre" denen ruh hastaları tarafından organize edilen alt devre asker sonunda kafayı yeme noktasına gelir. İşte askerdeki intihar vakalarının çoğu bu yüzden meydana gelir.”, (02.04.2016 ~ 08.03.2021, stack).

“Bitireli neredeyse 6 ay oldu. 167 gün. 0 izin. Ben gittiğimde acemi birlikteki sayı 207 kişiydi, gelmesi gereken ise 280 kişi. %25 fire. O fileler askerliğe başvurup, tecili bozdurup yerleri belli olanlar ama birliğe katılmayanlar. Ben gittiğimden 3 ay önce 15 bine 21 günlük bedelli askerlik yasası girmişti. Bu adamlar işte parayı basıp gelmeyenler. İyi ki de gelmemişler. Yaşım tutsa gelmeyecektim bende. Tam 100 günden kaçırdım. Akşam 9'da acemi binasının kapısına kilit vuruyorlardı. 9'dan sonra çıkmak yasak. Hayda... Sigara içeceksin içemiyorsun. Binanın içinde içmek yasak. Sizi acemide sırayla bir köşeye çekiyorlar. Tek tek evrak dolduruyorsunuz. Şunu yapmayacağım bunu yapmayacağım. Yapsan ne olacak? Ceza. Islak imza buna deniyor. İmzalamıyorum desen olay oluyor. Götün yiyorsa imzalama. Aslında imzalamamak en mantıklısı. Zaten zorunlu askerlikle insan haklarını deliyor türkiye cumhuriyet. İmzalayarak delinen şeye sen tamam diyorsun. Okumadan yapııştırıp geçiriyorlar. Birlikte 4 tane takım komutanı yedek subay vardı. Bir tanesini başımıza koymuşlar. 1.haftanın sonunda herkes hasta. Akşam yat içtimasından önce son sigara içmeye çıkıyorum. Ben 7 senedir kendime çok iyi bakıyorum arada hafif nezle olsam da böyle ağır nezle ve ateşler içerisinde hiç bulunmadım. Sigara içmeye dışarı çıkarken bu yedek subay da oradaymış, binanın içinden çıkarken bir asker bunu siper ediyor siz o koridordan göremiyorsunuz orada onun olduğunu. Tam yanından geçerken ben hapsurdum. Bu lavuk ne yapıyon lan sen dedi. 2 adım ileri gittim daha 1.haftadayız ne bok yiyeceğimi bilmiyorum oradaki askerlik modundasın, daha rütbe bilmiyorsun, rütbe öğretmiyorlar, kolunda mı omuzunda mı, kaç çentik var kaç yıldız var bir bok bilmiyorsun ve biri seni oradaki onlarca adam içinde bağıyor. Afalladım tabi suçluluk duygusuyla özür dilerim dedim. Şimdi günlük hayatınızda

rezil olmasanızda oradaki topluluk baskısıyla insanlar size bakıyor bir tane beyinlerinde bir tane eksi yapıstırıyor ve rezil oluyorsunuz. Sözüme meclisten dışarı bu şerefsiz 3 aylık acemiliklerinde takım komutanı çıkacak yedek subayları sizde sikeceksiniz diye sikiyorlar mı, sikkemeyi mi öğretiyorlar bilmiyorum. Bende üniversite mezunuyum bu yavaşak harita mühendisiymiş. Bende elektrik-elektronik mühendisiyim havan kime? Ben birlikte yedek subaylığa komandoluğa hayır demişim evet desem bende omuzda rütbe takıcam ama senin bu yaptığın orospu çocukluğunu yapmayacağım.

Her acemi birliğindeki takımların başında eğitici uzman çavuş denen adamlar oluyor. Bakın bunların dalları eğitici. Meslekçi değil. Bu yavaşaklar bir daha suratımızı nasolsa görmeyeceksiniz diye adamın aına koyuyorlar. 210 kişiyiz ya herkesin ismini teker teker bilemezler, herkesin yakasında yaka kartı taktılar. Ad/soyad/il. Bende izmirliyim başka takımın komutanı var adı tamer'di.şerefsiz adam. Bana sen izmirlisin, sen kesin chplisindir, fetücüsün, teröristsin diyordu. Bakın bunu alenen herkesin içinde söylüyor. Herkesin içinde karşındakine bel altı espri yapıyor. Benim takım komutanı rıdvan, trabzonlu. Hayatımda. Nereden biliyorum, adamın burnu trabzon. Yok yürüyemiyorsunuz, yok yapamıyorsunuz falan. Şimdi ben fırlama bir adamım, espri de yaparım, gülerimde arkadaş canlısıyım. Bu yavaşak akşam yat içtimasına gelecek. Bu anlatacağım olaydan 2 gün önce bizi yat içtimasında dışarı çıkarttılar 45 dakikada 1 dakikalık yat içtimasını alamadık. Adamlar söyledi 9'da hazır olacaksınız diye. Bu sefer koşullarda alıyorlar içtimayı herkes tek sıra oluyor. Saat 9:15 te geldi bu adam ortalıkta dolanıyor, buna da gırgırına komutanım 15 dakika geç kaldınız dedim. Güldük beraber hay fırlamalık yapmasaydım, demez olaydım. Bütün 1. Takımı 52 kişiyi koşuştan çıkardı, 20 dakika laf etti, benim dediğimi duyan tip tip bakıyor. Üzerine demez mi bu işi ben halletmeyim kendi aranızda halledin, yani döver misiniz söver misiniz size bırakıyorum. Bunu diyen uzman çavuş. İlk girişte bütün ilaçlara el konuldu. Benim düzenli guatr hapımı almam lazım, adamlar diyor ki her sabah geleceksin, öğlende alıyorsan öğlende geleceksin, akşamda geleceksin. Lan zaten sabah içtimaya bütün bakımı yapıp zor yetişiyoruz birde ben revirci elemanı her sabah bulucam ilaç içecem. 1-2 gün gittim sikerim dedim gitmiyorum daha. Daha sonra benim takımın çavuşu olan baran kardeşim revirciydi. Bu adam odama kadar geldi ilacını içmiyorsun dedi. Dedim öyle ben teker teker almam bana toptan vereceksiniz, veremem diyor neden diyorum komutan öyle diyor diyor bana. Komutana gidiyorum ben sana veririm ya dolabındayken sen hepsini yutarsan ne olacak diye soruyor, diyorum ben 10 senedir kullanıyorum gördüğün gibi ayaktayım, cevap hazır ya başkası dolabını açıp yutarsa? Ben sorumluluk kabul etmem. Aldın mı başına belayı birader... Acemilik bitti, yemin edildi vs. Evci inine gittim. Yılbaşından önce 30'unda birliğe teslim oldum. Yılbaşında 9-11 ilk gece nöbeti yazmışlar. Yeni seneye girerken 12'ye kadar bekledim, kendime hergün sorduğum soru, geldiğine değişiyor mu? Mutlu musun, şimdi herkes eğleniyorken sen buradasın vs. Bölük zaten acemilikte belli olmuştu, acemi bölük komutanı aynı zamanda bakım bölüğünün komutanı yüzbaşı Barıştı. Adam gibi adamdı. Bu 10.gün civarı herkesi teker teker çekmişti bir sıkıntın var mı, anne baba ne iş yapar kaç kardeşsiniz, bir isteğiniz var mı şöyle de böylede. O herkesi çektiği şeyde aslında herkesi bir bölüğe atamışlar sonradan farkettiler. Benim bölük karargah destek ve grup komutanlığı. Yani mevcudu emniyet ve muhafız bölüğüyle neredeyse kafa kafaya aynı ama birsürü kolu olan bölük. İşte ustalığın 3.günü falan bizi aşağı çektiler, daha önce tüyolar alan ben araba kullanmak ya da yazıcılığın force'unu duyduğumdan buna atlamak istiyordum. Bilgisayar kullanma diyor ama böyle sanırsın nasa'ya adam alacaklar excelde formülleri biliyon mu cart curt, yok sen böyle geç yok sen şöyle geç, ehliyeti olan var mı şudur budur. En son yabancı dilin var mı evet diyorum falan. Kendi aralarında konuşuyorlar bundan dikon olur diye. Dikon dediğide nato komutanlığında olduğum için nato komutanının şoförü veya habercisi. Yani en kebab işlerden biri. Sonra adam dedi sen niye eğrisin diye. Harbi böyle söyledi çünkü çok bilgisayar başında oturmaktan hafif ister istemez bir kamburluk oluyor ama adamın senle böyle taşak geçer gibi konuşması işte askeriyedeki astsubay dediğimiz grubu temsil ediyor. Adam eğriyim diye beni ulaştırma takımından şutladı iyi mi. En son merke komutaya seçildik buradaki boktan tarafta çadır takımı. Bildiğin tatbikat çadırlarını tamir ediyorsunuz. Buradaki

bizim komutanın yedek subay emre, benden 1 yaş ama öyle bir ego var ki yürüyüşünden anlarsın. Selam sabah vermeyeceğin adam böyle oluyor. Etmediği laf kalmadı vs.

Uzun dönemler vardı. Harbi kaliteli adamlarda vardı, çöp adamlarda vardı. İnsanın ülkeye bakış açısı böyle değişiyor. Şimdi gece nöbetleri geçmiyor, iki saatlik nöbetler tek başına tuttuğun yerde var birisiyle tuttuğun yerde var. Birde öyle boktan bir takıma düştüğüm için ve sırf kısa dönem olduğumuz için bütün nöbetleri bize kitliyorlardı. Hani sıracılık, devrecilik dediğimiz haspa. Askere gelmeden önce soruyordum kendime ya ben 6 ay zorlanıyorum birde 1 sene giden adamlar var ne yapsın diye, 1 senelik adamlar öyle bir kollanıyorki 6 aylıklardan daha rahat askerlik yapıyorlar. Çünkü eskisin. Adam senden 1 sene öncesini de görüyor, senden 1 sene sonrasını da. Arada a, b ,a dk, b dk ve bunların geçen senesi ve 1. , 2. , 3. 4. Celp yani 12 celp görüyor. O adam orada rahat yaşamayacakta kim yaşayacak? Kışın soğukta içeridesin, ofistesin, kalorifer yanıyor daya götünü otur. Kitap okumazlardı uzun dönemler ama okuyanı da okurdu, bol bol kitap oku vakit geçsin. İçeri telefon sok konuş istediklerinle. Lan adamlar geceleri koğuştta, silahlıkta pubg turnuvası yapıyorlardı daha ne olsun. Sen napıyorsun ismin parafta mı, bugün nöbet yazmışlar mı, 2 günde 3 günde gelecek nöbetler üst üste 9 gün nöbet tut. Hay ananı sikeyim. Yazıcıların hepsi uzun dönemdi. Bir tek benim devrem yazhaneye girdi o da yavşak çıktı. Ben geldiğimde 2 yazıcı vardı. Uzun dönem ikiside. Bir tanesi abimizdi has adamdı evli çocukluymdu. Adam kayırmaz herkese ceza keserdi. Çavuş rütbesindeydi astsubay benim varlığım sensin diyerek bütün gücü bu adama vermişti. Şikayetleri dinler yapılacakları yapardı. Nöbette adam kayırmazdı, 2 gün üst üste yazdıysa 4 gün dinlendirirdi hani söylerdiniz yapardı. İlk geldiğimizde binanın içinde sigara içiliyordu bu adama söyledik koğuşlara sigara dumanı geliyor uyuyamıyoruz, şuraya asalım bir kağıt kural getirelim diye hay hay yaptı. Bu adam benim ustalığımda 1 ay kaldı. Terhis oldu. Bunun yerini yazhanedeki diğer çocuğa verdiler. Şimdi bir kişiye makam ver, adam mı madam mı olduğunu o zaman anlarsın. Hah işte bu orospu çocuğu da o madamlardan. Bölük astsubayı daha sonra yanına 1 uzun dönem çekti, bir bizim devremiz kısa dönem. O kısa dönem devrem demeye utanıyordum zehir etti bizi. Üst üste nöbetler, nöbet saatlerinde değiştirmeme, kendileri nöbet tutacakken nöbet yazmama, tehdit etme.. Bir ara hava yağmurlu ve hayvan gibi rüzgar var. Bina kapının dışarısına çıkamıyorsun öyle soğuk. Bina iç tarafında kapının dibindeyim

sigara içiyorum bu geldi, seni söylüycem çarşını kitleticeğim dedi, dedim napıyorsun ne ediyorsun? Senin amına koyayım da dersin bu sefer çarşın kitlenir sikilen sen olursun.

Emniyet muhafızın bir komutanı vardı, astsubaylıktan subaylığa geçmiş nasıl olduysa?? Bu lavuk muhafızın bölük komutanı, bizim bölük komutanı yüzbaşının kurmaylık sınavı vs diyerek eğitime gitti bizim bölüğün komutanlık yetkisini geçici olarak buna verdiler. Adam 40 lı yaşlarda belki sonlarında, üstteğmen. Cezası var mı bilmiyorum çünkü bu yaşta üstteğmen olması ayrı. Bir gün anlamadığımız üzere bizim bölüğü komple çekti sıraya dizdi, ana avrat girdi bize. Ulan diyoruz noldu birisi bir şey mi yaptı, anlamadık. Ben hayatımda böyle küfür yemedim. Hani insanın sabrı var, bir yerden sonra yeter lan ama bune böyle diyecek ya işte askerde diyemiyorsunuz. Bunu yukarıda anlattıklarım da tekrarlıyorum. Adam öyle girdi çıktı içimizden ki kimse nolduğunu anlamadı.

Mart ortasında soktuğumun ekmek fabrikasına görevlendirme çıktı. Bir sabah çadırın yanında sigara içiyorum elimde çayla. Dediler seni yazhaneden çağırıyorlar. Sabah 8 diyorum hayırdır acaba. Yazhaneye gittim bu lavuk, bölük astsubayı birde yavşak uzman çavuş ahmet var. Ben bir ara durmadan bizim astsubaya söylüyordum bana bir görev ver bana bir görev ver diye amacım da zaten sikildiğimiz çadır grubundan ayrılmak daha rahat bir askerlik yapmak. Hah işte bunu duyan uzman çavuş bak bu çocuğa verelim görevi diye çıtlatıyor. Benim takım komutanı yedek subayda onaylıyor. Sabah gidiyorum yazhaneye eşyalarını topla yarım saate gidiyorsun ekmek fabrikasına yanımda da benim devrelerden, benden bir kaç yaş büyük bir çocuk. Saf, iyi, temiz kalpli ama saf. Ve aşırı iyimser. Polyana dediğimiz. İkinizde araç komutanı olacaksınız diğer birliklere ekmek dağıtacaksınız dediler. 1 ay kalıp döneceksiniz dediler. Lan diyorum tertip emrimi çıktı, çünkü daha önce çat diye çıkanları gördük ne yaptık falan diye düşünüyoruz. Arkadaşlarla selamlaştık belki geri dönemeyiz diye. Giderken

ağlayan arkadaşım vardı çok dokundu, anlaşılmadığımız, pek konuşmadığımız adamların yüzündeki o gülümse dostluğun ne demek olduğunu hatırlattı, beni mutlu etti. Yanımdaki istemeyerek, ben isteyerek ayrıldık. İstememin sebebi hem değişiklik, hem kalıcı olmadığımız için gittiğimiz yerdeki rahatlık olacak, hem serbest kıyafet hemde az iş gücü. Bir askerin belkide isteyeceği her şey.

Gittik hoş karşılandık vs. Olanakları eski birliğe göre güzel, nesi kötü? İnsanı... Ne kadar hırsız, puşt, sahtekarı varsa toplamışlar. 11 kişi onlar 2 kişi biz. 13 kişiydik. Geldiğimizde gene ıvır zıvır 1 saat evrak imzaladım. Ah imzalamaz olaydım. Ekmek fabrikasında 4 komutan var. Yedek subay yok. Karargah komutanı yarbay, ulaştırmanın başında karacı kıdemli astsubay başçavuş, bizim başımızda takım komutanı karacı kıdemli astsubay başçavuş, takım astsubayı havacı astsubay üstçavuş. Şimdi bura önemli nokta şu takım komutanı subay olmalıdır, astsubay değil bura 1.sıkıntı, takım astsubay havacı. Havacı adamın ne sikime ekmek fabrikasında işi var. İşte öyle bir boktan olay. Bu lavuk bize geldiğimizde sordu geri dönmek istiyor musunuz, sesimizi çıkartmadık arıza çıkmasın diye. Ben istemiyorum ama arkadaş istiyordu. Bize buraya gelirken ulaştırma da görevli olacağımızı söylediler dedim. Sadece ondan değil, nöbette tutacaksınız bilimum faaliyette yapacaksınız diye. Şok... Eski birlik bize bunları söylemedi bize kazık attı. Bu orospu çocukları neden böyle yapıyor, ekmek fabrikası için bunlar tsk'ya ihale açmışlar öbür birliklerden 2'şer adam istemişler bizim birlikte son gün tak diye bizi seçmiş, diğer 3 birlikten 2'şerden 6 adam benim bulunduğum sürede hiç gelmedi. Burada ise benim görmediğim sıracılığın manyağı vardı. Ben 2-3 günde bir 2 saat nöbet tutan 2 gün üstüste 12'şer saatten 24 saat gece nöbeti tuttum. Üzerine 11 kişinin 11'i uzun dönem, hırsızından, psikopatına, akıl hastasından rdm'sine her bir bok vardı. Buradaki çavuşada o takım üstçavuş astsubayı yetki vermiş arka tarafta ne bok yiyiyorsanız yiyin beni karıştırmayın diye. 12 saat dışarıda nöbet tutup sabahtan öğlene birliklere ekmek götürüp öğleden sonra öğlen yemeğini, akşam yemeğinden sonra akşam yemeğini, sabah kahvaltısından sonra sabah kahvaltısını yemeğinin bütün tablodot tabaklarını yıkadım, işim olmadığı halde neden ? Sıracılık devrecilik diye. Bütün ellerim o sıcak suda yandı morlukları 1 ay geçmedi. Elin sıcaktan mor olması ne demek çoğu insan bilmez. Oradaki bir tane okuma yazma bilmeyen, firar edip geri dönmüş, asalak bir çocuk vardı. Durmadan

size her gün her saniye küfür eden adama ne yaparsınız? Bir küfürde adamı yerden yere vuracağınız halde ceza almayayım diye, askerliğim uzamasın diye, anne babayı göreceğiniz vakiti çalmasını diye bir bok yapamıyorsunuz işte. Komutana beni geri göndermesini başka adam çekmesini söyledim. Ama eski birliğe ulaşamıyorum. Telefon yok bir sikim yok. Kendisi de aramıyor. En son birlik telefonundan öbür birliğin dahiliyesini aradım, komutana yalvar yakar ağlayarak beni geri aramasını söyledim. Neden diye sorduğunda burada bana kötü davranıyorlar ya beni buradan çekin, ya ben firar edeceğim dedim ağlayarak. Adam sesimdeki tınıyı görünce, içi acıdı, adamda beni hep neşeli gördüğünden halimden anladı herhalde tamam dedi geri çekeceğim. Ertesi gün araç göndericem geri geleceksiniz diye. Peki bu hale beni ne soktu. Buradaki orospu çocuğu askerler her gün hakaret ediyor, kendi işlerini bize kitliyorlar, sonradan gelen biz ikimize bütün kendi işlerinde dahil kitliyorlar, komutana söyleyince komutan bırak onlar yapsın diyor, ağızlarının payını verin diyor, onları kolluyor bizi hakkımızı gasp ediyor, yanımdaki çocukta safın teki olduğu için herkesten kat be kat büyük olmasına rağmen sesini çıkartmıyor. Askerde herkesin kendi bardağı vardır, dışarıdan alırsın çay içmek için. Aha burada 10 günde 2 bardağımı, nescafelerimi çaldılar. Ses etmedim en son güneş gözlüğümü çaldılar. Bu havacıya gittim böyle böyle dedim adam sende kabahat diyor. Arama istiyorum diyorum suratıma bakarak gülüyor. Evet gülüyor. Bu herifin bir özelliğide hiç kimseye acımadan mahkemeye vermesi. Herkesin askerliğini 2 hafta uzatması. Hiçde sikinde değil. Hani canım istedi uzattım diyor gevrek gevrek gülüyor. 11 kişinin 10'unun askerliği uzamıştı, uzamayan kişi ise çavuş.. Yardıma ihtiyacınız olduğu bir anda bir insan size gülerse ne yaparsınız, seninde amina koyayım dersiniz ama diyemiyorsunuz işte. Bu gitmeden bir gece önce nöbetim olmamasına rağmen ekstra nöbet yazdırdı, 2 gün boyunca uyumadım. Sabah akşam soğukta bekledikten sonra düşünün 48 saat soğuktasınız, uykunuz var yatsanız 12 saat kalkmıycaksınız ama orospu çocuğu size bilerek inadına nöbet yazıyor.

Elime silah verdi olmayan nöbet noktasında nöbet tutturdu ileri geri yaptırdı, içeride kamera var dışarıyı kamerayla beni izliyor. Arada içeri gidiyor askerlere söylüyor eğer bir yerde oturursa sigara içerse bana haber verin. O orospu çocukları da gözleri dışarıda olacağına bende... İnanın hayatta bu kadar çaresiz acınası kaldığımı hatırlamıyorum. Walking dead'te zombiler omuzları kolları sarkık yürüyorsa aha öyle yürüyordum, düşüp kalkmamak için göz kapaklarımı açmaya çalışıyordum açamayınca da baş ve işaret parmağımla gözümün olduğu deriyi altlı üstlü yukarı kaldırıp aşağı indiriyordum öyle bir uyku öyle bir yorgunluk. Ayağı kaldıracak gücüm kalmadığından ayağımı yerde sürüyordum. Akşam 8 den gece 2 ye kadar süründürdü. 4 saat uyuyabildim. Sabah 6 da ayağa kalktım. O orospu çocukları askerlerden dayak yedim. Sebebi bunlara hırsız olduğunu ima etmişim, halbuki kendileri hiç yardımcı olmadılar ortada bir hırsızlık var ve herkes birbirini kolluyor. Benle gelen çocuk dona kaldı ayırmadı, ayırmadı veya ayırmak istemedi bilmiyorum. Mutfakta oldu bu olay, bir an içimdeki 4 aylık şeyi çıkartıp gözüm dönüp dalacaktım gene aklıma anne babam geldi. Dibimde mutfaktaki ekmek bıçağı vardı. Bir ara gözüm ilişti ulan alıp saplayacağım bunu diye. İnsanlar nasıl katil oluyor işte o saniselerle insan anlıyor. Alıp sokacaktım sokmadım, ne bok diyeceksin annene, kendine. Yedim dayağımı, ağzım şişti diz kapağı patladı morardı. Koşturarak gene komutanın yanına gittim hakkımız var ya. Hakkımızı savunacağız, komutanın o bakışıyla her şey belli oldu. Emri o vermişti, gidin dövün, nasolsa 2 saat sonra gidiyor diye. Dövdünüz dövdünüz dövmediniz bitti. Bu orospu çocuğu inadına benim saçımı 5 günde 2 kere kestirdi, eski birliğimde albayların bir şey demediği saçıma bu lavuk 2 günde sırf orospu çocukluğu olsun diye kestirdi. 2 saat sonra gittim. Birlikten çıktığımda terhis olmuş gibi sevindim halbuki daha 60 günüm var. Ben 15 gün dayanabildim, 15 günün 15 inde'de ağladım. hayatımda böyle hiç ağlamadım, böyle uzun solukluda ağlamadım. Hiçbir kadın içinde böyle ağlamadım böyle sıkılmadım böyle üzülmedim.

Erkeğin orospusu var mesela. Ben askerde öğrendim bunu. Kadının orospusundan daha kötü. Erkeğin orospusu senin dedikodunu öyle bir yapıyor ve senin arkandan öyle bir iş çeviriyor ki anlatılmaz. Bu dayak sıkıntımı ve geri kalan sıkıntıları devre arkadaşlarıma anlattım, acım biraz azalsın diye. Bazı uzun dönemlere anlattım. Birlikte adım çıktı dayak yiyen diye. Al sana rezillik. Kıl olduğum elemanlardan yüzüne karşı gülmesi öyle bir orospu çocukluğu ki...

Son 40 gün kala bir gece nöbetteyim. Nöbete giderken sigara götürmezdim ama artık vakit geçsin diye götürüyorum. Başlarda hapsiriktan bana bağırان yedek subay asteğmen artık son 1 ayı teğmen olmuş gidici. Bu orospu çocuğu da bu olaydan beri doldur boşalttiki diğer 4 yedek subayla antlaşmışlar bu geldi mi üzerini arayın. Maksat ceza vermek. Askerliği uzatırmak. Benim takım komutanım da dahil. Bu orospu çocuğu geldi götüme kadar arıyor. Yemin ederim botun içine kadar arıyor, apış arasına kadar. Utanmasa soyun diyecek yani o pozisyondayız. Daha önceleri komutanlar cebinde bir doluluk gördü mü dokunuyor, çıkar onu diyordu. Bu direk elini cebime attı. Utanmasa cüzdanı çıkartacak bakacak kaç para var diye. Bende bir hışımla dolulukla bu yaptığınız doğru değil dedim. Bakın sade bir cümle. Şerefsiz sanki anasını küfretmişim gibi sen ne diyorsun lan dedi, sen kimsin avukat mısın hukukçu musun, bende hayır diyorum bağırıyor yanımda benle nöbete giden 4 kişi var 1 tanesiyle aynı yerde nöbet tutacaz devrem kısa dönem, geri kalan 3'ü uzun dönem. Aynı bölükteyiz hani. Hepsi duydu lan kelimesini. Nöbete gittik geldik, ben tabi sinirliyim ama gene bir sikim yiyemiyoruz ya içime atıyorum sıkılıyorum. Bu şerefsiz geldi bak koçum böyle böyle kurallar kâğıdı bu aha benim aldığım eğitim bu diyor bana kâğıt gösteriyor ve bir şeyler söylüyor. dedim bana lan diyemezsiniz. dedi ben lan demedim ki dedi. Tek tek soruyor yanımdaki askerlere 3'ü hayır dedi, o 3 'ü uzun dönemdi, yanımdaki devrem başıma bir şey gelmesin diye hiçbir şey demedi. Ben göt gibi kaldım. Yani şimdi git öyle ayrıldım, diğerleri de gram sesini çıkarmadı başımıza bir şey gelmesin diye. Üniversite mezunu olmayan üniversite mezunlarından nefret eden İslamcıyla terhise 2 gün kala kavga ettim.

Bana göre 20 yaşındaki adama çavuş rütbesi verilmemeli. Kollukçuluk verilmemeli. 20 yaşındaki egosu tavan adam altındakini rütbesiyle, gücüyle sikiyor. 20 yaşındaki adam 25, 30 yaşındaki adamın he demesine bakmamalı. Adaletli olunmalı. Üniversite mezunu oluta

üniversite mezunu olmayan kendini geliştirmemiş adama kollukçuluk verirsiniz o adamın götü de oynar başı da oynar. Velhasıl benim askerliğim böyle geçti. İyi şeylerde yaşadım ama o kadar kötü şey yaşadım ki iyi şeyler bir elin parmaklarıyla kötü bir vücut. Gezi olaylarında polis peşimden koşturup gel buraya orospu çocuğu diye söyleyince polis mesleğine saygım sıfırlanmıştı. Bu yüzden polislerden nefret ediyorum. Askerde de bunları yaşadığımdan dolayı askerlikten, askerden de nefret ediyorum. Tiksiniyorum. Halbuki asker, polis bu ülkenin tarihinden dolayı saygınlık görmesi gereken meslekler ama.... Şimdi askerlik kanunu değişti, herkes 6 ay askerlik yapıyor. Buradaki uzun dönem kısa dönem olayı da kalktı. Şimdi işler nasıl ilerliyor bilmiyorum. Uzunlara geçilen torpiller kalkmalı”, (12.11.2019, bruderdeniz).

5.5. Bedelli Askerlik

Başlığa yazılan alıntılar arasında büyük yer tutan önemli konulardan biri bedelli askerliktir. Başlığa yazılan alıntılar en az 34 kez bedelli askerlik üzerine bilgiler, fikirler ve açıklamalar bulunur. Bazı alıntılardaysa sistem değişikliği öncesinin izlerine rastlanır. Örneğin, bazı yazarlar bedelli askerlik hakkını kendi yaş grubu için beklediğinden bahseder. Bedelli askerlik çoğunlukla, “Kolay”, “Tercih edilmesi gereken”, “En yapılabilir” askerlik türü olarak ifade edilir. Bununla birlikte kimi zaman bedelli askerlik diğer askerlik biçimlerine göre daha aşağı görülür. Ekonomik koşulların kişiler arasında yarattığı büyük farklar bedelli askerlik uygulamasında açıkça görülür.

“Eğer yüksek bir maaşınız varsa bedelli düşünün derim, yoksa uzun dönem asteğmenlik için kesin başvuru yapın. İlk olarak uzun dönem askerliğin en güzel yanı askerlik yaparken maaş almanız ki gerçekten Türkiye şartlarında güzel bir maaş alıyorsunuz. Ekonomik olarak gram sıkıntınız olmaz çünkü devlet donunuza kadar her şeyi düşünüyor. TSK çok büyük bir devlet kurumu saygınlığı boşuna değil ...öncelikle psikolojiniz değişiyor siz ne kadar değişmiyor dersiniz deyin dışarıdaki insanlar sizdeki bu değişimi algılıyor. Bunun etkisiyle çevrenizdeki insanları kırabilir, üzebilir ya da hiç olmadığınız kadar karamsar olduğunuzu hissedebilirsiniz.”, (09.10.2021 ~ 10.10.2021, hdora).

“Bedelli yapmış olmama rağmen, hayatımın en boş, üretimden uzak geçirdiğim, özellikle sivilde hali hazırda çalışan insanlar için hem gereksiz hem iş gücü kaybına sebep olan, Türkiye’deki milyon tane saçma zorunluluklardan biri.”, (11.08.202, yoloopenvc).

“Bedelli uygulamasının yarattığı eşitsizlikten vicdanen rahatsızım. Askerlik bir bedel ödemek. Kaderini paylaştığın büyük aileni tanımak. Askerlik gerçeklikle yüzleşmek”, (28.10.2018, berhava).

“Durumunuz varsa bedelli yapın. Benim gibi gidip göreyim tarzı düşünmeyin. Sonra köpek gibi pişman oluyor insan.”, (14.12.2019 ~ 01.04.2020, bi dal versene).

“Herkesin, her fikri özgür ve hür olarak dile getirebileceği, bedellilerin payına ise susmanın düştüğü nadide görev.”, (07.09.2019, 19since07).

“Yalnız askerliğin zorunlu olması gerçekten çok mantıksız bir şey. Ya zorunlu olmasın ya da bedelli diye bir şey olmasın askerliğe "vatani görev" gibi manevi bir anlam yükleyip, isteyenin para ile bu vatani görevden 21 günlük kısa bir süre yaparak kurtulması. Bedelli yapanlarla sıkıntım yok, param olsa ben de yaparım. Benim asıl derdim, bu işin zorunlu olması ve manevi anlam yüklenmesi ama öbür yandan, o maneviyatın "para" ile satın alınabilmesi.”, (26.03.2019, canis majoris twenty three).

“Son yıllardaki bedelli uygulamaları ve dövizle askerliğin 2016 da yeniden düzenlenmesiyle geleceğin potansiyel aşar vergisi olmaya adaydır”, (13.03.2017, prometheusnsbm).

“Keşke bedelli olanı 92'liler için de bir an önce çıksa”, (14.09.2016, uc ceyrek kokoreç).

“Okul bitti, işi bulduk ama bu seferde bedelliye tutturamadık. Ben de haliyle yapıp kurtulma kararı aldım velhasıl yukarıda arkadaşın da dediği gibi erkekliğin nötrlüğü bu askerlik. Bi de stajı tamamlayacağız bir şekilde. Gönül bedelini verip naylon staj yapmak isterdi ama kısmet değilmiş.”, (03.10.2015, kumlupara).

“Banka şubelerinde yapıldıktan sonra gelecek yıllarda marketlerde kampanyalı olarak da yapılabilecek olan görevdir.”, (03.02.2015, mathbatur).

5.6. Zorunlu Askerlik

Askerlik başlığına yazılmış alıntılarının en az 24 tanesi “**zorunlu askerlik**” hakkındadır. Profesyonel olması ve zorunlu askerliğin kalkması gerektiği sırasıyla en çok yapılan tartışmalardır. Alternatif olarak isteğe bağlı olması önerisi getirilir.

Buna karşılık en az 6 yazar, zorunlu askerliğin olması gerektiğini belirtir. Bu yönde fikir belirten yazarlardan ortak gerekçe olarak “Türkiye’nin coğrafi konumunu ve komşularını” gösterir ve “herkes gitmeli”, “kadınlar da alınmalı” gibi fikirler bulunur. Bu açıklamalar Milliyetçilik başlığına milliyetçiliğin Türkiye için gerekliliği noktasında yazılan alıntılar düşünüldüğünde zorunlu askerlik hizmetinin gerekliliği de neredeyse bütünüyle aynı sebeplerle gerekli görülür. Kendine has güvenlik endişeleri gerekçesiyle kaçınılmaz zorunlu askerlik fikri, milliyetçilik ve militarizm arasındaki söylemsel ilişkiyi ortaya koyar.

“Askerlik zorunlu olmalı ve bedelli kalkmalı hatta arttırıyorum kadınları da askere almalılar”, (09.08.2021, mantıksız seyler).

“Gereksizliğin resmi, mantıksız ve yük hali”, (09.06.2018, ongoremediklerimizdenmisiniz).

“Bir vicdani retçi olarak yıllardır zorunlu olanından kaçtığım, artık en azından zorunlu olanının kalkması gereken bir hizmet turu”, (22.02.2021, woolrock).

“Bu ülkede neden zorunlu askerlik var? Hele ki genç nüfusun patladığı bir ülkede?!?! Benim gibi psikolojisi kaldıramayan insanlar ne yapacak? Aidiyet hissetmeyenler peki? Silahtan nefret edenler?”, (1.12.2020, peterskiyvazal).

“Türkiye özelinde değil de dünya çapında kaldırılması gerektiğini düşündüğüm zorunlu hizmet modeli.”, (15.02.2020, tatsiz bi herifim ben).

“İnsani çok zor sınavdan geçiren zorunlu hizmet.”, (26.05.2018, salazar).

“Sivil hayatı gün geçtikçe unutturmaya başlayan zorunlu hizmet”, (05.05.2018, salazar).

“11 senedir profesyonel askerim, yazılanların birçoğuna katılmakla beraber haksız bulduğum noktalarda var. Öncelikle zorunlu askerliğin kaldırılması taraftarıyım, bence herkes 2 veya 3 aylık temel askerlik eğitimini alsın herhangi bir seferberlik durumunda ne yapacağını bilsin diye”, (18.04.2018, dukkanin ortasında bagiran kosnuk).

“Bedelsizi olmayan zorunluluk.”, (02.11.2016, grytrn).

“İlk bir hafta içerisinde sistemin nasıl işlediğini anlayanların tadını alabileceği, kimisi için zorunlu görevdir.”, (25.05.2016, tutumbilimci).

“Etraftaki gri ve suratlarına tükürülesi büyükler, genç erkek bireylerdeki tüm normdışlıklara 'askerlik' silahını doğrulturlar. Bir askerlik yapsın, o da bizim gibi gri ve suratlarına tükürülesi bir eril yaratığa dönüşür. Zorunlu askerlik bunun için vardır”, (17.09.2015, morokuz).

“Zorunlusu sacmalık ücretlisi kaymak olan”, (07.07.2015, kulelili).

“Parası ve imkanı olanın bir saniye düşünmeksizin kurtulması gerektir. İster vatan hizmeti diyin, ister zorunluluk, hayattan çalınan zaman”, (16.06.2015, hunrre).

Zorunlu askerlik hizmetinin yapılma biçimleri yakın geçmişe kadar 4 yıllık üniversite eğitimi almış olmaya bağlı, kısa ve uzun dönem olarak ayrılır. Eğitim düzeyine bağlı olarak değişiklik gösterebilen zorunlu hizmet süresi, Ekşi Sözlük yazarları tarafından da gündeme getirilmiştir.

“Süresi, erkek kişinin eğitim durumuna göre değişiklik gösteren vatani görevdir.”, (05.03.2015, got solucani).

“Üniversite mezunu kendini geliştirmiş ve yetiştirmiş kişinin yapacağı bir şey değildir. Hizmet görevidir. Devlet size savaş ya da operasyonel eğitim vermez. Yanaşık düzen eğitimleri ile size nasıl itaat edileceğini öğretir. Geri kalan zamanda sizi ucuz işçi olarak kullanır. Nerde angarya iş varsa, size onu yaptırırlar. Yerden izmarit toplar, komutana çay koyar, komutana tost yaparsın. Askerlik son derece gereksiz ve zaman kaybı bir şey”, (01.08.2021 ~ 11.10.2021, sistemselanaliz).

“Üniversite okumuş ya da okumamış herkes için süresini 3 aya indirseler kimse için bu kadar problem olmayacak durum”, (09.07.2016, medsarpent).

5.7. Dijital Dayanışma

En az 9 alıntı güncel duyurular, haberler, çeşitli erteleme yöntemleri ve rütbelere gibi konularda bilgilendirmek üzere yazılmıştır. Burada erteleme ya da muafiyete dönük kendi

deneyimlerini paylaşan yazarların hiçbiri “pembe tezkere²¹” muafiyeti hakkında deneyim paylaşımında bulunmamıştır ancak, eşcinsel erkeklerin muafiyet için cinselliklerini ispat zorunluluğunun kaldırılmasına ilişkin bilgi paylaşılmıştır. Askerlik hizmeti öncesi pek çok yazar başlık altında çeşitli sorular sormuş, askerlik hizmetini tamamlamış yazarlardan yardım istemiştir. Özellikle askeralma dönemlerinde artan yazarlar arası soru-cevaplar başlığın en sık rastlanan alıntılarındandır. Bu durum askerlik deneyimi öncesi ve sonrasında daha fazla bilgiye ve paylaşım alanına ihtiyaç olduğunu gösterir.

“Ülkemizde yaşı gelen ve sağlıklı her erkeğin yaptığı vatani görevdir. Edit: eşcinsellikle ilgili muafiyet kapsamından, "ispat yükümlülüğü" olan zorunluluk, Türk silahlı kuvvetleri sağlık yeteneği yönetmeliği, hastalık ve arızalar listesi 17. madde kapsamında çıkarılmıştır”, (16.08.2021, hosvelkam).

“ATV’de şu an yayınlanan habere göre uzun dönem askerlik 8 aya kısa dönem askerlik 4 aya düşecekmiş.”, (14.08.2016, regrettin).

“Cumhuriyet Gazetesi’nin haberine göre askerlik isteyen 3 ay olacakmış! genelkurmay ve milli savunma Bakanlığı’nın üzerinde çalıştığı taslağa göre 'tek tip' askerlik geliyor. Buna göre, herkes 2 ya da 3 ay temel eğitim alacak, kalan askerlik süresinde ise isteyen aylık asgari ücreti ödeme karşılığında izinli sayılacak. Askerlik yapmak isteyenler ise asgari ücret alacak.”, (14.01.2016, zemheri zurefasi).

“Ayın 1.de KPSS lisans sınavı var. Benim 28'ine kadar teslim olmam gerekiyor. KPSS sınavı yaşadığım şehirde. Nasıl bir yol izlemem gerektiğini bilen birisi yeşillendirirse sevinirim”, (23.07.2021 11:49 junshi).

Başlığa yazılan alıntılarının bir kısmı **askerliğin nasıl geçeceğini** belirleyen unsurlardan bahseder. Komutanlar, yaş, şans, mevsim ve gidilen yer askerliğin nasıl geçeceği konusunda belirleyici bulunur.

“Bulunduğunuz görev, askerlik yaptığınız yer, aynı koşutta kaldığınız kişiler, etrafınızdaki rütbelilerin karakterleri, askerlik yaptığınız mevsim, askere gittiğiniz yaş gibi kriterlere bağlı olarak zorluk derecesi değişiklik gösterir.”, (07.07.2017, drum machine).

Askere gideceklerle tavsiyeler vermek belirgin temalardandır. Başlıktaki alıntılarının en az 49 tanesi tavsiye olarak değerlendirilebilir. Askerlik sürecini kolaylaştıracak tavsiyelerden öne

---

²¹ İlgili Sağlık Kurulu tarafından verilen “Askerliğe Elverişli Değildir” belgesi.
<https://kaosgl.org/haber/pembe-tezkere-surecim-selam-ben-escinselim>

çıkanlar “Mantık aramayın, yoktur”, “Erken yaşta gidin²²”, “Bedelli yapın” olmakla birlikte askerlik rutinlerini kolaylaştıracak bilgilere ilişkin tavsiyeler de içerir. Bazı yazarlar tüm askerlik çeşitleri için (kısa dönem, uzun dönem, bedelli...) ayrıca tavsiyeler yazmıştır. Bu durum farklı askerlik yapma biçimlerinin farklı ortak deneyimleri içerdiğine işaret eder.

“Hayatıma sadece 6 ay mola vermek beni cezbediyor galiba. Kafam karışık sözlük. Tavsiye istiyorum”, (08.08.2017, pc donanim tutkunu).

“Komutanların çoğu politik, siyasi militan hepsi. akp ilçe başkanı ile gezen albay gördü bu gözler. Gitmek gibi bir hata yaptıysanız orayı kabullenin ve sabredin”, (19.10.2021 21:24 my name is ig).

5.8. Farklılaşan Askerlik Deneyimleri

Askerlik görevine bağlı yaşanan kazanımlar ve öğrenmeler yazarların ortaklaştığı belirgin temalardandır. En az 37 alıntıda yazarlar kazanım ve öğrenmeler üzerinden askerliği tarifler. Askerlik hizmeti dolayısıyla kışlalar Türkiye’nin her yerinden ve her toplumsal arka plandan erkeğin bir araya geldiği, bir süreliğine sözgelimi neredeyse eşitlendiği ve aynı zamanda yine kendi iç dinamikleri sebebiyle sivil alandan farklı hiyerarşilere tabi olunan sivil hayatın dışında bir mekandır. Kendine özgü koşulları itibarıyla askerlik hizmeti; birtakım ortak deneyimler ve bilgilerle ortak bilinçler gelişmesine ön açar.

“Apolet üzerindeki parlak bir yıldızın dört ciltlik Gideceklere felsefesinden daha ağır bastığını öğretir.”, (20.02.2021, unserrommel1891).

“Er kişiye, sabrı öğretir. Bakımı öğretir. Laf dinlemeyi öğretir düşünmeyi öğretir. Kıymeti öğretir.”, (06.01.2018, litarature).

“Kazandırdığı sorumluluk duygusuyla, çocukluk arkadaşı kadar sadık ve temiz arkadaşlık ve dostluklarla bir ömür sürebilen, erkeklerin başına gelen, sünnet, evlenme, baba olma, dede olma gibi önemli km taşlarından biri”, (10.03.2018, beterbocex).

10 yazar kendi deneyiminden hareketle insanlar arası sınıfsal ve sosyal farklılıkları belirgin biçimde gördüğünden bahseder.

“Türkiye’nin dört bir tarafından, farklı düşünce yapılarına, farklı kültürel yapılara, farklı ahlak kurallarına sahip insanların vatan savunması amacıyla bir araya geldiği kurum. Benim gibi

---

²² 2019 itibarıyla ilgili başlıkta askere erken yaşta gidilmesi gerektiği fikrine yapılan eleştiriler artış gösterir.

hayatı boyunca ailesi ile birlikte yaşamış bir kişi için evden ilk defa uzun süreli bir ayrılış. Hayatı boyunca bulaşıkçılık yapmamış, tuvaletleri derinlemesine temizlememiş, geceleyin kalkıp nöbet tutmamış, tüfek tutup ateş etmemiş bir kişi için ilklerin yaşandığı bir yer. Ve bir de işin maneviyat boyutu var. Askerde mescit benim için ikinci bir koğuştur adeta. Orada oturup kuran-ı kerim okuyan, namaz kılan, birbirlerine elifba öğreten, dini hikayeler okuyan askerlerin oluşturduğu birliktelik bile insana manevi bir destek oluyor, dayanma gücü veriyor. Kısacası askerlik, zorlukları, sıkıntıları olsa da insana gerek kişisel gerek hayata dair pek çok şey öğreten değerli bir tecrübe bence”, (05.12.2015, yelesa).

“Sivil hayatta yüzüne bakmayacağınız eğitimsiz cahil insanlarla beraber vakit geçirmek zorundasınız. En zor kısımlarından biri bence budur. Kısa doneme genel olarak saygı gösterilir...”, (25.04.2018, buradakanzukdenenbirhiyarvarmış).

“Ülkemizi daha yakından tanımamı sağlayan ortam. Askerlik farklı bir deneyim. Bedelliler bilmez. Onlar da kısa süre de olsa askerlik yapıyorlar ama hepsi en kötü orta sos yo-ekonomik düzeyde. Bu tecrübeyi yaşayamıyorlar.”, (10.12.2019 ~ 31.03.2021, saskin leylek).

“Yapan için zor, bunaltıcı, eğlenceli, faydalı, zararlı vs. olabiliyor. Bitince mutlaka yapana bir şeyler katıyor belki bir o kadarını da alıp götürüyor. Bir ortam düşünün ki ülkenin en iyi üniversitelerinden birinden mezun olmuş yüksek lisansını yurt dışında sayılı üniversitelerden birinde tamamlamış adamla, evinden ilk kez askerlik sebebiyle ayrılmış hayvanlarla cinsel ilişkiye giren adam altı üstü yatıyor, kalkıyor, nöbet tutuyor neticede bir şeyler paylaşıyor. Hayatında sigara içmemiş adam tertiplerinden ayrı kalmamak için uyuşturucu kullanıyor, kendine faça atıyor. Sivilde 20 yaşına kadar sorumluluk almamış insan komutanın verdiği en ufak emri hayati bir mesele gibi sahipleniyor. Sivilde harcama ile ilgili herhangi bir sıkıntısı olmayan adam bir sonraki çarşı iznine kadar elindekiyle yetinmenin hesabını yapıyor. Askerliği tek düzen düşünmek mümkün değil elbette, yapılan yere, komutanlara, asker arkadaşlarına, gün sayısına göre dağlar, denizler kadar fark ediyor. gittiğiniz yerde devrecilik diye bir bok oluyor siz mahvoluyorsunuz, sıracılık oluyor önce zorlanıp daha sonra nispeten rahatlıyorsunuz. Denetleme var diyorlar götünüz çatlıyor, sen yazıcı ol diyorlar askerliğiniz bitmiş gibi oluyor :) Nihayetinde tezkere günü yuvaya dönüşün mutluluğu, huzuru tarif edilmiyor. Gitmesi ne kadar zor geliyorsa dönüşü de misliyle keyifli oluyor. Ülkede her askere giden geri dönebiliyor mu, dönse bile bıraktığı yerden devam edebiliyor mu dersiniz onun cevabı çok zor”, (15.01.2015, büyük düşünür).

“Şu zamana kadar sahip olduğum çevrenin, ailenin, arkadaş ve tanıdık insan grubunun toplumun çok küçük bir kesiminden oluştuğunu ve benzer tiplerden oluştuğunu fark ettim yaşadığımız dünyanın ya da ülkenin küçük bir versiyonu. farklı şehirden, dilden, eğitim ve ekonomik durumdan, karakterden, meslekten insanların birbiriyle yaşamak zorunda bırakıldığı, ülkenin sizin o izole çevrenizden oluşmadığını gösteren bir süreç askerlik”, (14.04.2015 ~ 15.04.2015, kendi ekseni).

Askerlik hizmeti kişileri ekonomik hayattan uzaklaştırdığı için bir kayıp dönemi olarak değerlendirilenlere karşılık kimileri bu durumu “tatil” olarak görür. Bir kısım yazar ise mevcut ekonomik sıkıntılarından ve sorumluluğundan uzaklaşmanın yeri olarak askerlikten bahseder. Sivil hayatta kişilerin iş ve ekonomik durumlarına bağlı olarak askere gitmeye dair düşünceler değişir.

“Bedelli yapmış olmama rağmen, hayatımın en boş, üretimden uzak geçirdiğim, özellikle sivilde hali hazırda çalışan insanlar için hem gereksiz hem iş gücü kaybına sebep olan, Türkiye’deki milyon tane saçma zorunluluklardan biri.”, (11.08.2021, yoloopencv).

“Sivilde bilgisi veya yeteneğiyle para kazanabilene boş, kazanamayana dolu bir işmiş gözükür.”, (20.09.2019, greenwolf).

“Artık yapmak istediğim şey. Çok sıkıldım, borçtan harçtan olmayan işlerden parasızlıktan sürünmekten”, (05.11.2017, burdan post modern nicklere selam ederim).

“4 hafta bedelli olarak yaptım. Kısa sürdüğünden keyifli geldi sanırım. İşten, mesaiden, teknolojiyen uzak bir 4 hafta.”, (26.12.2020, cpsky).

Sadece duyguları konu edinen alıntılar oldukça az olmakla birlikte, alıntıların bir kısmı **askerlik duygularına** da yer verir. Özlem, kaygı, nefret, şaşkınlık, öfke, yalnızlık, hayal kırıklığı, heyecan sık bahsedilen duygulardır. “İlk gece ağlaması/hüznü” ve “tezkere günü mutluluğu” sürecin başı ve sonuna dair yazarlarca ortaklık ifade eden duygulardır.

“Sürü olmaya alışmadığın için aynı anda bi ton adamla yatmaya gitmek pek bir garip gelecektir. Geç teslim olmuş olmanın "uyanıklığı" ile, yemek kalmamasından mustarip olunabilir. Karın gurultusu eşlik eder uyuyamadığın uykuna. Hele hele ömrünce saat onda yatağa girmemişsen, o gözler hayatta kapanmaz. Sonra utanma, çek yorganı kafana. Yapamayacağın, ama bir gün önce ne kadar çok bıkkın olduğun bir sürü ritüel gelsin aklına. Anne yemeklerini özle daha ilk dakikadan. En son kavga ettiğin zamanı kardeşinle. Fazla kasvetli oldu sanırım, ama ilk gece zordur...”, (13.05.2017, kutsal uzantı).

“Askerlik anlatılmaz, gerçekten yaşamak lazım. İlk gece yorganın altında sesini çıkarmadan ağlamaya çalışanlar mı dersin, ilk bi hafta hiç kimseyle konuşmayanlar mı dersin, ranzanın üstünde yazan " bitmez bu askerlik torun " yazısını kitlenip kalanlar mı dersin, gerçekten enteresan.”, (25.05.2016, startverildivekosubasladi).

Duygulara yer veren Sözlük kullanıcılarının alıntılarında da anlaşılacağı üzere askerlik hizmeti kişilerin hem duygu hem de düşünce dünyalarında çelişkiler barındıran bir deneyimdir. Zorlu bir deneyim olması, bireyselliğin üzerine kurulan üstün bir amacı işaret etmesiyle, erkeklerin erkeklikleri için önemlidir. Değişen iktisadi-toplumsal yapı, askerlik görevi ve görevin erkeklerce algılanma biçiminde kimi değişimlere neden olmaktadır. Fakat burada işaret edilen tüm erkeklerin aynılaştığı bir değişim değildir. Toplumsal farklara bağlı ayrımların derinleştiği ve ekonomik farkların askerlik hizmetini belirleyen temel unsur olarak karşımıza çıktığı yeni sistemde de farklı erkekliklerin inşası askerlik deneyimiyle doğrudan ilişkilidir.

SONUÇ

Erkekliğin biyolojik belirlenime bağı tekil bir cinsiyet deneyimini işaret etmemesi ve toplumsal bilginin güç ilişkilerinde iktidar konumu tarafından belirlendiği biçimiyle genellenmeye meyli düşünülerek, erkeklikler meselesinin söylemde nasıl bilgileştiğine bakmak önemlidir. Tüm kimlikler uluslaşma süreçlerinde, ulus kimliği oluşturan unsurların yerel, bölgesel ve küresel anlam dağarcıklarıyla donatılmıştır. Cinsiyet; ideolojiler altında kimikleşir, bedenselleşir ve kırpılır, işlevselliği üzerinden tekrar değerlendirir. Doğumla ilişkilendirilen veya vatandaşlık ile belirlenen milliyet ise özellikle ulus devletlerin kurucu kimliği olagelmıştır.

Ekşi Sözlük kullanıcıları incelenen yıllarda erkekliği çoğunlukla biyolojik olarak belirli ve sabit kabul eder ve erkekliğe atfettiği kişilik özellikleriyle birlikte algılar. Erkeklik kavramının biyoloji ile açıklanması kimilerine ilk bakışta anlamlı gelebilir. Fakat yazarlar, erkekliğin zorlukları olarak; zorunda kalınmış, tam manasıyla erişilememiş toplumsal bir konumu tarif eder, çoğu zaman yük geldiğini belirtir. Erkekliğin öznelere üzerinde yarattığı baskı; analiz edilebilir politik bağlamından soyutlanmış ve kimi ortak inançlarla içselleştirilmiştir. Kimi zaman suçlu anne figürü, kötü/fırsatçı kadın imgesi, kimi zaman mitolojik bir geçmişte her bakımdan muktedir bir öze sahip erkekliğe inanç göze çarpar. Bazı alıntıların saldırıya her an hazır, tetikte bir erkekliği önermesi militarize olmuş milliyetçiliğe oldukça benzer. Özellikle çatışma, savaş haberleri ve ekonomik zorluklar üç başlıkta da militarize olmuş ataerki kaygı ve öfkeyi ortaya çıkarır.

Modernitenin olgusu milliyetçilik tıpkı erkeklikler gibi sürekli olarak inşa edilir. Milliyetçilik modern devletler sisteminin kurucu ideolojisidir. Ekşi Sözlük alıntılarında tıpkı erkeklik gibi milliyetçilik de kimi yazarlar tarafından doğallaştırılır. Buna ek olarak tıpkı erkekliğin şiddetle ilişkisinde olduğu gibi evrim, biyoloji, içgüdüler ve duygularla söylemsel bir ilişki kurulur; açıklanmaya gerek duymayacak kadar kesin oldukları gerekçesiyle tartışmaya kapatılır. Diğer yandan kapitalist ekonomilerin devamı için gereken neoliberal dönüşümleri yaratmak, ataerki ve milliyetçiliğin de dönüşerek devam etmesini gerektirir.

Askerlik hizmeti, Türkiye’de de olduğu gibi pek çok ülkede genellikle erkeklere zorunlu bir görevidir. Bu sebeple askerlik, erkek vatandaşların büyük çoğunluğuna ulaşan kitlesel bir deneyimdir. Askerlik başlığı Ekşi Sözlük’te deneyimleriyle ilişkilendirilerek yazılan tanımlar ve aktarılanlar çoğunlukla milliyetçiliğe, erkekliğe referansla yüceltilirken zorlukları ve çelişkileri itibarıyla kimi sorgulamalara da yol açar. Bazen de sorgulanmaması gerektiğini

öğütler. Buradan hareketle, erkekliklerin ve milliyetçiliğin neoliberal dönüşümlerini anlamak askerlik hizmetini anlamayı gerektirir. Türkiye’de de askerlik sistemi çok uzun süre aynı Askerlik Kanunu ile belirlenmişse de askerlik yapma biçimleri arasında çeşitlilik her zaman bulunmuştur. Uzun dönem ve kısa dönem arasında eğitim seviyesine bağlı farklılıklar, bedelli askerliğin kimi yıllarda farklılaşan kapsamı (belirli yıllarda doğanları kapsayan eski bedelli sistemi) ve ücret hesaplanması gibi konularda yapılan değişikliklerden anlaşılacağı üzere bu görev, iktisadi-toplumsal koşullara göre kimi değişimler geçirmiştir. Erkekliklerin inşasında ve milliyetçilik söyleminin yükselmesinde bakılması gereken konulardan biri bilhassa askerlik deneyimi olabilir. Ekşi Sözlük’ün “Askerlik” başlığında yazarlar sıklıkla sorular sorar ve birbirlerine kolaylaştırıcı önerilerde bulunur. Askeralma dönemlerinde bu sorular artar. Bu durum askerlik hizmetine dair daha fazla bilgiye ve paylaşıma ihtiyaç duyulduğunun göstergesidir.

Zorunlu askerlik hizmetinin genelleşmesi ve vatandaş orduları modern devletler sistemine özgü olgulardır. Askerlik deneyiminin söylemde yer alma biçimleri, milliyetçiliğe ve erkeklığe yüklenen anlamlardan büyük ölçüde etkilenir. Askerlik hizmeti milliyetçi ve militarize bir erkeklik anlayışın yerleşikleşmesi açısından önemli bir pratiktir. Kişilerin hem milli kimliklerini hem de cinsiyetlerini göreve çağırması sebebiyle erkekliklerini şekillendiren bir deneyim olarak görülebilir. Bu tez çalışması erkekliklerin ve milliyetçiliğin birbirini ören ve yeniden inşa eden yapısını Ekşi Sözlük’te incelenen başlıklarda öne çıkan ortak kavrayışlar üzerinden inceler. Türkiye’de zorunlu vatandaşlık görevi olan askerlik hizmeti, erkeklik ve milliyetçiliğin aynı anda belirgin şekilde öne çıktığı bir pratik olması sebebiyle önemlidir. Bu bağlamda askerlik deneyimi kimileri için tüm güçlükleriyle birlikte erkekliklerini pekiştirirken diğer yandan pek çoğu görevde geçirdikleri süre boyunca kendilerine ve/ya yüklendikleri toplumsal rollere yabancılaşma yaşar. Bittikten sonra deneyim kristalize olur ve kuşaklar arası başkalaşır. Bu yanıyları değişen askerlik yapma biçimleri de aktarılan ve başkalaşan anlatımlara yansır. Çelişkileri görmekten kaçınılarak; erkeklik, milliyetçilik ve militarizmin birbirini yücelten anlatımları altında sorunlar silikleşmekte, toplumsal eşitsizlikler doğallaştırılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağduk-Gevrek, Merve: “Cumhuriyetin Asil Kızlarından 90’ların Türk Kızlarına: 1990’larda Bir Türk Kızı: Tansu Çiller”, der. Ayşe Gül Altınay, **Vatan, Millet, Kadınlar**, 5. bs., İletişim Yayınları, 2013, 297-324.
- Alkan Ayten, Çakır Serpil: “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Modern Türkiye’ye Cinsiyet Rejimi: Süreklilik ve Kırılmalar” der. Faruk Alpkaya ve Bülent Duru, **1920’lerden Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim**, Phonix Yayınları, 2012.
- Altınay, Ayşe Gül: **Vatan, Millet ve Kadınlar**, İletişim Yayınları. 5.baskı: 2013.
- Altınay, Ayşe Gül ve Bora, Tanıl: “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”. İçinde: Mehmet Ö. Alkan, (ed.) **Milliyetçilik. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, 4. İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, 140-154.
- Balibar, Etienne, ve Wallerstein, Immanuel: **İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler** Metis Yayınları. Yay. Haz. Sosi Dolanoğlu, Semih Sökmen. 3. Baskı: 2000.
- Barutçu, Atilla: “Ucundan Azıcık”la Atılan Sağlam Temel: Türkiye’de Sünnet Ritüeli ve Erkeklik İlişkisi”, **Masculinities Journal**. s.3, 2015, 129-155.
- Bauman, Zygmunt: **Küreselleşme Toplumsal Sonuçları**. Çev.: Abdullah Yılmaz. Yay. Haz.: Aylin Onacak. Ayrıntı Yayınları. 3.bs., 2010.
- Berggren, Kalle: “Is Everything Compatible? A Feminist Critique of Hearn’s Composite Approach to Men and Masculinity”,

Australian Feminist Studies, s.33(97), 2018, 331-344.

Berghan, Selin: **Lubunya: Transeksüel Kimlik ve Beden**, Metis Yayınları, 2007.

Billig, Micheal: **Banal Milliyetçilik**. Çev: Cem Şişkolar, Gelenek Yayıncılık, 2002.

Bolak-Boratav, Hale, **Erkekliğin Türkiye halleri**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Okman-Fişek, Güler ve Yayınları, 2017.

Eslen-Ziya, Hande:

Bora, Tanıl ve Can, Kemal: **Devlet, Ocak, Dergah: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket**, İletişim Yayınları, 6.bs., 2000.

Bora, Tanıl ve Gültekingil, Murat: **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt:4 Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, 2002.

Bora, Tanıl: "Türk Sağı: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi", **Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, der. İnci Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan, İletişim Yayınları, 2012, 9-29.

Bozok, Mehmet: "Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklik Üzerine Eleştirel İncelemeler", **Cogito Dergisi**, s.58, 2009, 269-284.

Bozok, Mehmet: **Soru ve Cevaplarla Erkeklikler**, Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi Derneği, 2011.

Bozok, Mehmet: "Göç Sonucu Yaşanan Erkeklik Krizlerinin Bir Yüzü Olarak Erkekliğin Kaybı". **Journal of Economy Culture and Society**, s.60, 2019, 171-185.

- Bozok Mehmet, Bozok Nihan: ““Göçmen İstekleri’ Yaklaşımı Işığında Beykoz, Karasu Mahallesi’ndeki Refakatsiz Afgan Göçmen Çocukların Yaşamlarını Sürdürme Mücadeleleri”. **Moment Dergi, Yaratıcı Endüstriler ve Yaratıcı Emek**, 2019, 416-440.
- Chenoy, Anuradha, M.: “Gender and International Politics: The Intersections of Patriarchy and Militarisation”. **Indian Journal of Gender Studies**, 11(1), 2004, 27–42.
- Connell, Raewyn: "Logic and Politics in Theories of Class1." **The Australian and New Zealand Journal of Sociology** 13(3), 1977, 203-211.
- Connell, Raewyn: “Masculinities and Globalization”, **Men and Masculinities**, sayı:1(3), 1998, 3-23.
- Connell, Raewyn: **The Men and the Boys**. St Leonards: Allen & Unwin, 2000.
- Copeaux, Etienne: “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler.” Ed. Tanıl Bora, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce- C. 4 Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, 2002, 44-50.
- Çağaptay, Soner: **İslam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey Who is a Turk?** Routledge Studies in Middle Eastern History, 2006.
- Çakır, Serpil ve Akgökçe, Necla: **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, Sel Yayıncılık, 1996.
- Çakır, Serpil: **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, Yay. Haz. Müge Gürsoy Sökmen, Eylem Can, 6. bs., 2021.
- Enloe, Cynthia: **Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış**

Açısından Uluslararası Siyaset, Çitlembik Yayınları,
Çev. Berna Kurt ve Ece Aydın, 2003.

Enloe, Cynthia: "Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm", der. Ayşe Gül Altınay, **Vatan, Millet, Kadınlar**, 5. bs., İletişim Yayınları, 2013, 203-227.

Finlayson, Alan: "Psychology, Psychoanalysis, and Theories of Nationalism", **Nations and Nationalism**, 4(2), 1998, 145-162.

Gayırhan, Günhan: **Postyapısalcı Siyasal Epistemoloji**, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2018.

Gellner, Ernest: **Milliyetçiliğe Bakmak** Çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarak, ed. Aksu Bora. İletişim Yayınları. 4. bs. 2012.

Gençkal-Eroler, Elif: "Türkiye’de Koronavirüs Pandemisi Döneminde Militarizm, Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet: Gazetelere İlişkin Bir Militarist Söylem Analizi", **Moment Dergi, Erkeklikler**, s.8(1), 2021, 246-268.

Gözdaşoğlu-Küçükalioglu, Elif: "Milliyetçilik Kuramları ve Toplumsal Cinsiyet: Genel Bir Değerlendirme" **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** y. 8(16), 2019, 151-163.

Gürel, Emet, ve Yakın, Mehmet: "Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Kültür" **Selçuk İletişim Dergisi**, 4 (4), 2007, 203-219.

Hearn, Jeff, ve Howson, Richard: "The institutionalization of (critical) studies on men and masculinities: geopolitical perspectives" **The Routledge International Handbook of Masculinity Studies**,

Routledge, London, 2019, ed. L. Gottzén, U. Mellström ve T. Shefer, 19–30.

Hearn, Jeff: “Men and Masculinities in Academia”, **The Gender-Sensitive University**, 2020.

Hoffman, Bruce, Ware, Jacob, ve Shapiro, Ezra: “Assessing the Threat of Incel Violence” **Studies in Conflict & Terrorism**, 2020, 1-23.

Jack, Astri: “The Gender Reveal Party: A New Means of Performing Parenthood and Reifying Gender Under Capitalism”, **International Journal of Child, Youth and Family Studies**, 11(2), 82-93.

Jug, Steven G.: “Militarizing Masculinities in Red Army discourse and subjectivity, 1942-1943”. **Masculinities Journal**, s.3, 2015, 189-212.

Kandiyoti, Deniz: **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, Metis Yayınları. 4. bs., 2013.

Karacagil, Zeynel: “Erkek Bedenin Kurgulanmasında Askerlik Hizmeti”, **Journal of Human Sciences**, 14(4), 2017, 4410-4424.

Kerestecioğlu, İnci ve Güven, G., Özkan: **Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, Editör: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 2012.
(Der.)

Küçük-Durur, Elif: “Milliyetçilik Söylemi ve Medya”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.15(2), 2011, 35-50.

Kwon, Insook: “A Feminist Exploration of Military Conscription: The Gendering of the Connections Between Nationalism,

- Militarism and Citizenship in South Korea”, **International Feminist Journal of Politics**, s.3(1), 2000, 26-54.
- Levant, F. Ronald: “The Masculinity Crisis”. **The Journal of Men’s Studies**. s.5(3), 1997, 221-231.
- Lüküslü, Demet: “Erkekliklerin Savaşı: Türkiye’nin 1968’lerini Yeniden Düşünmek”, **Masculinities Journal**, s.13, 2020, 75-101.
- Messerschmidt, James W.: **Hegemonik Erkeklik**, Özyeğin Üniversitesi Yayınları, ed. Çimen Günay-Erkol, Nurseli Yeşim Sümbüloğlu, 2019.
- Messerschmidt, James W.: “Hidden in Plain Sight: On the Omnipresence of Hegemonic Masculinities”. **Masculinities Journal**, s.12, 2019, 14-29.
- Nagel, Joane: “Erkeklik ve Milliyetçilik: Uludun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik, **Vatan, Millet, Kadınlar**, der. Ayşe Gül Altınay, 5. bs., İletişim Yayınları, 2013, 65-101.
- Özbay, Cenk: “Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak”, **Doğu-Batı**, s.63, 2013, 185-204.
- Örs, H. Birsen: **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 6. bs., 2013.
- Özdemir, Güler: “Ülkücü Kadınlar ve Kadın Kimliğinin İnşası: Asenalar” **Fe Dergi** s.12(2), 2020, 116-128.
- Özbudun, Sibel, Sarı, **Küreselleşme, Kadın ve ‘Yeni’- Ataerki**. Ütopya

- Cahide ve Demirer, Temel: Yayınları, 2007.
- Özdemir, Nuray: “Milli Mücadele Dönemi Mitinglerinde Türk Kadını”, **Belgi Dergisi**, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, s.21, 2021, 1-22.
- Özküralpli, İlkey: “Biraz da “Erkeklerden” Konuşalım mı? Hegemonik Erkeklik Kavramının Feminist Bir Eleştirisi”, **Moment Dergi**, sayı:8(2), 2021, 368-387.
- Parlak, İsmet ve Kaftan, Erdem: Bir İktidar Pratiği Olarak Militarizm. **Düşünen Siyaset**, s.32, 2016, 170-209.
- Peker-Dural, Hilal: Yeni medyada erkekliğin sosyal inşası: Ekşi sözlük ve açıklayıcı repertuvarlar. **Nesne Dergisi**, s. 9(21), 2021, 511-533.
- Sancar, Serpil: **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti. Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar.** ed.Levent Canteke, 3. bs.,2014, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sancar, Serpil ve Göç, B. Murat: **Erkekler, Erkeklikler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması**, CEİD Yayınları, 2021.
- Saraçlıgil, Ayşe: **Bukalemun Erkek.** Çev: Sevim Aktaş. Ed: Sulhiye Güntekingil. İletişim Yayınları, 2005.
- Sasson-Levy, Orna: Military, Masculinity, and Citizenship: Tensions and Contradictions in the Experience of Blue-Collar Soldiers, **Identities**, s.10(3), 2003, 319-345.

- Savran-Acar, Gülnur: “Feminist Teori ve Erkek Şiddeti”, **Defter**, s.21, 1994, 45-53.
- Sayer, Hande: “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı” **Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü**, 2011.
- Selek, Pınar: **Sürüne Sürüne Erkek Olmak**. Editörler: Tanıl Bora, Levent Cantek, 8. Baskı: 2018. İletişim Yayınları.
- Sevinç, Murat: “Türkiye’de ve Batı Demokrasilerinde, Vicdani Ret, Zorunlu Askerlik ve Kamu Hizmeti Seçeneği”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c.61 s.1, 2006, 297-322.
- Süngü, Ertuğrul ve Furman, Ivo: “Kolaboratif Faaliyet Modelinin Çelişkileri: Ekşi Sözlük Sanal Topluluğunda Cinsiyetçi Söylem ve Pratiklere Dair Bir İnceleme”. **İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları**, 2021, 119-139.
- Sümbüloğlu, Nurseli Y.: **Erkek Millet Asker Millet Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler**, İletişim Yayınları, 2013, ed. Tanıl Bora.
- Smith, Anthony D.: **Milli Kimlik**, İletişim Yayıncılık, 1994. Çev. Bahadır Sina Şener.
- Şahin, Burak: “Türkiye’de Askerlik Hizmeti ve Sosyal Zaman”, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, c.1 s.48, 2020, 445-468.
- Türkoğlu, Beril: “Fay Hattında Erkeklikler: Çalışma ve İşsizlik Ekseninde Erkekliğe Bakış”. **Mülkiye Dergisi**, s. 37(4), 2013, 33-61.

Ülkü, Güney ve Konak, Bolu’da Suriyeli ve Iraklı Sığınmacılar Vatandaşlık ve Nahide: Kaynak Dağılımı Temelinde Öteki Algısı. **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, c. 4, s. 2, 2016, 113-133.

Walby, Sylvia: “Kadın ve Ulus”, **Vatan, Millet, Kadınlar**, der. Ayşe Gül Altınay, çev. Meltem Ağduk, 5. bs., İletişim Yayınları, 2013, 35-63.

Yalçınoglu, Nilgün, Önal, “Eşcinsel ve Biseksüel Erkeklerin İçselleştirilmiş Ayşe Emel: Homofobi Düzeyi ve Sağlık Üzerine Etkileri”, **Türk J. Public Health**, 12(2), 2014, 100-112.

Yavuz, Şahinde: “İktidar Olma Sürecinde Erkeklerin Erkeklikle İmtihani” **Milli Folklor** y.26, s.104, 2014, 110-127.

Yusupova, Maria: “Between Militarism and Antimilitarism: 'Masculine' Choice in Post-Soviet Russia”, **Gender and Choice After Socialism**, 2018, 187-215, ed. L. Attwood, E. Schimpfössl, ve M. Yusupova, Palgrave Macmillan.

Yuval-Davis, Nira, Floya ve Anthias, Jo Campling: **Woman, Nation, State**. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan, 1989.

Zihnioğlu, Yaprak: **Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği**, Metis Yayınları, yayına hazırlayan: Müge Gürsoy Sökmen, 2003.

Zürcher, Eric Jan: **Devletin Silahlanması Ortadoğu ve Orta Asya’da Zornlu Askerlik (1775- 1925)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, yayına hazırlayan: Ece

Tornator, 2003.

Resmi Kaynaklar

Askerlik Kanunu, Kanun No: 1111, 1927, Resmi Gazete, S. 631-635, s. 866. Çevrimiçi:

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1111.pdf> (Son erişim tarihi: 20.03.2022).

Askeralma Kanunu, Kanun No: 7179, Resmi Gazete, S. 30813, 2019. Çevrimiçi:

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/06/20190626-1.htm> (Son erişim tarihi: 20.03.2022).

Resmi Gazete, Sayı: 31429, Karar Sayısı: 3718, 2021. Çevrimiçi:

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210320-49.pdf> (Son erişim tarihi: 20.03.2022).

Resmi Gazete, Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı, Karar No: 952, 2018.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180704M1-1.pdf> (Son erişim tarihi: 20.03.2022)

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun No: 2709, Resmi Gazete, S.17863, 1982. Çevrimiçi:

<https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/turkiye-cumhuriyeti-anayasasi> (Son erişim tarihi: 20.03.2022).

Çevrimiçi Gazete, Dergi ve Videolar

Afganistan’da Son Durum Ne? BBC News Türkçe, 2021. Çevrimiçi:

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58209423> (Son erişim tarihi: 20.03.2022).

Afganistanlı kadınlar Taliban’a Karşı Direniyor, Bianet, 2021. Çevrimiçi:

<https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/249986-afganistanli-kadinlar-taliban-a-karsi-sokaklarda>

(Son erişim tarihi: 20.03.2022).

Aytaç, Gizem Bilgin ve Sezgin, Ayda: “**Toplumsal Cinsiyet Karşıtı Hareketlere Kısa Bir Bakış: Macaristan, Polonya ve Türkiye Örnekleri**”, Birikim Dergisi (Çevrimiçi/Güncel), 2022.

[https://birikimdergisi.com/guncel/10926/toplumsal-cinsiyet-karsiti-hareketlere-kisa-bir-bakis-](https://birikimdergisi.com/guncel/10926/toplumsal-cinsiyet-karsiti-hareketlere-kisa-bir-bakis-macaristan-polonya-ve-turkiye-ornekleri)

[macaristan-polonya-ve-turkiye-ornekleri](https://birikimdergisi.com/guncel/10926/toplumsal-cinsiyet-karsiti-hareketlere-kisa-bir-bakis-macaristan-polonya-ve-turkiye-ornekleri) (Son erişim tarihi: 20.03.2022).

Küba’da Kürtaj Yasası Kalktı: Peki Ya Latin Amerika, Bianet, 2022. Çevrimiçi:

<https://m.bianet.org/biamag/print/261434-kolombiya-da-kurtaj-yasagi-kalkti-pek-yi-latin-amerika>

(Son erişim tarihi: 20.03.2022).

Pembe Tezkere Sürecim: Selam, Ben Eşcinselim! Kaos GL, 2019. Çevrimiçi:

<https://kaosgl.org/haber/pembe-tezkere-surecim-selam-ben-escinselim>

(Son erişim tarihi: 20.03.2022).

Tracking the States Where Abortion Is Now Banned, The New York Times, Çevrimiçi:

<https://www.nytimes.com/interactive/2022/us/abortion-laws-roe-v-wade.html>

(Son erişim tarihi: 20.03.2022).

52 Hafta 52 Erkek, Bianet, 2018. Çevrimiçi:

<https://bianet.org/bianet/kadin/193117-52-erkek-52-hafta> (Son erişim tarihi: 21.03.2022).

Ekşi Sözlük 20. Yıl Belgeseli, Youtube, Çevrimiçi:

<https://www.youtube.com/watch?v=tENkclsn4JY>

<https://www.youtube.com/watch?v=R5By7Dmyfwo>